Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1951 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-hЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, ноябриин 3. 1990 он
№ 44 (7177)

Сэн 10 мүнгэн.

20 НОЯБРЯ

БО-ЛО-ТОР

«Буряадай залуушуул» газетэдэ захил хэлгэ hунаагдаба

ИНДЕКС 50902
ЖЭЛЭЙ СЭН
7 ТҮХЭРИГ
80 МУНГЭН

УНШАГШАД! «БУРЯАДАЙ ЗАЛУУШУУЛ» ГАЗЕТЫН НЭГЭ НОМЕР КИОСКhОО ХУДАЛДАЖА АБАА hААТНАЙ, hУРАГГҮЙ ҮНЭТЭЙ БОЛОХО. ЗАХИЛ ХЭБЭЛТНАЙ НАЙДАМТАЙШЬЕ, ҮНЭГҮЙШЬЕ БАЙХА. ГАЗЕТЭ ЗАХИХАЯА ШАМДАГТЫ!

БАЯР ХҮРГЭБЭ

А. Д. САХАРОВАЙ НЭРЭМЖЭТЭ ОРДЕНТО ЭНЭРХЫ СЭДЬХЭЛТЭНЭЙ ҮҮСХЭЛЭЭР БА ВЛКСМ-эй ЦК-тай ЭДЭБХИТЭЙ ДЭМЖЭЛГЭЭР ПОЕЗД БҮРИДҮҮЛЭГДЭЖЭ, БҮХЫ ОРОН СООГУУР ЯБААД, УЛААН-ҮДЭДЭ ТОГТОҺОН БАЙНА.

Тэрэ олон үхибүүдтэй хүүгэдтэ, үншэн үхибүүдтэ хүүгэдэй олон хүүртигүүдые, колготконуудые, покрывалнууд болон пеленконуудые дамжуулан үгөө. Шэтын Улаан Хэрээһэн 12 самовар эльгээгээ. Бүхы зүйлнүүд өөһэдынгөө адресадуудые олоо.

Һаяхан республиканска Улаан Хэрээһэн пенсионер М. Л. Ширяевагһаа бэшэг ерээ. Мария Леонтьевна бэшэгыемни «Буряадай залуушуул» газетэдэ толилыт гэжэ гуйба. Зургаадахи жэлээ гансааран хүмүүжүүлжэ байһан наһаа гүйсөөгүй ашанартаниһ туһаламжа хүргэһэн хүнүүдтэ Мария Леонтьевна баяр баясхалан хүргэнэ. Улаан Хэрээһэндэ, медсестра П. П. Белоусовада баяр хүргэнэ. Хүүгэдни хүүртигүүдтэй болоо. Ингэжэ манда ехээр туһалба. Баярлаһандаа баяр хүргэжэ, бархиржа һуунаб.

Бидэ «Энэрхы сэдьхэлтэнэй» поезддо баяр хүргэнэбди. Тэрэ сэдьхэлэй хүбшэргэйе дайраһан дулаахан ольһо тараажа, хэды олон үлбэр бэетэй хүнүүдтэ, үншэн хүүгэдтэ туһална гээшэб. Манай республикын Улаан Хэрээһэн байһал туһалалсаа.

Т. НЕРОДОВА,
Улаан Хэрээһэнэй бүлгэмэй городской комитедэй энэрхы сэдьхэлтэнэй албанай хүтэлбэрилэгшэ.

Элүүр энхэ ажаһуугты!

Сотниковой шубуунай фабрикын хүтэлбэрилэгшэд бүхы гэр байрые түлөөһэгүйгөөр, миинтээр дүүрэн эрхэтэй эзэд болохооо өөһэдынгөө хүдэлмэрилэгшэдтэ дамжуулан үгэбэ.

Дирекци, ажалша коллективэй совет болон предприятици профсоюзна комитет ингэжэ шиидхээ.

Мүнөө 57 гурбан комнатно 414 квартиранууд, 285 хоер комнатно, 60 нэгэ комнатно, 12 дүрбэн комнатно квартирануудтай гэрнүүд болон бууса шадарай участогуудтай 32 гэр тэндэ ажаһуугшадай үмсын зөөри болобо.

Имнэ бэлэг абаһан хүнүүд ехээр баярлаа.

Уухa дуратай һаа, түлэ!

«ӨӨРӨӨ БҮТЭЭ» ГЭҺЭН МАГАЗИНТАЙ ХҮРШЭ ОРШОҺОН КОММЕРЧЕСКЭ АРХИИН МАГАЗИН УДАХАГҮЙ НЭЭГДЭХЭНЬ.

ЭНЭ МАГАЗИН НЭЭХЭ ТАЛААР ДЭМЖЭГШЭДШЬЕ, БУРУУШААГШАДШЬЕ ОЛОН.

КОММЕРЧЕСКЭ СЭНГЭЭР АРХИ НАЙМААЛХАДА ХОНЖОО НАЙМААШАД БАЯЖАХА ГЭЖЭ ОЛОХОН ХҮНҮҮД ҺЭЖЭГЛЭЭДШЬЕ АБАХА ЮМ. ТҮХЭРЕЭН СҮҮДХЭ ШАХУУ СОО ХҮДЭЛХЭ АЖАЛАЙ ГУРИМ ОЛОХОН ХҮНҮҮДЫЕ ГАЙХУУЛНА.

«МИНТОРГЫН» ХУДАЛДАА НАЙМААЕ ЭМХИДХЭДЭГ ТАҺАГАЙ ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ ОЛЬГА ИОСИФОВНА ШУЛЯК ГЭГШЫЕ ҺЭЖЭГ ТҮРЭҺЭН ХҮНҮҮДЭЙ ҺАНААЕ ЗАҺАЖА, ЭНЭЭН ТУХАЙ ХӨӨРЭЖЭ ҮГЭХЫЕНЬ ГУЙБАБДИ.

В. Бохневай «Коммерци гээшэмнай иимэл даа» гэһэн материал соо (БЗ-гэй 42-дохи номер, 1990 оной октябриин 20) ингэжэ хэлэгдэнэ: «Юрын магазинуудай наймаалагшад болон хонжоо наймаа эрхилэгшэд коммерческэ магазинуудай наймаалагшадтай түргэхэнөөр лэ үгэеэ ойлголсохо байха. Гүрэнэй болон коммерческэ сэнгүүдэй илгаань өөһэдынгөө аша туһада хэрэглэн, нилээд ехэ мүнгэ олохо даа...»

Ондоогоор хэлэбэл, 10 түхэригөөр худалдажа абтаһан архи коммерческэ магазинуудай прилавогууд дээрэ табигдажа, коммерческэ сэнгээр худалдагдажа болохо гэжэ автор һанаагаа зобоно.

Гэхэ зуура, коммерческэ архиин магазин нээхээр шиидэһэн Совмин элдэб аргануудые хараада абалсаха гэжэ оролдоһон байна.

Тэндэ гансал эрхим шанартай продукци худалдагдаха. Гое һайханаар шэмэглэгдэһэн саарһан хайрсагхан соо хэгдэһэн «Золотое кольцо» гэжэ нэрэтэй архиие гансал энэ магазин сооһоо худалдажа абаха аргатай байхат.

Магазинай эзэн хэн болохоб гэһэн асуудал олохон хүнүүдэй анхарал татана. Дүрбэн залуу хүбүүд (тиимһээ тиигэрээ тэдэнэй дунда комсомолой хүдэлмэрилэгшэд байһан хүбүүд бии) 3-дахи РТО-той хэлсээ баталаа. Шэл абадаг пункт байһан гэрые һэльбэн шэнэлээд, тэдэ удахагүй ажал хэрэгэй түлөө хам орохонь гээшэ.

Ехэ мүнгэ олохо тухай нэгэ хэдэн үгэ хэлээбди. Архи худалдажа абаһан мүнгэнэй 60 процентнь республикын бюджедтэ ошохо, 20-иинь «Кристалл» заводто эльгээгдэхэ. Тус завод түсэбһөө гадуур энэ продукци бэлдэхээр шиидээ. Наймаалагшад оройдоол 20 процентһээ салин хүлһэеэ абаха. Түрүүшын хоер һарада тэдэ мүнгэеэ бултыень 3-дахи РТО-до дамжуулан үгэхэ.

Саашадань В. Бохнев ингэжэ бэшэнэ: «Үшөө нэгэ иимэ асуудал һуража магад»: юундэ коммерческэ магазинууд 1985 оной майн 16-най СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указые хазагайруулан, архи худалдаха аргатай болобоб?»

«Суута» Указай зарим пунктнууд түсгаар болюулагданхай гэжэ авторта дуулгаха байнабди. Тусхайлбал, хүдэлмэриин гурим (14-һөө 19 саг болотор байһан), амаралтын болон һайндэрэй үдэрнүүдтэ архи худалдалга хорихо тухай, архи худалдадаг магазинуудые үсөөрүүлхэ тухай пунктнууд болюулагданхай.

Коммерческэ магазин юушье хазагайруулангүйгөөр үглөөнэй 9 сагһаа үдэшын 24 саг болотор хүдэлхэ. Тиимһээ тиигэрээ октябриин 16-һаа бүхы архи наймаалдаг магазинуудай ажалай гурим хубилгагдаа, тэдэ урдынхи мэтэ 11-һээ 19 саг болотор хүдэлнэ.

Шэнэ магазин ямар, хэндэ туһатай байхаб? Архи худалдалгаһаа ямар туһа гарахаб?—гэһэн асуудал гарана. Архиин талонуудые үнэтэйгөөр худалдаха, үдэшэлэн түмэр замай вокзал дээрэ, һүниндөө колхозой дэлгүүр дээрэ архи худалдаха хэрэг усадхагдаха. Энээндэ һэжэглэһэнэй үгы.

Мүнөө архи наймаалдаг хонжоо наймаашадтай тэмсэжэ, ОБХСС ехэл тухашаруу байдалда орохой.

Коммерческэ архиин магазин худалдан абагшадта иимэ зүйлнүүдые дурадхана

Импортно архинууд (виски, джин, ром, ликернууд, француз коньягууд) — (мүнөө дээрээ сэнгүүдынь тодорхойлогдоодүй).

шэлэй хэмжүүр	гүрэнэй сэн	коммерческэ сэн
«Люкс» спиртһээ нэрэгдэһэн «Золотое кольцо» архи		
0,75	21-00	45-00
«Посольская» архи		
0,5	10-00	25-00
«Экстра» спиртһээ нэрэгдэһэн «Сибирская» архи		
45 градус хатуу		
0,5	10-00	25-00
«Столичная» архи		
0,5	10-00	25-00

Һүүлшын номернуудай нэгэндэ уншагша П. Шаблин иимэ дурадхал оруулаа: коммерческэ сэнгээр архи худалдалгаһаа ороһон олзо хүүгэдтэ — Энэрхы сэдьхэлэй жасада эльгээхэ. Залуу наймаалагшад хүл дээрээ гарахадаа, олзоһоо тиишэ ехэшье эльгээлсэдэг болохо аалам.

Ольга ГАЛЛАС,
манай корр.

Телефон: 2-34-41.

20 ЖЭЛЭЙ ҮНГЭРҺЭН ХОЙНО БАЯРЛАМА УШАР

Үнэхөөрөөшье уһан шулууе мүлидэг юм байнал. Зүгөөр тиигэхын тула энэ «шулуунда» 20 жэл хэрэгтэй болоо. Эгсэ хорин жэлэй урда тээ шиидхэбэри абтажа, хүүгэдэй городской 2-дохи больницада залгалаа гэр баряхаар проект табигдаһан байгаа... Һаяхан тэдэ шэнэ гэрээ толлобо. Тэрэнииe айхабтар түргэн барижархео гэжэ этигэхын аргагүй. Оройдоол жэл хахадай туршада соо бодхоожорхео. Хүршэ гэртэл адляар үнгэрһэн жэлэй түхэл маягтайгаар бариһаниинь гайхалтайл.

Тиимэһээ юушье хэжэ шадаха байнабди гэжэ хашхарха дуран хүрэнэ. Һайнаар барижа шадаха байһан аад, эдэ жэлнүүдэй туршада хэды нервэеэ, элүүр энхэеэ һалгаагаа, хэды олон үхибүүд зобоо гээшэб даа...

Хэблэлдэ шангаар толилогдоһон тэмдэглэлнүүд шарлаашаһан проектые бэелүүлхэдэ туһалаа гэжэ больницын хүдэлмэрилэгшэд тоолоно. Тэрэнэй хажууда гое һайхан обкомой гостиница бодхоогдожо, байһал горитойхон үүргэ дүүргэһэн байха гэжэ хэлсэнэ. Моринной байра байһан (үнэхөөрөөшье дайнай үедэ тэндэ моридые хаадаг байгаа) гэртэ больница түбхинэһэн байгаа юм. Тиимэһээ больницын залгалаа гэрые яажашье һаань, түргэнөөр бодхоохо хэрэгтэй болоо юм.

Энэ больницын айхабтар тулюур түйгэн байдал тухай хоер жэлэй урда тээ манай газетын бэшэһыень һанана ёһотойт. Юуб гэхэдэ, бишыхан үбшэн үхибүүд коридор соо хэбтэхэ, эжэнүүдынь шала дээрэ унтаха баатай болодог һэн. Тиихэдэ өөһэдынгөө ёһо заншалые, эршые мэдэхэ зуураа, оройдоол хоер жэл үнгэрхэдэ иимэ гое һайхан шэнэ гэр бодхоогдошохо гэжэ огтошье найдаагүй бэлэйбди.

Мүнөө бишыхан хүүгэдые эмшэлхын, медигүүдэй хүдэлхын тула таатай зохид эрхэ байдал олгогдобо гээшэ. Хэрбээ урдандаа түрэлхид үбшэн үхибүүдээ стационарта оруулхаяа айдаг байһан һаа, мүнөө тад ондоо болонхой.

Бишыхан хүүгэдэй эхэнүүдшье анхарал оролдолгоор хүреэлэгдэнхэй. Тусгаар тэдэниие терапевт үзэдэг, шухала ушарай болоо һаань, тэдэниие эмшэлдэг. Эхэ ба үхибүүн хоерто хоер һууритай зохидхон палатанууд бии. Юрэдөө, эндэ зохид болонхой даа.

Хүшэр хүндэ сагташье баярлама үдэрнүүд болодог байна гэжэ тэрэниие нээлгын баярай үдэртэ нэгэ хүн үгэ хэлэхэдээ тэмдэглээ бэлэй. Үнэхөөрөөшье энэ үдэртэ баярлаагүй байхын аргагүй һэн. Зүгөөр иимэ үдэрнүүдэй үсөөн ушардаг байһаниинь халагламаар. 20 жэлэй үнгэрһэн хойно больницада залгалаа гэр баряа, тёэд энээгээр хүүгэдэй элүүр энхые хамгаалгын асуудалнууд шиидхэгдэшоо гэжэ һанахын аргагүй. Мүнөө олон профилиин республиканска больница ээлжээгээ хүлеэнэ. Тэрэниие хурдан түргэнөөр бариха гэжэ хэды олон найдуулһан үгэнүүд ээдэлээ һэм, харин тэндэ ажал хэрэгүүд эршэмтэйгээр ябуулагдана гэжэ хэлэхын аргагүй. Тэрэ больница хэды жэл соо баригдахань гээшэб!

Наталья ДАШИЕВА,
манай корр.
Телефон 2-40-57.

БААЛАЛТААР ОШОХО ГҮ?

Һаяхан манда, техникумэй нэгэдэхи курсынхидта, классна час боложо, ноябриин 7-до бултадаа парадта ошохо зэргэтэйт гэжэ мэдүүлээ.

Городто ажаһуудаггүй, һайндэртэ гэртээ ошохо хүсэлтэй хүнүүд яаха ёһотойб! Демонстрацида хабаадалга хүн бүхэнэй хубиин хэрэг гэжэ ямаршьеб радиогодамжуулгада би шагнаа һэм. Энэ һайндэртэ тад ондоогоор хандадаг болоһон мүнөө сагта демонстрацида хабаадалсагты гэжэ баалахань гайхалтай байна.

Лена, 15 наһатай.

Горсоведэй түрүүлэгшын орлогшо Н. М. Цыганкова асуудалда ингэжэ харюусаба:

— Горсоведэй президиумэй нэгэ заседани болохоео байһан һайндэртэ зорюулагдаа һэн. Демонстраци хабаадаа һайн дуранай хэрэг гэжэ шиидхэбэри соо бэшэгдээ. Хэншье хэниинешье баадхаха эрхэгүй.

Тиибэ яабашье һайндэрэй ямараар үнгэрхэ байһанда горсовет һанаагаа зобонгүй яахаб даа. Тиимэһээ урдынхи мэтэ ноябриин 7-до хүнүүд Соведүүдэй талмай дээрэ ерэхэ байха гэжэ найданабди.

ХИЛЭЭМЭН ТУХАЙ БОДОЛНУУД

Хилээмэн... Зүһэм хилээмэн... Энээхэн үгэнүүдые хэлэхэ бүхэндэ ямаршьеб нэгэ шэдитэ хүгжэм зэдэлхэдэл гэжэ, энэ алтан дэлхэй дээрэхи ажамидаралай агуу һүлдын сууряан досоо дуулдадаг бэшэ гү? Адха орооһоной сэнгые мэдэхэл болоо һаа, ажабайдалай амта, шүүһэ ойлгобо гээшэш гээд арад зон сэсэн мэргэнээр хэлсэдэг, Зүб даа. Адха орооһонһоо аглаг дайда, арьбан тала арбай таряагаар хушагдажа болохо гэһэн ойлгосо байһа бии. Зүгөөр манай Росси ороной, Буряадаймнайшье юрын, үргэн олон хүн зон хилээмэндэ садаһаар бурил һаянай юм ааб даа. Жараад онуудтал садажа эхилээ гэхэдэ, зааха+шье алдуу гарахагүй.

Тэрэ «садахае гэһэн үгэ тухай буряад арадай домог үгэ бии юм. ...Бүри урданай сагта һэн хаш. Үнеэхи уһан далайн шалбаагхан, үндэр агуулын болдогхон байха үедэ бэлэй гэдэг.

Энэ дэлхэй дээрэ ажаһуудаг хүн зон эдеэ хоолой элбэгтэ бүри ехэ садантаад, аашалжа, дан үнгэржэ эхилбэ гээ. Юуб гэхэдэ, тэдэнэй тариһан таряан айхабтар ехэ ороохо үгэдэг байгаа. Таряанай залаа хадаа узуурһаа эхилжэ залаалдаг һэн хаш. Тиимэ ехэ, Үта залааһаа баян ургаса абтангүй яаба гээшэб! Тиигээд хүнүүдэй садаһаниинь ехэдээд, таряагаа хүсэд хуряажа абадаггүй, тэрэнээ хаядаг, бариһан хилээмэеэ гутаадаг, үнгэржэ ерэхэдээ, сагаан халбаашхануудаараа шэдэлдэжэ наададаг байба ха.

Эдэ бүгэдые хараһан бурхан бүхы зүрхэ сэдьхэлһээ дураяа гутан, урмаяа хухарба. «Хүнүүдэй иигэжэ годоолдохо болоо һаа, энэ таряаень багаар ургуулжа, хэмжүүртэйхэн байлгаха хэрэгтэй» гэжэ шиидээд, узуурһаа ургаһан таряанай залаае дээшэнь, оёдэнь шобторжо эхилбэ ха. Бүри үзүүртэнь хүрэтэр шахуу шобторжо байтарнь, хажуу тээһээнь мэгдүү абяан дуулдаба:

— Бурхан, Бурхан! Миниие хубиие орхиит!

Бурханай эрьёжэ харахада, нэгэ нохой ойронь ерэшэнхэй, һүүлээ шарбагануулан байба.

Тиигэжэ бидэнэр, хүнүүд, нохойн хубиие мүнөөшье болотор эдинэ гээшэбди. Тэрэ гэһээр, бурханай зарлигаар, таряанай залаа узуурһаа бэшэ, үзүүртээл зааханаар эдеэшэдэг болоо һэн гэлсэхэ.

Хилээмэн. Адха ороохон. Бүүлхэ хилээмэн. Гурил. Эдэ юрын шэнги үгэнүүд аад, саанаа ямар ехэ удхатай, ямар гүн ехэ шанартай гээшэб! Бидэ һүүлэй үедэ хилээмэндээ садантаад, тэрэнээ сэгнэхэеэ болеобди. Бү уршыгты, нүхэд! Зүб хэлэнэб!

1971 оной хабарай нэгэ үглөөе тон элихэн һананаб.

Хабарай юрын үдэр. Бог шоройн хаядаг газарай хажуугаар би үнгэржэ ябабаб. Гэнтэ харан гэһээмни, буурал сагаан толгойтой нэгэ хүгшэн тэндэ зогсонхой, нюдэнһөө элбэг нулимса гоожуулан уйлажа байба. «Энэ эхэнэр яаба гээшэб?»—гэжэ гайхаһан би эжэлэнгүй хажуудань ошожо асуубаб:

— Та яабат? Таниие хэн гомдохоогооб?

Наһатай тэрэ эхэнэр толгойгоо үргэжэ, шэшэрһэн гараараа бог шоройн суглараһан газар тээшэ зааба. Тэрээн тээшэнь шэртэжэ харахадамни, хорин найман мүнгэтэ сагаан бүүлхэ хилээмэн бүтэн зандаа тэндэ хаягдашанхай хэбтэбэ. Тэрэ эхэнэр аалихан һугшарха зуураа, иигэжэ гүнгэнэбэ:

— Болеол байнабди даа! Садахынь садаад, энэ хилээмэеэ юундэ хаяна гээшэбибди? Би дайнай үедэ Ленинградай блокадые үзэжэ гараһанби. Зүһэм хилээмэнэй сэнгые мэдэхэб. Энэ талха эндэ хаяһан хүниие нэгэ долоон хоногто хилээмэгүйгөөр, хооһоор байлгаһайб. Гэдэһээ үлдэхэдөө, мэдэхэл һэн...

Тэрэ хаташаһан, хаягдашаһан саб сагаан бүүлхэ хилээмэ хараад, миниишье досоо нэгэл аягүй болошоо һэн. Юуб гэхэдэ, үнгэрһэн дайнай үедэ, тэрэнэй һүүлээрхи үлэн хооһон жэлнүүдэй, 1947 оной хохи хабарай үдэрнүүд нюдэнэйм урда дахин харагдахадал гэжэ, досоомни ег гээд, тиихэдэ кормоор үгтэдэг кукурузын шара хилээмэнэй шэрүүн зүһэм эжэ эхигүй һанаандам ороо бэлэй.

...Бүхэли үдэрөөрөө мореор, сараар газар хахалжа эсэшэһэн эхэнэрнүүдэй үдэшэ ерэхэдэ, бүридхэлшэ Анчик Цыбиков кукурузын хилээмэ шэгнүүртэ табинхай, зааһан зүһэмүүдые хубааж байгша һэн. Хамтын эдеэниинь юун байгааб? Обеосой мэхиинэтэй гурил худхаһан гашуун гэгшын аарса сэрдытэрээ үүдагаа бишье мартадаггүйб. Тэрэ аарсанһаа шараяа бусалжа зободогоо һанахадаа, мүнөөшье тиимэ эдеэндэ дурагүйгөө, тиихэдэ ехээр ойгоо гуташаһанаа ойлгодогбди. Үглөөшье бодо—аарсан, үдэршье ерэ—аарсан, үдэшэшье дүтэлэ—аарсан. Обеосой гурилай мэхиинэ улаан хоолой соошни няалдажа, ханялгаха, хахуулха.

Мүнөө энээн тухай эдир залуу үетэндэ хөөрэхэдэмни, ямар нэгэн онтохо шагнаһан мэтэ болодог, яахабши?

«Саг сагаарaа, сахилза хүхөөрөө» гэдэг бэлэй гү? Зүгөөр таряанай шэмхэ гурилай, адха гурилай, адха ороохоной сэн мэдэдэг, гэрэниие ойлгодог байгаа һаамнай, ямар һайн бэлэй!

Энэ таряае ургуулхын түлөө манай механизаторнууд ямар ехэ оролдолго гарганаб даа гэһэн юрын ойлгосо тухай юундэ бодожо үзэдэггүйбибди? Хилээмэнэй элбэг сагта тэрэнээ оройдоошье сэгнэнгүй, бүүлхэеэ, талхаяа буритаагаад, хатаагаад, хэндэшье хэрэггүй болгон хаядаг ушарнууд баһал юрын болонхой бэшэ гү?

Үхибүүд бүүлхэ хилээмэ бумбэгын орондо үдьхэлжэ наадана гэһэн үгэ тон зүб. Юуб гэхэдэ, тэдэ үхибүүд хилээмэнэй сэн гээшые үшөө ойлгоногүй, тэдээндэ тайлбарилжа, ойлгуулжа хэншье үгэнэгүй.

Адха ороохоной сэн...

Үшөө дайнай үедэхи хабарай тарилгын зурагууд нюдэнэйм урдуур жэрэлээн харагдана.

Тиихэдэ тракторай, морин сэяликэ гээшэ яһала хомор байгаа. Зарим газарнуудта таряагаа олонхи ушарта гараар хаядаг һэн. Манай Хэжэнгэ нютагай, «Комсомол» колхозой Ажалшын бригадын Ринчин ахай гэжэ үбгэн таряа гараар таридаг һэн. Эндэ айхабтар ехэ шадабари хэрэгтэй гэжэ би хожомынь ойлгоо һэм. Ринчин ахай томошог нэгэ түдхүүр соо ороохо хэжэ, тэрэнээ ооһороор хүзүүндээ үлгөөд, поли дээгүүр аалихан алхалха зуураа, нэгэ жэгдээр таряа сэсэжэ хаядаг бэлэй.

Нэгэтэ түдхүүрэйнь оёорто адха ороохоной үлэхэдэ, тэрэнээ тон нарин нягтаар хамажа, тоншожо ябахадань, хажуудань ардайхадажа зогсоһон би гайхабаб:

— Яатараа нарилнабта!

Ринчин ахай нам тээшэ зэмэлэнгөөр хараад:

— Шүдхэр газари! Энэ адха ороохонһоош,—гэжэ мухар эрхиигээ урдаһаамни едойлгобо.— Энээхэн адха ороохонһоошни ши бидэ хоерой хэдэн жэлдэ ан-бун жажалхаар ургаса гарахал!

— Һэ! Хайшан гээд...

Үбгэн яаралгүйхэн тараалангай захада гаража, нэгэ саб сагаан шулуу һандайлан һууха зуураа, гэнэ-хонгор намда адха ороохоной агуу хүсэ шадалые ойлгуулжа эхилбэ:

— За, хүбүүмни. Энэ адха ороохоео мүнөө тариба гэлэйбди.

— Тиигээд?—гэжэ бинь егтолбоб.

— Шагна, шолмо даһаа. Намар хуряажа абахадамнай, энэ адха ороохонһоошни хэдэн олон адха таряан гараха гэжэ мэдэнэ гүш, зайламар?

Хожомынь томо болоод, Ринчин ахайн тиихэдэ хэлэһэн үгэнүүдые сэгнэхэдэм, тон зүб, угаа сэсэнээр намда ойлгуулхые һэдэһэн байдаг.

Манай гүрэн хэды ехэ таряа США-һаа, Канадаһаа худалдажа абана гээшэб! Энэнь мүнөө нюуса бэшэ болонхой. Трюм соогоо ороохо дүүрэтэр хэһэн танкернууд Атлантикын долги мүнөөшье болотор эсхэһээр.

Үшөө 1930 ондо Буряад орондо колхоз байгуулгын үедэ талха таряан яһала һайн ургаад, хүнүүднай юрын хилээмэ забарууха эдихэеэ болижо, тэрэнээ газаашань шэдэдэг болоһон юм гэжэ минии эжы хөөрэгшэ һэн. Һая байгуулагдаһан колхозойхид баяшуулай ажахыда түшааһан ороохо таряа эдижэ, мал адууень хайра гамгүй алажа эхилһэн юм гэдэг.

Үбһэ хуряалгада ябадаг тухайгаа эжынгээ хөөрэдэгые эндэ дурдынаб:

— Юу хэлээ гээшэбши? Үбһэ абаа болохо зон орбоод хорооДоороо сугларжа, нэгэ бригада эмхидхээд, Хандагайта ошодог һэмди. Үдэр бүри үхэр алаха даа. Юрын хилээмэ эдихэ, забарууха худхаха хүн үгы болошонхой. Үдэр бүри—бүхэли мяхан, үхэрэй доторые эдихэшье хүн үгы. Эндэ тэндэһээ суглараһан зольбо нохойнуудай талаанинь болоно.

Тиигэжэ гушаад онуудта баяшуул гэгдэһэн хүнүүдһээ суглараһан мал адууһан, талха таряан нэгэн хоер жэлэй туршада хайра гамгүйгөөр эдигдэһэн хаш, һүүлээрнь 1933 ондо ямар ехэ хохидол, хооһон нойтон байдал ерээ һэм. Үргэн Росси, Украинын олон хүн зон туража үхөө бэшэ һэн гү?

Тиихэ сагта Буряад орондо (1930 оной эхеэр) байһан малай тоо мүнөөшье болотор хүсөөдүй байдаг. Тэрэ үедэ үмсэ һууһан айлнууд жэир соогоо арба хорин үхэр, таби жаран хонитой байдаг һэн гэдэг. Нэгэ гү, али хоер десятина (нэгэ десятина—1,09 гектар) газарта таряа тараад, өөһэдтөө бардам хүрэхэ ороохотой болодог байгаа.

Адха ороохоной сэн... Дэлхэйн нэгэдэхи дайнай үедэ Столыпинай гаргаһан реформын еһоор Росси гүрэн талха таряагаар нилээд баяжаһан гэдэг. Тэрэл Столыпинай онол арга, заабариин еһоор мүнөөшье оролдожо, арендын бригаданууд таряа ургуулжа, тэрэнээ хуряажа, түшаажа шадаа һаа, ямар амжалта түйлаха байнаб? Теэд арендэ, арендэ гээд хүнүүдэй үдэр, һүниигүй гүйлдэхэдэ, тэдээндэ габигдаһан замда, түшаанууд олон лэ дайралдана. Совхозой директорнууд, колхозой түрүүлэгшэнэр олонхи ушарта арендынхидые мүргэйгөөр дэмжэнэгүй ха юм.

Адха ороохоной сэн... Энэмнай юрын ороохон бэшэ. Ажалша, таряашан хүнэй гашуун хүлһэнэй шэнгэһэн үдэр бүриин үсэд оролдолго гаргаһан, хабарай хахир сагые шадамар бэрхээр хэрэглэһэн үнэтэ сэнтэй адха ороохон. Таряан гээшэ халуун бүүлхэ хилээмэн болож бидэнэй урда табигдатараа ямар бэрхэтэй, хүшэр зам гаталнаб даа!

Ургуулһанаа хоролто гээлтэгүйгөөр хуряажа абаха гээшэмнай мүнөө үеын баатарлиг габьяа болоно. Таряатай байгаа һаа, мяханшье, һүн, үндэгэншье абтаха гэжэ бүгэдэ арадта мэдээжэ.

Зүһэм хилээмэеэ гамтайгаар эдиэл, нүхэд!

Георгий ДАШАБЫЛОВ,
уран зохеолшо.

АМТАТАЙХАН ДАА!

ШЭНИСЭТЭЙ ХОЛИҺОН КУКУРУЗА!

АЙЛ БҮХЭНДЭ —«ХАРААСГАЙ»!

Хараасгай шубууе буряад зомнай бурханай шубуундал адляар һанажа, тэрээн тухай хэдэн олон ульгэр, домог, үгүүлэл найрууланхай. Жэшээлхэдэ, «шабинааша-һабинааша, шабар ордон баряаша» гэһэн таабари дуулаһан байхат. Нээрээшье, хараасгай шубуудай хабарай сагта ерээд, хүдөө нютагай зуһалан гэрнүүдэй үһэдэдэ уурхайгаа түхеэрэн түбхинэдэг заншалтай байгаа. Жэгүүртэ энэ амитан хэдаа хүн зондо эльгэтэй байһан тула гэрэй ээдтэ һайн һайханиие зүгнэжэ, түлиһэн гуламтын утаа униарта утуулан амидарха дуратай бшуу. Удангүй уурхай соонь улаан жалжага дальбераанууд бии боложо, эдеэ хоол эрин ангалзажа һуутараа, нэгэтэ делижэн дэгдэжэ, түрэһэн тоонто дээгүүрээ гороолон ниидэһээр, урда зүгые барин, холынгоо аянда гарана.

Гэбэшье хараасгай шубуудай халуун ороноо харяашье һаань, манай нютагта «Хараасгайнууд» заһалдахаа болинхой: гэр айл бүхэндэмнай нэрыень зүүһэн журналнай «уурхайлан» байдаг болоо ха юм. Тэдэ хүдөө дайдаар тараһаа байтагай, хото городуудаар нютагжана, гадна Совет оронойхоло дүтын хизаараар гушаад мянган саарһан жэгүүртэнүүд нэрзээ нэрлүүлнэ гээшэ. Тиихэдээ тэдэмнай саг болзор соогоо дэгжэжэ гарангүй, сег үргэлжэ бишыхан уншагшадаа хүлеэлгэнэ, үхибүүд тэсэбэри багатай зон хадаа: «Хараасгаймнай» хаанаб? Журналаа хэзээ абаха зонбибди? Тэдыдэхи-эдыдэхи номерынь ерээгүй»... гэһэн асуудалнуудые өөһэдөө ерээдшье, телефонооршье, бэшэгээршье асууха юм. Хүүгэдтэ эхэ эсэгэнь харюу үгэхэдөө:—«Хараасгаймнай холын аянай шубуун хэдаа харгыдаа эсэжэ сусежа, амаржа һуухадаа һааташа[illegible] —гэжэ һамааруулна.

Харин «Союзпечать» балай гоеолдохо юумэгүй:

— «Хараасгайн» редакци журналаа һаатуулжа гаргана. Гансал редакци зэмэтэй, тэдээндэ хандагты,—гэжэ бэеһээ зайлуулна. Зүгөөр бидэнэр —журналайхин номер бүхэнэйнгөө үнгэтэ зурагуудые Москва город абаашажа хүлеэнэбди. Улаан-Үдын типографи барлажа хүшэ хүрэнэгүй, офсетнэ саарһан дуталдана. Энэмнай—манһаа болодоггүй шалтагаан.

Тэзд иимэ харюу дуулабашье, манай журналые үхибүүд хежүү тээшэнь хаянгүй, улам бүри халуун дулаанаар хандан:

— Һайн байна, «Хараасгай»!—гээд лэ, эдир уншагшаднай бэшэгээ эхилхэ юм.

Улаан-Үдын 3-дахи һургуулиин һурагша Балдараева Туяна журналайнгаа ерэхые хүлеэжэ ядаһан хэбэртэй, һара бүхэндэ хоер дахин гаргыт гэжэ зүбшөөл үгэнэ.

Захаамин хотын һургуулиин 4-дэхи «Б» классай һурагша Цыбикова Марина гое һайхан зураг, угалза, шэмэглэлнүүдые хуудаһан бүхэндэ барлажа байхые захина.

Эрхүүгэй областиин Мама гэжэ тосхоной һургуулиин 2-дохи классай һурагша Метелкин Гоша хойто зүгэй эвенк үхибүүдэй ажабайдал тухай, һуралсал, наадан тухай бэшэхые дурадхаба.

Винницын областиин Степанки тосхоной һургуулиин һурагша Мельничук Витя өөрөө һонирхолтой ульгэр зохеожо, тэрэнээ гоеор шэмэглэн зуража эльгээбэ.

Ровно городой һурагша Вашшина Людмила манай журнал соохи словарьһаа «Нүхэсэл! Амар сайн! Баяртай!» гэхэ мэтэ буряад үгэнүүдые мэдэхэ болоһоноо бэшэнэ.

Бэшэгүүд... Бэшэгүүд гэхэдэ, олон даа. Бишыхан зарим корреспондентнүүднай өөһэдынгөө нэрэ обогшье мартажархиһан байха юм. Нүгөөдүүлынь манай анкетын асуудалнуудта ехэ дэлгэрэнгы харюунуудые үгэнэ. Аха классуудай һурагшад ондоо республиканuудай үетэн сасуутантаяа адреснуудаа андалдан бэшэлсэхые туһалхыемнай гуйна. Бидэнэр тэдэ бэшэгүүдыень хаянгүй хадагалжа байнебди. Одоо эдэмнай баһа түүхэ ха юм.

Түрэлхи журналдаа эдир уншагшадаймнай эды олоороо дуратай байһаниинь гайхалгүй. Мүн баһа тэдэнэй ахайнар, абгайнар журналда толилогдоһон һонирхолтой материалнуудые һайшаана. Үбгэн аба, хүгшэн эжынэрынь манай журналай европынхеор болон хуушан монголоор гарадаг календарь-литые хаһадаа үлгөөд байдаг заншалтай болоо. Тиимэл хадань мүнөөнэй «Хараасгайе» айл бүхэндэ уурхайлжа байна гэжэ хэлсэнэбди.

Ушар иимэһээ манай редакци номер бүхэнөө һонеор, гоеор, өөрсэ түхэлтэйгөөр гаргахые бүхы арга боломжоороо оролдожо байна гээшэ.

Түрүүшын ондо оюун бэлигтэй үхибүүдэй өөһэдынь уран бүтээлнүүдые: найруулга, зураг шэмэглэл, фото-зурагуудыень хэблэнэбди. Бишыхан урашуул өөһэдынгөө хэһэн юумэнүүдые газетэдэ, журналда харахадаа урмашангүй яаха гээшэб! Зүгөөр үхибүүдэй эльгээһэн бүхы юумые толилжо шадахагүй байһамнай харамтай юм.

Манай буряад литературын үндэһэ һуури табигшадай олонхинь багшанар мэргэжэлтэй байгаа. Тэдэнэй олонхинь багшалхынгаа хажуугаар һургуулиин номуудые зохеолсодог, баһа хүүгэдэй уран зохеол найруулдаг бэлэй. Тиимэһээ ахамад уран зохеолшодой найруулгануудһаа шэлэжэ толилнобди. Мүн баһа хүүгэдэй мүнөө үеын залуу уран зохеолшодые дэмжэнэбди. Тэдэмнай хэд бэ гэбэл, Э. Дугаров, Ц. Бадмаев, А. Доноев, Ф. Манжиханов, Т. Григорьева, Ц. Цырендоржиев, Д. Халхяров, С. Нестерова, Г. Башкуева гэгшэд болоно. Гэхэтэй хамта, хүүгэдэй уран зураашад: Б. Лыксоков, М. Дамбиева, В. Смоленкова, Д. Олоев, И. Балдано болон бусад оюун бэлигтэй зон урган гаража байна. Энэнь һайшаалтай. Харин Б. Гомбоев багшын жэшээгээр буряад түхэлэй кроссворд, ребус гэхэ мэтын тоглоонуудые найруулан бүтээдэг хүнүүд үсөөдэнэ. Ингэжэ манай редакциин уурхай сооһоо хүүгэдэй үшөө олон уран зохеолшод, уран зураашад, уран бүтээлшэд дэгдэн гаража байхань болтогой!

«Хараасгай» журналда нэмэлтэ хэдэн гаршагууд бии: «Түрэл дайда», «Шинии номой таг», «Улаан дэбтэр», «Сагаан эдеэн», «Буряадаар, ородоор хэлэжэ һурагты!». Эгээл бишыхан уншагшадта зорюулан, эбхэгдэмэл номуудые жэлдээ хэдэн дахин журнал соогоо гарганабди. Тэдэмнай буряадаар «Одхон», ородоор «Одхончик» гэжэ алдаршанхай. Арбан табан аха дүү республиканuудай хүүгэдэй наадан тоглоонуудые зураглан заяһан номернай һургуулиин уран һайханай хүдэлмэридэ аша туһатай байхань дамжаггүй. Нэгэ ехэ туйлалтамнай гэхэдэ, эвенк арадай түүхэдэ эгээл түрүүн түрэл хэлэн дээрэнь «Велика («Хараасгай») гэһэн нэрэтэй журналаа хэблэжэ, баяр баясхаланда хүртэһэн байнабди. Мүнөө жэлэймнай үндэр амжалта болбол, гадар хуудаһандаа хуушан монголоор «Хараацай» гэжэ бэшээтэй журнал мүн. Монгол уласай Сүхэ-Баатарай нэрэмжэтэ пионерэй эмхиин 65 жэлэй ойдо тус номер зорюулагдан хэблэгдэбэ. Тэрэниие Монголой хүүгэдэй уран зохеолшод, уран зураашад, композиторнууд хамтаран зохеоһон байха юм. Энэ журналнай бүмбэрсэг дэлхэйн олохон гүрэнүүдээр ажаһуудаг монгол, буряад, хальмаг зоной түлөөлэгшэнэртэ бэлэглэгдээ, тиигээд тэдэнэй һайшаалда хүртэхэ, тэдэнһээ захил абаха байхабди гэжэ хүлеэнэбди. Манай журнал эды ехэ хэрэгэй эхи таблал һэн хойноо, түрэл садан зонойнгоо хэлэн дээрэ журналаа гаргаха заншалаа үргэлжэлүүлэн, һаяын жэлнүүдтэ монголоор толилогдодог болохо байха гэжэ найданабди.

1991 ондо «Хараасгай» журналнай улам бүри һонин болохо байха. Ерэхэ жэлэймнай түсэб элдэб үнгын зүйлнүүдһээ бүридэнэ. Зарим номерто орохо материал тухай хэлэбэл, иимэ. «Багша» болбол буряад зоной нангин үгэ мүн. Багша хүнэй аша туһата ажалые, солыень дуудаха хүсэлтэйбди.

Тэрээндэ хуушанай багшанар Ц. Онгтов, П. Богданов, эрдэмтэ багшанар Г. Цыбиков, М. Хангалов болон бусад, Далай ламын багша, гүшэ хамба Агваан Доржиев хүрэтэрнь намтарыень дурдахабди. Мүнөөшье үеын багшанарай ажал габьяае магтан дуулаха зэргэтэйбди. Һургагша ажалтай зоной өөһэдынгөө һанамжые манай журналда бэшэбэлнь, һайн бэлэй. Хойто жэлдэ манай тэмдэглэхэ ойн баярнууд олон. Нэгэниинь Улаан-Үдэ (Дээдэ-Үдэ) хотын тогтоһоор 325 жэл, декабрист Николай Бестужевай түрэһөөр 200 жэл, Буряадай арадай уран зохеолшо Ц-Д. Дондоковагай 80 наһан болон дурасхаалта бусадшье үдэрнүүд тухай бэшэхэбди. «Одхон», «Одхончик» гэһэн дэбтэр соогоо хүүгэдэй уран зохеолшодой шүлэгүүдые сүмеернь толилхомнай. Түрүүлэн поздүүд Ц. Бадмаев, Т. Григорьева гэгшэдэй номууд гараха юм. «Дархан» гэһэн шэнэ гаршаг мүндэлхэнь. Тэндэ алташа, түмэршэ, модошо дархашуулһаа гадна техническэ кружогой эдэбхитэдэй, моделер-оедолшон гэхэ мэтын онһон шэжэмдэ уран зоной бүтээлнүүдые зураглан толилхобди.

Гэбэшье манай редакци гансахан журналаа гаргаад лэ, авторнуудайнгаа эльгээһэн зохеолнуудые бэлдэжэ, хүүгэдэй бэшэгүүдтэ харюусаад байдаггүй юм. Бидэнэр хододоо радиогоор, телевиденеэр, библиотекэнүүдтэ, Пионерэй ордондо, һургуулинуудта үхибүүдэй уулзалга хэдэгбди.

Бидэнэр бишыхан үхибүүдэй спортивна наадануудай эдир шатаршадай «Алтан шатарай», эдир гимнастнуудай «Хабарай хараасгай» болон эдир шагай наадагшадай мүрысөөнэй спонсор болонобди.

«Хараасгайн» елко манай редакциин дэргэдэ Буряадай зохеохы ажалтанай үүсхэлээр шэнэ жэл бүхэндэ найрлагдадаг юм. Тэрээндэ үндэһэн буряад ёһоео һэргээн үнгэргэхые хүсэдэг гээшэбди. Тиихэдээ түрэһэн нютагайнгаа наадан зугаа дэлгэжэ, түрэл хэлэн дээрээ дууладан, шүлэг уншажа, зүжэг табиха юм.

Гадна «Хараасгайн уурхай» гэһэн һургуулида ороогүй, сэсэрлиг саадай, бишыхан хүүгэдэй наадан тоглоо зохеожо байнабди. Нарин сэмбын комбинадай «Текстильщик» гэжэ Соелой ордоной тайзан дээрэ «уурхай» түхеэрһэн байнабди. Иимэ наадаание хото городойшье, аймагай түбэйшье, хүдөө тосхонойшье соелой байшангуудта найруулан табижа боломоор гэжэ һанагдана. Тэрээндэ хүүгэдэй дуратай номуудай геройнууд: Буратино, Карлсон, Чиполлино, Мурзилка, Шэгшыдэйхэн хүбүүн гэхэ мэтын танилнуудтаяа хамта үхибүүд өөһэдөө уран бэлигээ харуулна ха юм.

Һургуулиин хабарай амаралтын үеэр Улаан-Үдэ хотымнай үйлсэ гудамжануудаар «Тэхэ Бабанай найр» гэһэн гое һайхан соносхолнууд олошордог. Тэрэ найртамнай Иволгын аймагай, Агын болон Усть-Ордагай округүүдай һургуулинуудай үхибүүд оюун бэлигээ харуулна. Мүнөө жэлдэ «Алтан хараасгай» гэһэн Монголой үхибүүдэй хүгжэм-дуунай ансамбль найртамнай хабаадаа.

Манай редакциин оролдолгоор Москвагай түбэй «Детская литература» журналда Буряад ороной хүүгэдэй литература тухай тусхай номер хэблэгдэн гараба. Иихэдээ буряад хүүгэдэй литературын түүхэдэ үндэршье, үргэншье, хүндэтэйшье ендэр үгтэбэ гээшэ. Манай хүүгэдэй уран зохеолшодой нэрэ, намтар, номууд бүхэсоюзна уншагшадта мэдээжэ болоониинь һайшаалтай.

Үшөө һонин гэхэдэ, СССР-эй болон МНР-эй Уран зохеолшодой холбооной монгол үндэһэтэнэй хүүгэдэй журналнуудай редколлегиин конференци «дугуйлан» зарлагдаа. Тэрэмнай Улаан-Үдэдэ ба Улаан-Баатарта боложо, Монгол үндэһэтэ хүүгэдэй уран зохеолшодой ассоциаци тогтообо. Тэрээнэй мэдэлэй тусхай нэгэдэлнүүд республика бүхэндэ ажаллажа эхилээ.

Мүнөө Буряадай хүүгэдэй уран зохеолшодой нэгэдэл уласхоорондын телевизионно наадые декабрь һарада зарлаад байна. Тус наадаанда Буряадай, Хальмагай, Монголой, Үбэр-Монголой хүүгэдэй уран зохеолшод, ульгэршэд, дуушад хабаадаха юм. Энэмнай гурбан аха дүү республиканuудай ниислэл хотонуудта хэдэн үдэрэй туршада һуберин үнгэрхөөр түсэблэгдэнхэй.

Дээрэ дурсагдаһан дансын ёһоор, нилээдгүй ехэхэн ажал хэгдэһэн байна. Нээрээшье, нэгэ журнал иимэ ехэ юумэ хээ гэжэ үнэншэхөөр бэшэл даа. Зүгөөр эдэмнай олоной хүсөөр бэелүүлэгдээ. Түрүүшын ондо туһалһан эмхи зургаануудые нэрлэбэл, Буряадай АССР-эй Арадай эрдэм һуралсалай министерствые дурдаха хэрэгтэй.

Хойто жэлдэ хүүгэдые хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ хэгдэһэн юумэмнай үшөөшье олон болоод байха гэжэ һанагдана. Журналаа гаргаха ажалнай — эгээл шухала. Энэ ажалаа улам бүри урагшатай ябуулхые оролдохобди. «Хараасгай»—бурханай шубуун айл бүхэндэ «уурхайгаа заһахань» болтогой!

Цыден-Жап ЖИМБИЕВ,
«Хараасгай» журналай ахамад редактор.

«БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ТОБШО ТҮҮХЭ»

Иимэ гаршагтай ном хуушан монгол бэшэг дээрэ Үбэр-Монголой (КНР) соелой хэблэлээр 1983 ондо гараһан байна. Номой автор бодонгууд угай Абида, хинагша (редактор) хоацай угай Дугаржаб гэжэ бэшэгдэнхэй. Тэдэнэрэй эхэ эсэгэнэр революциин һүүлээр 1922 ондо Шэтын Боорже шадарһаа Шэнэхээн нютаг руу (Үбэр-Монгол) зөөжэ ошоһон байха юм. Мүнөө үедэ тэндэ 7 мянган шахуу буряадууд ажаһууна. Тэдэнэрэй ехэнхинь хори буряадууд байһан тула уг гарбалай талаар Хориин II эсэгэдэ хабаатай болоно. Тиимэһээ нэрынгээ урда ямар угайб гэжэ мүнөөшье бэшэдэг заншалтай (бодонгууд, хоацай галзууд гэхэ мэтэ).

Редактор Дугаржаб «Хинагшын хэдэн үгэ» соогоо: нүхэр Абида тусхай монгол түүхэ шудалагша бэшэшье һаа, харин монгол, хитад, ород, япон хэлэ бэшэгые нилээн һайн мэдэдэг байһан тула тон ехэ бэлэдхэлэй хүдэлмэри хэжэ, олон материал суглуулан шудалжа, энэ «Буряад-Монголой тобшо түүхэ» бэшэгые найруулан бэшэбэ,—гээд хэлэнэ.

Бидэ эндэ авторай «Түгэсхэлэй үгэһөө» дурдая. Тэрэ иимэ тобшолол хэнэ:—1740 оной үеһөө олон тоото монгол, түбэд ламанар Буряад-Монголой нютагуудаар буддын шажаниие үргэн олон зоной дунда дэлгэрүүлхэ ажал ябуулһан гээшэ. Тэрэ үедэ буряадууд ламанарһаа монгол бэшэгтэ һураһан байна. Энэ сагые буряад зоной үзэг бэшэгтэй болоһоной эхилэлтэ гэжэ болохо юм. Үндэһэн үзэг бэшэгтэй болоходоо, буряадууд өөһэдынгөө түүхэ бэшэхэ аргатай болоо, обог бүриин удамай (угай бэшэг гэдэг) бэшэгүүд бии боложо, Буряад орондо дэлгэрээ һэн.

Автор — бодонгууд Абида угай бэшэгүүдые хэрэглэһэн тухайгаа тоолоходоо: 1844 ондо Хориин Худай обогой Сайханай Аюша Хори буряадай түүхые бэшэһэн гэжэ тобшолно. Саашань 1963 ондо Агын тайшаа Тобойн Түгэлдэр, тэрэнэй удаа—сагаангууд обогой түрүү Вандан Юмсунов, 1887 ондо галзууд обогой зайсан (дарга) Хубитын Ширабнимбу гэгшэдэй бэшэгүүдые хэрэглэхэһээ гадна, «Монгол уласай түүхэ» баримталан гаргаа юм. Тэрэ ном Монгол уласай шэнжэлхэ ухаанай хүреэлэн, Зүблэлтын шэнжэлхэ ухаанай Академитай хамтаран зохеогдоһон байгаа. Гадна номой автор мүн баһа доро дурдаһан хэблэлнүүдые хэрэглэһэн гэбэл: «Буряад-Монголой түүхэ» автор Кудрявцев; Г. Н. Румянцев «Зүблэлтын юрэнхы түүхэ»; «Монголой нюуса тобшо», 1240 он; «Монголой ниигэмэй байгуулалай түүхэ» авторынь Владимирцев, 1934 он; «Чингис хаанай сэдиг», 1978 он (Сэдиг—домог, түүхэ гэһэн удхатай), (һүүлшын зохеол хитад хэлэн дээрэ).

Буряадай эрдэмтэд дурсагдаһан «Буряад-Монголой тобшо түүхые» ород хэлэн дээрэ оршуулаа, тиимэһээ ород хэлэн дээрэ Новосибирск хотодо хэблэжэ гаргахаар бэлдэжэ байнхай. Тус номой түрүүшын хахадта бэшэгдэһэн угай бэшэгүүдһээ үндэһэлжэ абаһан һонин һонин баримтануудта тогтонгүй, өөрынгөө һанамжа хэлээд эсэслэе. «Буряад-Монголой тобшо түүхэ» соо манай Буряадта революциин хойнохи зам тухай хэлэгдээгүй байһаниинь гайхалтайшье бэшэ. Харин Шэнэхээн нютагта 1922 он багта зөөжэ ошоһон буряадууд тухай дэлгэрэнгыгээр хэлэгдээ.

Энэ ном соо Хүлэн-Буйрэй аймагай түб Хайлар, Шэнэхээн нютаг тухай яһала һонирхолтой баримтанууд үгтэнхэй.

М. ДУГАРОВ.

Шэнэ бодомжо хэрэгтэй

1990 оной октябриин 3. Энэ үдэр бүхы хүн түрэлтэн түүхэтэ үйлэ хэрэгэй гэршэшэд болобо. Германиин хоёр гүрэн ниилэжэ, нэгэдэмэл Германиие байгуулба. Энэ хадаа түүхэдэ үзэгдөөгүй ушар гэжэ һая хэлэһэн Коль тон зүб.

Энэ үдэшэ бидэ Берлин хото рейхстаг дээрэ нэгэдэмэл Германиин национальна тугай үргэгдэхые, немецүүд болон аймшадай хүхин баярлахые хараабди. Тэдэниие ойлгохоор, ойлгохошье еһотойбди. Дэлхэй дээрэ эгээн эрдэм болбосоролтой арадуудай нэгэн, хүн түрэлтэндэ Гегель, Фейербах, Кант, Маркс, Энгельс, Гейне, Шиллер болон бусад сэсэ мэргэн ухаан бодолтониие үгэһэн арад 45 жэлэй туршада зэмэтэнэй тэмдэг абажа ябаа. Гэбэшье хүн түрэлтэниие бүхэдэлхэйн хоёрдохи дайнда оруулһан гитлеровскэ фашизмын гэмэ ехэ. Фашистнууд болон тэдэнэй хүтэлбэрилэгшэд зэмсээ амсаа. Гэбэшье арадынь энэ аймшагтай үеые дабажа гараа. Мүнөөл үни удаан саг соо хүлеэгдэһэн нэгэдэлгын үдэр хүрэжэ ерэбэ ха юм.

Гэхэтэй хамта, би нютаг оронойнгоо, илангаяа дайнай болон ажалай ветерануудай һанал, бодол ойлгоноб. Юун болоожо байна гээшэб? Юунэй түлөө бидэ шуһаяа адхаа зонбибди. Юунэй түлөө рейхсаг абажа, Илалтын туг намилзуулаа гээшэбибди гээд тэдэнэр элдэб лекци, хөөрэлдөөнүүдэй үедэ намһаа асуудаг.

Манай психологи, манай политическэ ухаан бодолые хубилгаагүйдөө, энээниие ойлгохонь хүнгэн бэшэ. Үнэхөөрөөшье, манай арад фашизмые нэрэ солотойгоор бута сохижо, Агуу Октябриин үзэлые хамгаалан аршалаа. Энэ илалтаар социализмын байдал бүэи бэхижүүлһэн байнабди. Оронойнгоо нэрэ хүндые үргэжэ, Европодо болон Азидашье союзнигуудтай болообди. Тэрэшэлэн энэ илалта колониальна оронуудай арадай сүлөөрэлгын тэмсэл улам бадаруулһан, хүгжөөһэн, империализмын колониальна гуримые һандаруулһан байна. Бүхы дэлхэйн политическэ карта үндэһөөрнь хубилгаһан дэлхэйн политическэ ажабайдал гуримшуулха хэрэгсэл болохо Нэгэдэмэл Нацинуудай Организаци байгуулагдаа.

Би эндэ богонихоноор бодото баримтанууд тухай хэлээб. Теэд энэмнай ямар сэнтэйгээр хэгдээ гээшэб? Юунэй түлөө хэгдээб? Германиие нэгэдүүлхын түлөө гү? Гэхэ мэтын олон асуудалнуудые табижа болохот. Теэд булта бодомжолжо үзээл. Би эндэ Сталиниие, тэрэнэй үе сагые хамгаалхаяа һанана бэшэб. Энэ дайнда түйлаһан амжалта, алдуу эндүү тухай хэлэхэ гэнэшьегүйб. Гансал мүнөөнэй байдал хаража үзэхэ хүсэлэнтэйб.

Дайнай һүүлээр, байдал эрид хубилжа, Германиин гурбан зоно нэгэдэжэ, бундесвер һэргээжэ эхилээ. НАТО байгуулагдаа. Ингэжэ «хүйтэн дайнай» үедэ орообди. Энэ «дайнай» хэды сэнтэй байһыень мэдэнэбди.

Мүнөөнэй үедэ дайн зайлашагүй болохо бэшэ гэһэн тобшололой КПСС-эй XXII съезд дээрэ хэгдэһые манай нийтын ухаан бодолой түйлалта гэжэ тоолохо байнаб. Мүн энэл үедэ манай гүрэн бүхыдэнь буу зэбсэг хуряаха тухай дурадхал оруулһан байгаа. Теэд энэнь тад ондоо зорилго табиһан нүгөө талаһаа дэмжэгдэнгүй үлөө һэн. Ядерна буу зэбсэгэй энэ үедэ дэлхэйн дайнай болохогүйе ойлгуулхын түлэ манай, бусадшье арадуудта хори гаран жэл хэрэгтэй болоо. Хубилган шэнэдхэлгын эхилжэ, политическэ шэнэ бодол тухай М. С. Горбачевой хэлэһэнэйшье удаа Баруун гүрэнүүдтэ холын хараата зорилгонуудаа хубилгахые оролдоогүй. Саг гээшэмнай аргагүй сэсэн багша ха юм даа. Хоер агуухэ гүрэнүүдэй хүтэлбэрилэгшэд урда урдаһаа алхам хэжэ, ядерна дайн хадаа арсалдаата асуудал шиидхэхэ хэрэгсэл боложо шадахагүй гэһэн тобшолол хээ. Энэ дайнда илагшад, диилдэгшэд гэжэ байхагүй. Эдэнэй һүүлээр бага ба дундуур зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые үгы хэхэ хэлсээн баталагдаа. Энээнэй удха шанар ойлгохо хэрэгтэй. Энэ хэлсээн хадаа химическэ буу зэбсэг үгы хэхэ ябадал болюулха, бусад атомна буу зэбсэг туршаха зэбсэг үсөөрүүлхэ, ондоо гүрэнүүдһээ сэрэгээ гаргаха гэхэ мэтын шухала үүсхэлнүүдтэ эхи табяа.

Бидэ гансаараа буу зэбсэгээ хуряана бэшэбди. Гүрэн бүхэн өөрынгөө эрхэ сүлөө, бэеэ даанхай байдал хамгаалха хүсэтэй байха еһотой. Гэхэтэй хамта, Хүсейн шэнги хүнүүдһээ түби дэлхэй үшөөл сүлөөлэгдөөгүй байһаар. Эндэ СССР США хоерой, мүн ООН-ой Аюулгүйн Соведэй болон бүхэдэлхэйн нэгэдэлэй хараа шэглэл онсо тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Дж. Буш М. С. Горбачев хоерой Персидскэ тохойн асуудалаар Стокгольмдо болоһон уулзалга ямар ехэ удха шанартай гээшэб. Эндэ боложо байһан үйлэ хэрэгүүдые бүхы дэлхэйн зон зүрхэ сэдьхэлээ хүдэлгэн адаглажа, Багдадай зүб шиидхэбэри абаха байһандань найдана.

Политическэ шэнэ бодомжын ашаар дэлхэй дээрэ ехэ хүдэлөөн боложо байна. Мүнөө үедэ Баруун, Зүүн оронууд тад ондоо болонхой. Тиимэһээ хүн түрэлтэниие элдэб үбшэнһөө, үлэн хооһон ажабайдалһаа гаргаха арга сүг хамта бэдэрхэ еһотойбди. «Правда» газетэдэ интервью үгэхэдөө, Г. Коль манай үхибүүдэй дайн байлдаа үзэнгүй, хододоо амгалан тайбан ажаһууха байһыень найдуулаа һэн. Иимэ этигэлэй хөөрэлдөөн хоер Германиин нэгэдэһэнэй удаал болоо гэхэ байнаб.

Зарим нэгэн дайнай урда тээхи Советскэ Союз Германи хоерой хэлсээн тухай хэлэжэ болохо. Теэд мүнөө түби дэлхэймнай тад ондоо болоо ха юм. Чернобыльдо болоһон аюул ядерна дайнай хэды ехэ аюултай байһые гэршэлэн харуулаа. Түби дэлхэйн хуби бүхэндэ АЭС байгуулагданхай. Нэгэ бомбын буугаа һаань, юун болохоб?

Юрэдөөл бултанай хүсэл оролдолгоор арад зонойнгоо жаргалта байдалай түлөө оролдохо еһотойбди. Швеци, Финлянди, Швейцарида зоной (США, Япон тухай хэлэһэнэйшье үлүү) ажабайдал һурагтүй һайн гэлсэнэбди. Теэд бидэшье зонойнгоо һүүдал байдал һайжаруулха экономическэ, политическэ онол аргануудые бэдэржэ олохо еһотойбди.

Саашань хэлэхэдэ «коммунизм» гэһэн удхые ойлгохо байнабди. Тэрэниие ганса хүдэлмэрилэгшэдэй байгуулха хэрэг бэшэ, харин хүн түрэлтэнэй бүгэдын зорилго гэдэг нийтын эрдэм шэнжэлдэг эрдэмтэдые би дэмжэнэб. Энээниие бэелүүлхын түлөө түби дэлхэйн түрүү үзэлтэй, үнэн сэхэ хүнүүд булта хамтаран ажаллаха уялгатай. Эндэ тэдэнэй шажан мүргэлэй, национальна, социальна байдал хараада абтаха еһогүй.

Германиин асуудалай зүбөөр шиидхэгдэһэндэ, тэрэнэй хүгжэлтэдэ би, буряад хүн, ехэ этигэнэб. Үнөөрхэн хэрэлдэдэг Баруун Зүүн оронуудай, НАТО болон Варшавска Договорой гүрэнүүдэй хоорондо хэлсээ ойлголсоод байхада, капиталис ФРГ социалис ГДР хоерой нэгэдээд байхада, Буряадтаа бидэ нэгэдэжэ шадахагүй байна гээшэ гүбди! Хүршэ областьнуудтаяа үгсөө ойлголсохонь хүшэр гээшэ гү!

Д. ОЧИРОВ,
философиин эрдэмэй кандидат, СССР-эй Журналистнуудай холбооной гэшүүн.

ХАРИДА ҺУРАЛСАЛАА ҮРГЭЛЖЭЛҮҮЛНЭ

Харини оронуудта ошожо хүдэлхэ гү, али һуралсалаа үргэлжэлүүлхэ ябадал Индидэ һүүлэй үедэ дэлгэрэнхэй. Энээниие шоглоһон удхатай ябаган зугаашье олоор таранхай. Бомбей хотын технологическа институдые аяншалагшадай институт гээд нэрлэдэг болонхой. Ушарынь гэхэдэ, тус институдай олон студентнүүд ба багшанар США болон Баруун Европын оронуудаар һуралсалаа үргэлжэлүүлхээ, ажаллахаяа ошоно ха юм.

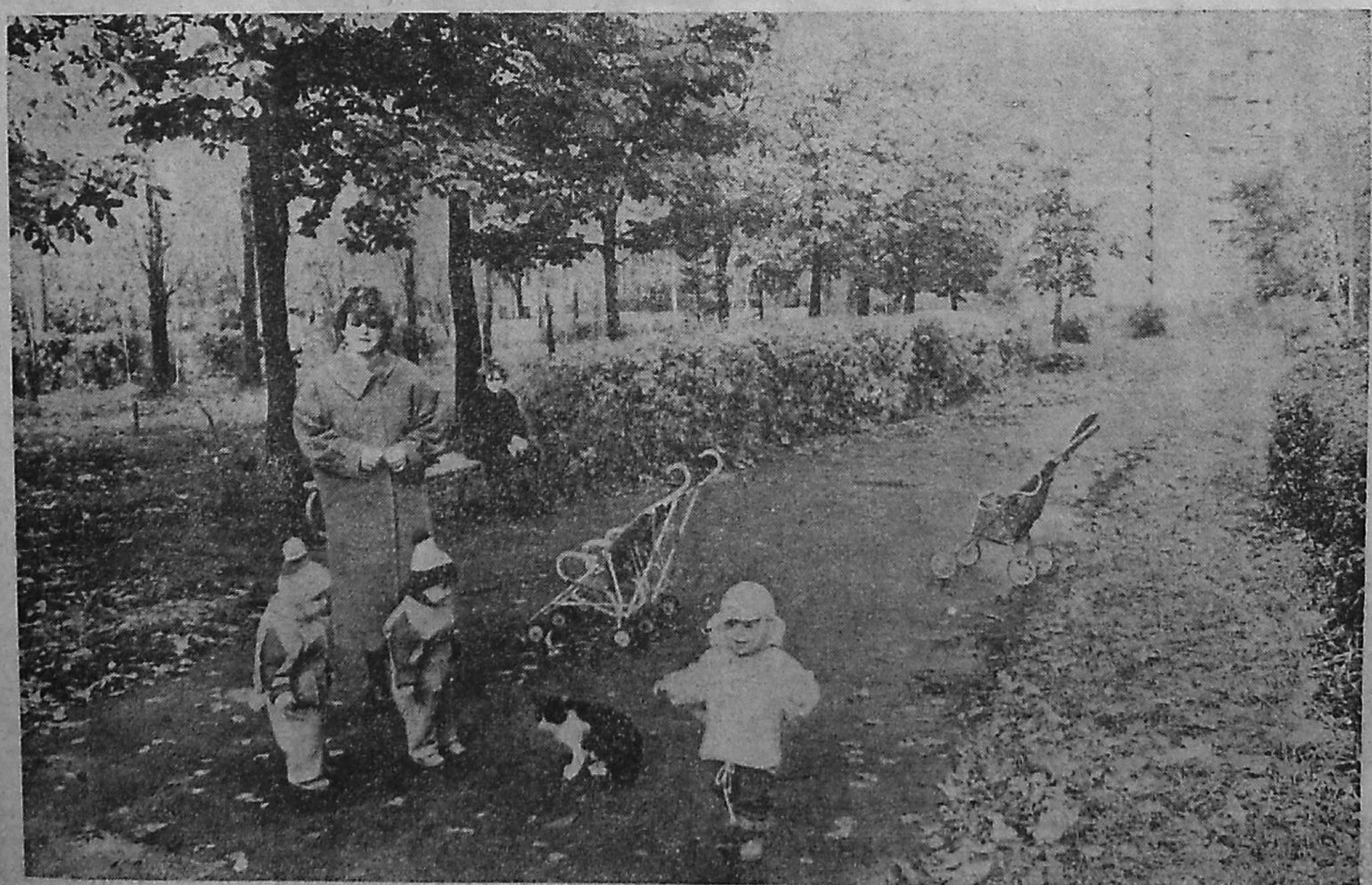
Жэл бүхэндэ зунай һүүлээр Дели гү, али Бомбейн уласхоорондын аэропортнууд харини оронуудта ошожо ябаһан хүнүүдээр дүүрэшэдэг гээшэ. Эндэ хүлөөшье табиха газаргүй болошоно гэхээр. Далаад онуудай эхеэр һуралсалаа үргэлжэлүүлхээ аспирантнууд лэ ябагша бэлэй. Наяад онуудаар харини оронуудта хүдэлхэ дуратай залуу мэргэжэлтэд ябадаг болоо һэн. Тэдэнэрэй олонхинь баруун ороной дээдэ һургуулиин үшөө нэгэ диплом абахые эрмэлзэгшэ һэн. Харин мүнөө үедэ дунда һургуули дүүргэгшэд харида һурахаяа ошоно бшуу. Тиишэ ошожо, дунда һургуулида орохын түлэ эрхимээр һураха хэрэгтэй. Энээниие Гарвардска гү, али Оксфордско университедтэ орохые эрмэлзэгшэд тон һайн мэдэнэ. Американ һургуули дүүргэгшэдтэй атаа мэеэ буляалдахын түлэ иишэ ерэгшэд тон ханамжатайгаар һураха ушартай болоно ха юм.

Индидээ һуража байхадаа, балай шалгардаггүй студентнүүд харини оронуудта һайнаар һурадаг байһан ушарые заримашуул Индиин эрдэм-һуралсалай системын үшөөл нарижуулагдаагүй байһанһаа үндэһэтэй гээд тоолоно. Энээнһээл боложо, залуушуул харида ошожо һураха баатай болоно. Гадна эндэ эрхимээр һураһан хүн һайнаар урмашуулагдана, ерээдүйдөө батаар этигэнэ.

— Индиин һургуулинуудта хүнэй зохеохы арга боломжонуудые хүгжөөхэ талаар хүдэлмэри ябуулагдадаггүй,—гэжэ американ Пенсильвани штадтахи университедэй хоердохи курсын студент Ануджа Мальхотра хөөрэнэ.—Англи хэлэнэй хэшээлдэ багша асуудал табяад, өөрөө харюу үгэдэг юм. Тиин тэрэниие зохидоор буулгажа бэшэхэ хүдэлмэри хэгдэдэг. Үгэ буляалдаан гээшэ тоогдодоггүй: студентнүүд өөһэдөө бодомжолжо һуранагүй бшуу. Мүнөө зун гэртээ ерэхэдээ, Бомбей хотодо һурадаг нүхэр хүбүүнэйнгээ конспектнүүдые харааб. Тэрэ минииихиһээ хоер дахин зузаан байба. Харин минии конспектнүүд намтай һурадаг американ студентнүүдэйхиһээ хоер дахин зузаан юм. Тиимэһээ Индидэ миил сээжэлдэхэ хэрэгтэ онсо анхарал хандуулагдана.

— Индиин ба американ эрдэм һуралсалай системэнүүдэй илгаань гансашье техническэ талаарнь хангагдаһанһаань бэшэ ааб даа. Гол илгаань гэхэдэ, американ системэ залуу хүнэй зохеохы шадабариие хүгжөөлгэдэ зорюулагдана бшуу,—гээд американ дээдэ һургуулида һурадаг Калим Сиддики тэмдэглэнэ.—Тиимэһээ бэлигтэй хүндэ бүхы арга энэ системэ олгодог юм. Харин Индидэ иимэ арга боломжонууд олгогдодоггүй гээшэ.

[ТАСС].

НАМАРАЙ ОЛЬБОНОЙ УНААШЬЕ НАА, ГАЗААГУУР СЭНГЭХЭДЭ ГОЕЛ ДАА!
ТАСС-ай фотохронико.

ДАНГИНАРАЙ КОНКУРС

«Түбэй Азиин дангина—90» гэһэн шэлэн абалгын конкурс Хори тосхондо болобо. Зэдэ Яруунын, Хэжэнгын, Хориин районуудай басагад хабаадаба. Шэлэн абалгын конкурсдо хамта дээрээ 9 басагад ерэһэн байба. Энэ хэмжээ ябуулгада Хориин районой 7 эмхи зургаан спонсорнууд болож, мүнгөөр хангаһан байха юм. Гадна хабаадагша районууд мянга мянган түхэриг дамжуулһан байна.

Конкурсдо хабаадаһан басагад һайн бэлэдхэлтэй байгаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Тэдэнэр бултадаа гоё бэетэй, сэбэр һайхан шарайтай, шог егто зугаатай, илдам налархай зантай, хамаг юумэндэ дүйтэйнүүд байба. Зүгөөр конкурс һэн хойноо эгээл эрхимыень тодоруулха ёһотой болоно ха юм.

Хориин 1-дэхи дунда һургуулиин 11-дэхи классай һурагша Наташа Шарова эгээл олон балл абажа, түрүүшын һуурида гарахадаа, Улаан-Үдэдэ болохо түгэсхэлэй конкурсдо хабаадаха эрхэдэ хүртэбэ. Гадна тэрэ Венгриин Арадай Республика ошохо түлөөһэгүй путевкоор шагнагдаба.

Энэл һургуулиин 11дэхи классай һурагша Саяна Доржиева хэрэгшэдэй шанда хүртэбэ.

Мүн эндэ жаахан дангинанар гэһэн конкурс үнгэргэгдэжэ, олоной анхарал татаһан байна. Эндэ 4 наһатай Вика Дамбаева жаахан дангинын нэрэ зэргэдэ хүртөө.

Энэ һонирхолтой

ГАЙТАЙ ШҮДЭТЭЙ ЛЭ

Баруунай оронуудта үшөө нэгэ һэжэглэлтэй «дэлхэйн рекорд» туйлагдаба. Хамта дээрээ 22 тонно шэгнүүртэй, хоёр дабхартай хоёр автобусые Джон Массис гэдэг Бельгиин нэгэ аргамжаар 2,3 метр зайда татаа хаш. Энэ туйлалтын юрэ бусань юуб гэхэдэ, «рекордые сохигшо» гараараа бэшэ, харин шүдөөрөө аргамжа жүдхөө юм.

ЗАМБУУЛИНҺАА ЕРЭҺЭН ХАРАТАН

Америкын Везерсфилд (Коннектикут штат) хотодо дүтэхэнэ һууринда үбгэ, һамган Роберт Ванда Донохью гэгшэдэй үдэшэлэн гэртээ телевизор хаража байхадань, шэрээдэһээр хушагдаһан хара шулуун гэрэйнь оройе сүмэ сохеод, таһалга соонь унашахадань, гэрээрнь дүүрэн тооһон бодобо. Харата муухай ябуулгануудые тэдэнэр һэжэглээд, тэрэ шулуугаа полициин управлени абаашаба. Тэндэнь уригдаһан астрономиин профессор Чарльз Хэммон, солирой мэргэжэлтэн Барбара Нарендра тэрэ шулууе замбуулинһаа унаһыень элирүүлжэ, «Везерсфилд —1982» гэжэ тэрэнээ нэрлэбэ. Замбуулинһаа ерэһэн «айлшан» 1360 грамм шэгнүүртэй, арбаад сантиметр диаметртэй.

ЭКОНОМИЧЕСКА ХҮГЖЭЛТЫН ХОХИДОГШО

Бразилиин Парана штадта үһанай 21 бүлэг хүүүюр болон национальна сэсэрлиг экономическа хүгжэлтын үшөө нэгэ хохидогшо болобо. Байгаалиин байгуулһан «Сети—кедас» гэдэг үзэсхэлэнтэ һайхан сэсэрлиг газар дээрэһээ үгы болохонь. Парана мүрэн дээрэ уһаар хүдэлдэг элшэ хүсэнэй станци бариха гэһэн түсэбөөр эндэхи нютаг уһан доро ороходо ёһотой.

ГУШАН НЭГЭДЭХИ ТУРШАЛГАҺАА

Ньюпорт (Англи) хотын нэгэ барай эзэн Бетти Тюдор автомобиль жолоодохо эрхэтэй болобо. Энэ ушар тиимэ гайхалтай бэшэшье һаа, тэрэнэй 30 жэлэй туршада энэ эрхэтэй болохын тула хэды шэнээн урагшагүйдэһэнэйнгөө удаа зориһоноо бүтээһэниинь һонирхолтой. һүүлшынгээ шалгалта үгэхэдөө автомобилиин рульда һуухадань, хэдэн полицейскэнүүд, һургуулиинь багшанар туһалжа ябаа. Мүнөө гансаараа машина жолоодожо, үйлсөөр ябахадань, юун болошо aaб?

МИНИ МИКРОАВТОМОБИЛЬ

Японии автомобиль бүтээгшэд шэнэ машина зохеобо. Тэрэнь хоёр метр утатай, метр үргэнтэй, 250 килограмм шэгнүүртэй. Энэ юрэ бусын машина соо жолоошоной ба үхибүүнэй һуури түхеэрэгдэнхэй. Зуун километр зайда энэ машина хоёр литр бензин гаргашалха ёһотой. Тэрэниие үхибүүдэй саадай «такси» болгохо гэжэ мүнөө дээрээ хараалагдана.

АГАВА СЭСЭГЛЭБЭ

ГДР-эй Хайд Хофф городой ботаническа саадта 45 жэлэй туршада агава гэжэ сэсэг ургажа байгаа юм. Мэнэ һая энэ сэсэг түрүүшынхеэ гэнтэ сэсэглэбэ. Сэсэгынь 6 метр утаар ургаба. Агавын сэсэглэхыень хаража байхада гоёшье, мүн уйдхартайшье болодог. Юундэб гэхэдэ, энэ сэсэг ургы сэсэг мэтэ гэхээр һара тойроной саг соо һалбараад, бэшэ ургахагүй, наһаа дүүрэжэ, хосордог юм гэжэ ботанигууд хэлэнэ.

АРГАЛАГДАШАБА

ФРГ-эй Доодо Саксони гэжэ нютагай Цеме городой Адам-Курт Дангауэр хадаа ревматизмаар үбдэжэ тулиһан юм. Электромассаж хүүлээ, ургамалай тоһо түрхеэдшье үзөө, эм домшье уугаа, теэд туһа болоогүй. Африка ороноор аяншалха хаһадань шуурганай үедэ пароходынь усалда орожо, пассажирнууд 7 сүүдхэ соо бур намаг соогуур махажа, эрьедэ хүрэһэн байгаа. Энэ намаг соогуур хүл нюсэгөөр ябахадаа, Дангауэр ревматизмһаа эдэгэшоод гэртээ бусаа һэн. Намагай уһа оймоходо, ехэ туһатай байба ха гэжэ врачинууд тоолоно.

* * *

һүүлэй 35 жэлэй туршада ГДР-эй орооһото ургамалай ургаса 2 дахинаар дээшэлһэн байна. Селекционно хүдэлмэри һайнаар ябуулһанай ашаар ургаса дээшэлээ юм. Бернбург городой селекционно институт орооһото ургамалай 90 ондоо сорт бии болгонхой. Жэшээнь, украинска намарай шэниисын мироновко сорт холижо шэлдэн хатуу үрэһэтэй шэниисын шэнэ сорт бии болгоо юм.

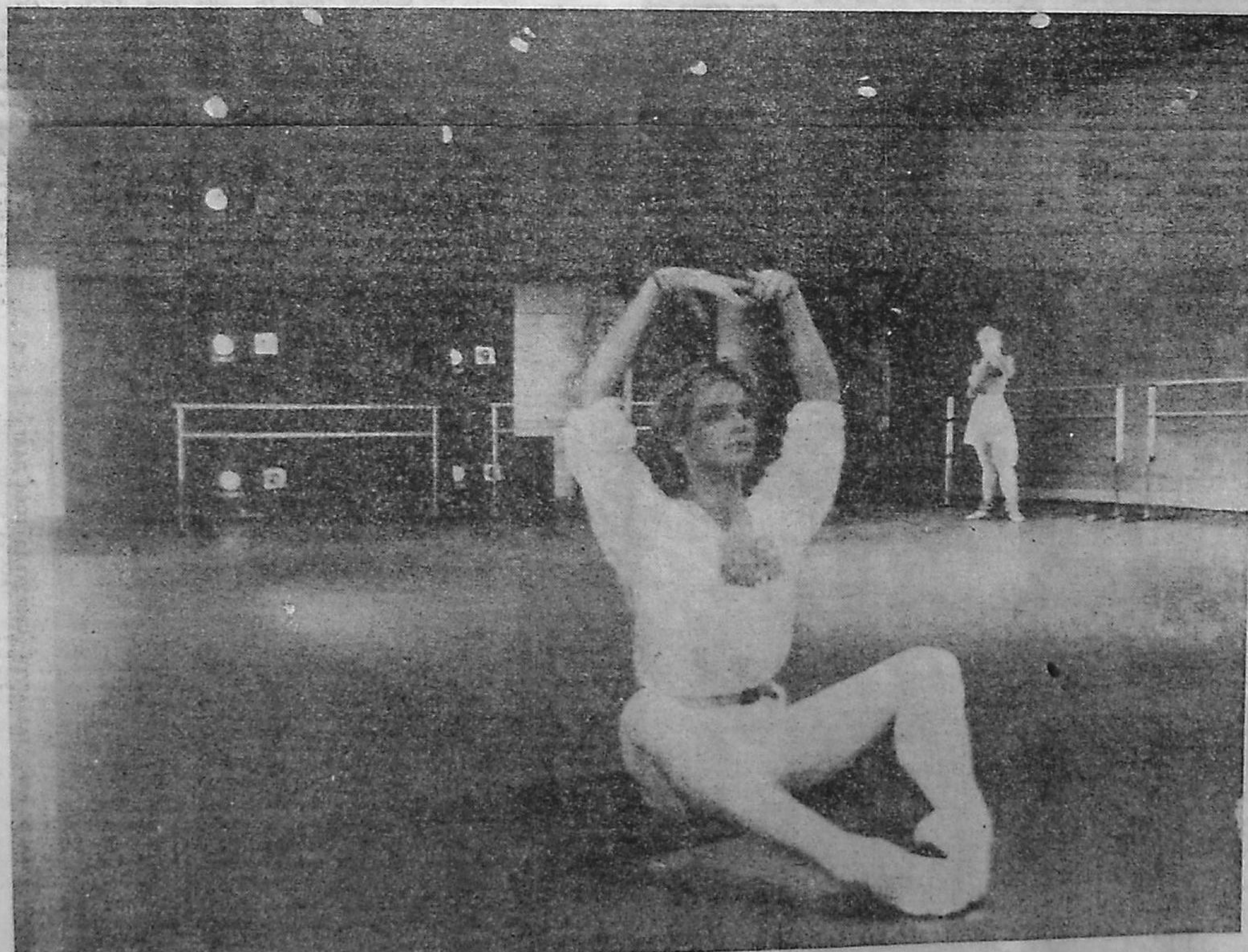
* * *

Шубууд самоледуудай ниидэхэ буухадань ехэ һаад, хохидол ушаруулдаг байна. Милан городой (Итали) аэропортдо һургамал нашан бүргэд алба хэжэ эхилээ. Аэропорт шадар шубуудай олон боломсоор нашан бүргэд табигдажа, шубуудшье тэрэ бэеэрээ саашаа ниидэн арилшадаг болонхой. Тиигэжэ реактивна самоледууд һаадгүй ниидэхэ бууха аргатай болобо.

ЗАЛИНТА ААДАР

..ениин (Африка) баруун урдахи районуудта бүхэли жэл шахуу гэхээр залинта аадар боложо байдаг юм. Кисуму, Бунгомо гэжэ районуудта жэлэй 260 үдэрынь аадарлажа, сахилгаалжа, залин буужа байдаг. Эндэхи Виктория нуур дээгүүр аадарай бөөн хара үүлэнүүд бии боложо, хүсэтэ һалхяар туугдан, Кениин районуудта хүрэжэ ерэдэг. Хүсэ ехэтэ залинта аадар энэ орондо ехэ хохидол үзүүлдэг. һүүлэй хорёод жэл соо эндэ 2176 хүн залинда сохюулжа хосорһон байна. Байгаалиин энэ үзэгдэл гүрэн түрын эрхилхэ хэрэг болонхой гээд тоологдоно. Залинһаа хохидоһон хүнүүдтэ туһаламжа үзүүлхэ тусхай жаса байгуулагданхай. Залин буудал зайсуулха громоотвод айл бүхэн табюулха ёһотой юм, зүгөөр эндэхи зон ехэ һүзэгтэй һэн тула залин гээшэ бурханай хайраар болоно, тэнгэри уурлана гээд үнэн сэдьхэлһээ этигэдэг юм ха.

(«Смена» журнал, «Рабочая трибуна» газетэһээ).

ТАСС-ай фотохронико.

США. Бүхы дэлхэйһээ бэлигтэй бэрхэ залуушуул ород баледэй нюусануудые шудалхаа... Америкэ ерэнэ. США-гай ниислэл хотодо нээгдэһэн Бүхэдэлхэйн балетнэ академи онсо бэлигтэй залуушуулда иимэ арга боломжо олгобо.
Ород классическа һургуулиин байгуулагдаһаар 250 жэл үнгэрөө. Иимэ классикын заншалнууд дээрэ тусгаар бэлэдхэл гараха дуратайшуул балетнэ академидэ сугларадаг байха. Эндэ эрхим һайнаар һураха бүхы арга боломжонууд олгогдонхой. Ленинградай Кировскэ оперо болон баледэй театрай уран һайханай талаар хүтэлбэрилэгшэ ба ахалагша балетмейстер О. М. Виноградов академиие хүтэлбэрилнэ.
Зураг дээрэ: Андрис Лиепа репетицидэ.

АСУУДАЛ—ХАРЮУ

МАНАЙ КОМБИНАДАЙ НООҺОН
ЮУНДЭ ЯПОНИ РУУ ЭЛЬГЭЭГДЭ-
НЭБ? НАРИН СЭМБЫН КОМБИНАТ
БОЛОН МАНАЙ БУРЯАД РЕСПУБ-
ЛИКА ЭНЭЭНҺЭЭ ОЛЗОТОНО ГҮ?

Энэ асуудалда комбинадай директор К. П. АЛЬЦМАН харюусана:

— Манай комбинат ноохо бэшэ, харин бүд гаргадаг гээшэ. Гадна гүрэнэй захил түсэбтэ продукцида орходоо 100 процентээр сүм бэелүүлэгдэдэг. Бидэ Советскэ Союзай бүхы шахуу нютагуудта продукцияа эльгээдэгбди. Магад, ямар бэ нэгэ ондоо предприятинууд харин гүрэнүүдтэй хэлсээ баталжа, продукцияа андалдадаг байжа болоо. Харин бидэ лицензигүй байшанабди.

Түсэбһөө гадуур продукци тухай хэлэхэ болоо hаа, тэрэмнай бултадаа республика дотор үлөөгдэнэ. Дотоодын дэлгүүртэ мүнөө хэрэг байдал ехэл орео хүшэр болоод байнхай. Республикын худалдаа наймаанай организацинуудта түбһөө нэгэшье метр бүд эльгээгдэнэгүй. Тиимэһээл гүрэнэй захилһаа гадуур гаргагдаһан продукци Буряадтамнай үлөөгдэнэ гээшэ.

Харин гүрэнэй захилай эһоор гаргадаһан продукциие түб еерын болгожорхино.

Түүхэй эд тухай хэлэхэ болоо hаа, оройдоол 9 процентнь өөһэдымнай республикаһаа гү, али хүршэ областьнуудһаа асарагдана. Харин 70 процент түүхэй эд харин оронуудһаа, бэшэниинь орон соо һоомнай ороно бшуу.

УНШАГШАД ГАЗЕТЭ ТУХАЙ

ГОРОДОЙНГОО ТҮЛӨӨ ҺАНААГАА ЗОБОНОБ

Амар мэндэ, залуушуулай газетын ажалшад! Һүүлэй жэлдэ танай газетэ ехэл һонин болошоо. Маанадай комсомолшууд байха үедэ имэ бэшэ һэн. Комсомолой гэшүүн бологты, гэшүүнэй түлбэри түлэгты гэхэ мэтэ уряалнууд олоор гаргагдажа, һонирхолтой материалнууд үсөөн байдаг бэлэй. Харин мүнөө хубилган шэнэдхэлгын, олондо мэдээсэлгын үедэ газетэдэ ехэ хубилалтанууд болоо хэбэртэй. Дайшалхы газетэ гэжэ танай хэблэлые нэрлэбэл, дээрэ ха. Бусад буряад хэблэлнүүдтэ орходоо танай газетые олоор захина эһотой.

Залуушуулай газетэдэ заатагүй захил хэхэбди. Танай туһаламжаар хубилган шэнэдхэлгэ манайшье городто хүрэжэ ерэхэдээ магадгүй. Һонирхолтой материалнуудые газетын хуудаһануудта гаргажал байхаар ха юм.

1. Хуушан барахолкын район шадар газораздаточна станци барилга тухай асуудал. Энэ станцида 2000 кубометр шэнгэн пропан-бутан хадагалагдаха еһотой. ЛВРЗ-гэй «Локомотив» газетын хуудаһануудта энэ асуудал тушаа үгэ буляалдаан, шанга хөөрэлдөөн болоо.

2. Манай городто радиациин хэмжээн ямар бэ? Уранова уурхай дүтэ оршодог ха юм.

3. Городтомнай хэды сэсэрлигүүд бииб? Паркнуудай түлөө хэн харюусадаг бэ? Паркнууд соо сэсэгүүд мүртэй таригдадаггүй, үхибүүдэй ууха сэбэр уһан, һэрюун ундан байдаггүй. Харин ондоо городуудай паркнууд соо хэрмэнүүдыешье харахаар байдаг. Городтомнай фонтан үгы шахуу. Гэхэ зуура, фонтанууд лэ агаарые сэбэр байлгана ха юм.

4. Советскэ Союзай эгээн муухай городуудай списогһээ гарахын тула манай горсовет юу хэнэб? Капитальна һомололгогүйгөөр шанга хэмжээнүүдые абахаар гэжэ һанагдана. Автомобильнууд һайнаар заһабарилагданхай байха еһотой. Ашаанай транспорт олон хүнүүдэй ябадаг үйлсэнүүдээр ябаха еһогүй. Һэрюун ундаанай завод ЛВРЗ-тэй ниилэжэ, үдхэн хара утаа бааюулхаяа болиг лэ.

5. Республикымнай хүн зоной элүүрые хамгаалга. Манай региондо ямар үбшэнүүд дэлгэрдэг бэ? Дээгүүр тушаал эзэлэгшэд районуудайнгаа юрын поликлиникэнүүдтэ хандадаг гү? Тэдэнэй үхибүүд бусадтал адли үдэрэй туршада 10—13 грамм тоһо абана гү?

Уншагшадай һанаа зобоодог асуудалнууд эдэл даа.

Газетэдэтнай амжалта хүсэнэб. Таанадта этигэнэб!

Г. ПОПОВА.

* * *

Баригдажа байһан газостанциин райондо байгша оной октябриин 7-до түймэр болоо. Теэд ганса энэ үдэр бэшэ, юрэнхыдөө долоон хоногто нэгэ дахин ходол түймэр боложо байдаг. Шэнгэн бодос болохо пропан-бутанай асарагдахада юун болохоб гэжэ бодоодшье үзэхэнь аймшагтай.

* * *

Захил хэлгын саг дүүрэхэ дүтэлөө. Танай газетэ захигшад энэ жэлдэ үсөөрөөгүй еһотой гэжэ найданаб. Газетыетнай жэлэй туршада абажа, ехэл һонирхон уншааб. 1991 ондошье газетэдэтнай захил хээб. Иигээд лэ газетын ажалшадта амжалта хүсэнэб!

М. СИЛИНА.

НОЯБРИИН 20 БОЛОТОР МАНАЙ ГАЗЕТЭДЭ ЗАХИЛ ХЭЛГЭ ҮРГЭЛЖЭЛҮҮЛЭГДЭЭ

«Ажаһууха дуран хүрэнэл»

«Амар мэндэ, хүндэтэ редакци! Танда имэ гүйлтатайгаар ханданабди: бүхы юумые тодоруулаад, һуури һууринуудтань табиит.

Бидэ «Журавушка» гэһэн мебелиин ээлжээндэ гурбан жэлэй туршада байнабди. Калининай нэрэмжэтэ локомотивна депогой профкомдо юумэ мэдэжэ абахын аргагүй. Тэндэ хэн нэгэн ветеран, үшөө хэншьеб ходол ерэжэ байдаг. Тэдэ олон ха юм даа. Бидэ гурбан хүүгэдтэйбди, арай гэжэ ажаһуунабди. Харин үшөөл ажаһууха дурамнай хүрэнэл.

Мүнөө мебелиин үнэтэй сэнтэй болоо һаань, тэрэниие абаха аргагүй болохобди. Харин бидэ 1989 оной май һараһаа түрүүшын ээлжээндэ оронхойбди. Энэ хугасаа соо маанадые гурба дахин мэхэлээ.

Таанад лэ манай һүүлшын найдал болонот. Манда туһалыт, тэдэ таанадта худалаар хэлэхэгүй байха гэжэ найданабди. Уридшалан баяр хүргэгшэ Перевалловтанай бүлэ».

«БЗ»: Үнэхөөрөөшье профкомдо худалдаг нүхэд юундэ тэдэниие мэхэлһэн тухайгаа Перевалловтанай бүлэдэ газетээр дамжуулан тайлбарилан ойлгуулжа үгэхэ бэшэ гүт! Энээнтэй хамта ээлжээндэ байһан бусад хүнүүд найдалгүй болоо гэжэ мэдэжэ абаха.

АВТОМОБИЛЬ МҮР САРАА ҮЛӨӨГӨӨ

Хэлхээ холбооной автобааза элдэб үеын, тэрэ тоодо эгээн хуушанайшье машинануудай урилдаа үнгэргөө. Хуушанай машинануудые ганса ехэшүүл бэшэ, мүн үхибүүдшье һонирхон харадаг байха. Улаан-Үдэһөө Ивалга хүрэтэр машинануудаар урилдаан үнгэргэгдөө. Революциин талмай болон Соведүүдэй талмай дээрэ хоёр дахин тогтожо, автобаазын жолоошод харагшадай асуудалнуудта харюусахые оролдоо. Үйлсэнүүдээр аюулгүйгөөр ябаха гээшэ һүүлэй үедэ эгээн шухала асуудал гэжэ тоологдодог болонхой. Урилдаанда хабаадаһан табан модельнүүдэй автомобильнууд ороноймнай автомобильна промышленностиин хүгжэлтын бүхы зам харуулһан байна. Тус машинануудые һэргээхэ хэрэгтэ бэлигтэй бэрхэ мастер Иван Матвеевич Кондратьев ехэ хубитаяа оруулаа.

Жаргал ХАЛБАЗЫКОВ.

(Авторэй фото.

Хэзээ гуримтай болгогдохоб?

«Ковры» гэжэ тусхай магазин соо хэзээ гуримтай болгогдохоб?

Тэрэ магазинда би хэды дахин ошоод үзөөб.

Сентябриин хореодоор синтетическэ хибэсүүд болон паласуудые худалдаа. Теэд магазин соо, тэрэнэй хажуугаар юун болоо гэжэ һананабта?

Залуу хүбүүд магазин сооһоо гаража, худалдажа абаһан хибэсүүдээ урагшань шэдэжэ, зоной мүрнүүд болон толгой дээгүүр урагшаа дүүлижэ ороһон байна. Иимэ юумэнэй болоходо, магазинай ажалшад ара талын үүдэ нээжэ, тэрээгүүр худалдан абагшадые гаргадаг болобо. Уданшьегүй милициин наряд дуудагдажа, нэгэ бага аалин болобо.

Хоёр үдэрэй үнгэрһэн хойно тэрэл магазин ошоходомни, ээлжээндэ тиимэшье олон зон байбагүй. Теэд магазинай нээгдэжэ, хибэсүүдые худалдажа эхилхэдэнь, ээлжээн алдагдажа, бүхы хүнүүд магазин руу орохо гэжэ шуумайшоо. Гуримтай байял, хүн нэрээ бү алдаял гэжэ миниин хашхархада, нэгэ гушан таба наһанай залуу эхэнэр нюур руумни шаажархиба. Тиихэдэнь үшөө нэгэ ондоо эхэнэр тэрээнһээ үлэхэгүйе оролдон, намайе шанга гэгшээр альгадажархёод, хажуудамни зогсоһон хүгшэниие гарһаань бажууржа, бү оролсо гэжэ хашхаржа мэдэбэ. Тэрэ хүгшэнэй гарыень гэмтээгээ гэжэ һанаа һэм.

Сентябриин 28-да еһотойл «хибэсэй драма» болоо һэн. Хэдэн зуугаад хүнүүд магазинай газаа сугларжа, бээ бэеынгээ хүсэ шадал үзэлсөө. Участогай милиционер ерэжэ, хэнһээшьеб список абажа, автобус соо һуугаад, үүдээрнь тэрэ списогээр фамилинуудые дурдажа, контромаркануудые тарааба. Эндэ юун болоо гэжэ һананабта?! Концлагерьта байһандал адли хүнүүд зүһэм хилээмэнэй хойноһоо гараа һарбайһандал нэрэ һурагүй иигэжэ хашхаралдана. «Намда үгэгты! Намда үгэгты!» Эдэ талонуудаар хибэс абахабди гэжэ тэдэнэр найдаа бшуу. Тиигэн гэһээнь тэдэ контромаркануудынь талонууд бэшэ байшоо. Милициин хүдэлмэрилэгшэдэ хандажа, юундэ номернуудые тараагаабта гэжэ асуухадамнай, иигэжэ хэлээ: «Үглөөнэй 7 сагта милициин участогта ерэхын тула тараагдаа». Юрэдөө энэмнай яаһан һонин ябадал гээшэб гэжэ гайхахын ехээр гайхахаар бэшэ гү?

Хүнүүдые доромжолһон ябадал тухай хэндэ хэлэлтэйб? Магазиниие даагшада хандажа, хибэсүүдые списогүүдээр тараахаяа яанабта гэжэ асуубаб. Теэд тэрэ эхэнэр асуудалдамни тодо харюу үгэжэ шадабагүй. Миниин хараһаар байтар нэгэ эрэ хүн сонхо тоншобо. Тэрэ уданшьегүй хибэс үргэлэнхэй саашаа ябашоо һэн. Экономикын үдэрһөө үдэртэ доройтожо байһан сагта хүнүүд һайн байдал ерэхэ гэжэ этигэнгүйгөөр бүхы юумэ нөөсэлхэ гэжэ оролдошоно. Тэдэниие буруушааха, шоо үзэхэ эрхэгүйбди.

Харин худалдаа наймаанай болон милициин ажалшадые сагааруулхын аргагүй.

В. АНИСИМОВА.

* * *

«Ковры» гэжэ магазин тухай «9-дэхи канал» бэшээ һэн. Үшөө тиихэдэ худалдаа наймаанай министерствын, Министрнүүдэй Соведэй суглаанууд дээрэ магазин тушаа зүбшэн хэлсээ.

Хэды ехэ хэмжээнүүдэй абтажа байгаашье һаа, хэрэг байдал хубилнагүй, үнөөхил хуушан зандаа. Хибэс худалдажа абаха ээлжээндэ аяар 2 мянга гаран хүнүүд бэшүүлэгдэнхэй. Магазинай үүдэнэй дэргэдэ үдэр бүхэндэ хүн зон хүлгэжэ, шууялдаан, заримдаа наншалдааншье болохоео һанана.

Борсоевой үйлсэдэхи 36-дахи номерой промтоварна магазинай подсобко сооһоо хэгдэһэн «Тивикомой» репортаж һанана еһотойт. Подсобконууд соо хэды ехэ юумэн нюугаатай, хадагалаатай байгааб! Иигэжэ байхадань шухаг эд бараан, хубсаһа хунар юрын худалдан абагшадта харагдахашьегүй байна ха юм.

Магад, гансал 36-дахи магазин имэ байжа болоо гү? Үгы даа. Бусадшье магазинууд баһал имэрхүү байдалтай.

«Ковры» магазинай директорэй кабинедтэ хүрэжэ ерэбэбди.

Магазинай директор Татьяна Иннокентьевна Шнайдер:

— Магазинай ажалшадые ходо муушалдаг болошоһон саг гээшэ ха. Худалдан абагшад хүн нэрээ алдажа, элдэб аяг аашануудые гаргадаг гэжэ юундэ мэдэдэггүйбта... Ямаршье юумэнэй наймаанда гарахада, абаха гэжэ оролдошодог хүнүүд олон болонхой. Тэдэниие шоо үзэхөөр байдаг. Хэдыгээршье үгөө һаа, мүнгэ шэдээд лэ байха... Миниин кабинет соо үдэр бүхэндэ хүнүүд ерэжэ, хараал шэрээл табидаг болошоо. Үдэр бүхэндэ магазинай дэргэдэ хэды олон хүнүүд сугларнаб! Тэдээндэ юумэ ойлгуулха гээшэ бэрхэтэйхэн хэрэг.

Үдэртөө 150 хибэс худалданабди. Ээлжээндэ зогсогшод эхэнхиень абадаг ааб даа. Манай магазинда табан эхэнэр хүдэлнэ. Хибэсүүдэй магазинда ороһон үдэр бидэ, наймаалагшад, хүхэ палаг болошонхойнууд гэртээ бусадагбди.

Үни хада ээлжээндэ бэшүүлһэн ветеранда хибэс үгэхэдэ, өөһэдынгөө хүндэ худалдаба гэжэ шууялдашаха...

Ветеранууд список соо бэшэгдэһэн ээлжээнэй эһоор лэ хибэсүүдые абадаг гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Харин магазинай дэргэдэ сугларагшад ганса бэшэ, харин хэдэн хибэсүүдые худалдажа абахаар бэлэн байдаг. Тиихэдээ гэдэнэр ямаршье һэшхэлгүй худалдан абагшад болоно бэшэ гү...

Списогүүдые хараадаа абахаяа яанабта гэжэ таанад хэлэнэт. Теэд тэдэниие хараадаа абаха болоо һаамнай, хэды ехэ саг хэрэгтэй болохоб! Ээлжээндэ зогсогшод өөһэдөөл списогтэ бэшүүлэгшэдэй ээлжээ нягтаар сахиха, баримталха еһотой бшуу. Худалдан абагшад маанадые «арадай дайсад» гэжэ нэрлэжэрхинхэй.

Бидэ нэгэшье зэмэтэй бэшэбди гэжэ хэлэхэ байнабди. Хибэс, палас худалдажа абахын тула һэшхэлээ гээхэ, хүн түхэлөө алдаха болотороо аяг аашануудые гаргаха ябадалые ойлгоногүйб.

ГОССТРАХ

Срон дотор болэжо байһан хубилалтанууд гүрэнэй страхованиисшье дайраа. Госстрахай ажал ябуулга үндэһөөрөө хубилгагдаа. Тэрэ страховани хэһэн хүнүүдэй эрилтэнүүдые схээр хараадаа абадаг болоо.

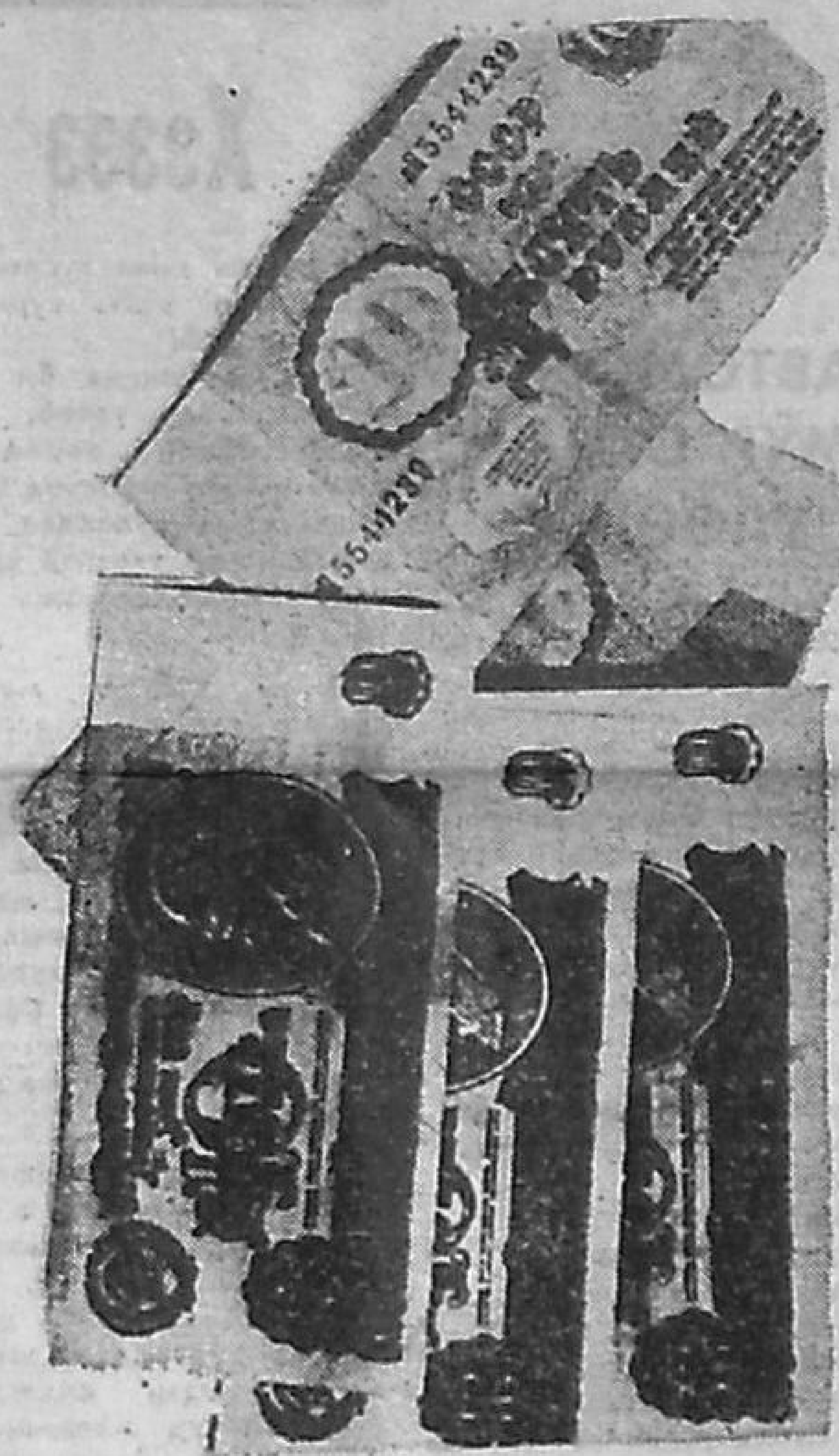
1989 оной июнийн 10-най СССР-эй Финансын министерствын «Хубиин страхованиин Дүримүүдтэ оруулагдаһан хубилалтанууд болон нэмэлтэнүүд тухай» 82-дохи бэшэг соо страховой хэмжээс үргэдхэхэ болон хүн зоной страховой хамгаалалтын хэмжээс дээшэлүүлхэ зорилготойгоор хубилалтанууд оруулаг‾аа.

Хүүгэдтэ страховани хэхэ үедэ үхибү.нэй наһанһаа дулдыдан, 18 жэлнүүд болон үхибүүнэй наһанай хоорондохи илгаа мэтээр страхованиин болзор тодорхойлогдоно. Энэ болзорой дүүрэхэдэнь, страхователь гүйсэд мүнгөө абаха. 17-һоо 12 жэл болотор страховой болзорой үедэ страхователь зарим мүнгөө дутуу абаха. Хэрбээ үхибүүнэй 5 наһатай байгаа һаань, 13 жэл болзортойгоор 1000 түхэригтэ страховани хэбэл, страхователь энэ хугасаа соо 982 түхэриг 80 мүнгэ түлөөд, страхованиин болзорой түгэсэхэдэнь, 1000 түхэриг мүнгөө абаха.

Гурбан иимэ тарифаар страхованиин хэлсээн баталагдадаг: Д—1 (нэгэ дахин), Д—2 (хоерлогдоһон), Д—3 (гурбадхагдаһан). Аюул усалай хүнгэн, хүндэһөө дулдыдан, страховой мүнгэн 5 процентһээ 100 процент хүрэтэр түлэгдэхэ.

Хэрбээ страхованида оруулагдаһан үхибүүнэй усалда ороо һаань, страховой мүнгэнэй 1000 түхэриг байгаа һаань, страховой хэмжээнэй еһоор 40 процент түлэгдэхөөр тодорхойлогдонхой, Д—1 тарифай еһоор 400 түхэриг, Д—2 тарифай еһоор 800 түхэриг, Д—3 тарифай еһоор 1200 түхэриг түлэгдэхэ. Энээнһээ гадна, страхованиин болзорой дүүрэхэдэнь, страхователь страховой 100 түхэриг мүнгөө абаха.

Страховой үйлэ хэрэгүүдэй тохеолдоо һаань, Госстрахай харюусалгын хэмжээн ниилээд үргэдхэгдөө. Хэрбээ таблицаар хараалагдаагүй аад, хэлсээнэй ябажа байха үедэ страхованида оруулагдаһан үхибүүнтэй страховой үйлэ хэрэгэй болоод, дүн хамта 10 үдэрэй туршада таһалгаряагүйгөөр стационарна гү, али амбулаторно эмшэлэлгэдэ байгаа һаань, нэгэ дахин пособи түлэгдэхэ гэбэл: 10-һаа 15 үдэр болотор таһалгаряагүйгөөр эмшэлүүлхэдэнь 20 түхэриг, эмшэлүүлгын болзорой 15 үдэрһөө дээшэ гараа һаань, 30 түхэриг хүрэтэр түлэгдэхэ.

1989 оной апрелиин 1 болотор Буряадай АССР-эй талаар Госстрахай управлениин страховой үйлэ хэрэгэй түлөө страховой мүнгэнэй түлбэри тухай шиидхэбэриин баталан абтаһан байгаа хадань, энэ хугасаа соо инспекци шухала документнүүдые абаһан үдэрһөө эхилээд, 7 үдэрэй туршада страховой мүнгэ түлэхэ. Хэрбээ Госстрахай инспекциин хүдэлмэрилэгшэдэй гэмээр түлэхэ мүнгые һаатуулһан байгаа һаань, үдэр бүхэнэй түлөө абаха мүнгэн дээрэнь 0,1 процент хэмжээнэй пени түлэгдэхэ.

Холимол страхованиин хэлсээнэй еһоор, страхованиин болзорһоо, страхователиин наһанһаа дулдыдан страховой мүнгэнэй хэмжээнһээ нэгэ бага дээгүүр мүнгэ түлэхөөр тодорхойлогдонхой. Жэшээлхэдэ, 16-һаа 29 хүрэтэр наһатай страхователь 1000 түхэригэй страховани хэһэн байгаа һаа, табан жэлэй туршада һара бүхэндэ 17 түхэриг 40 мүнгэ страховой түлбэри түлэдэг байгаа һаа, үлүү түлэһэн мүнгэниинь 44 түхэриг болохо, харин арбан жэл болзор соо 8 түхэриг түлэдэг байгаа һаа, 40 түхэриг дутуу түлэгдэхэ болоно, хорин жэл соо 3 түхэриг 70 мүнгэн түлэгдэжэ, энэнь 112 түхэриг дутуу түлэгдэхэ болоно. Хэрбээ страхователь 48-һаа 53 хүрэтэр наһатай, 1000 түхэригтэ страховани хэһэн байгаа һаа, табан жэл болзор соо 68 түхэриг, харин арбан жэл соо 56 түхэриг үлүү түлэхэ.

Энэ үлүү түлэһэн мүнгэниинь страхованиин хэлсээ баталһан үедэ тэдэнэртэй аюул усалай болоо һаа, страховой мүнгэндэ түлэгдэхэ гаргашыень хааха болоно.

Хэрбээ нэгэ дахин аюул усалда ороһонтой дашарамдуулан, страховательда 60 процент гү, али тэрээнһээ дээшэ страховой мүнгэнэй түлэгдөө һаань, һарын түлбэриин хэмжээн хахадаар хороогдохо.

Л. ГОМБОЖАПОВА,
БурССР-эй Госстрахай управлениин ахамад мэргэжэлтэ.

ТААНАДТА ТУҺАЛХА

ДЖОГГИНГ — ТУҺАТАЙ ХЭРЭГ

Үглөөгүүр эртэ богонишье, утыншье зайда гүйхэдэ, бэедэ туһатай байдаг гэжэ американецууд үнинэй хөөрэлдэдэг. Ингэжэ бэеэ һориходо, гүйхэдэ юуниинь туһатай юм гэжэ манай ороной зарим бодолгүйшүүл хэлэхэеэ һанадаг. Энээниие тон буруушаамаар ха юм. Үглөөнэй 6 сагта гү, али 5 сагта хүл дээрээ хүнгэхэнөөр бодожо, хажуугаархи үйлсөөр гү, али сэсэрлиг соогуур гүйжэрхихэдэ, бэедэ хэды зохид, хүнгэн байдаг бэ! Хэды дахин ингэжэ гүйжэ үзэһэн хүнүүд залуу болошоһон шэнги байдагбди гэжэ хэлсэдэг байха...

Эдэ бүгэдэниие мэдэхэ болоһоншье һаа, үглөөгүүр эртэ бодохоёо залхуурха гү, али спортивна хубсаһагүйбди гэжэ хэлэхэ ушарнууд али олон гарадаг ааб даа. Үнэхөөрөөшье магазин ошоод, кроссовко гү, али дулаан хүүртиг, спортивна костюм гэхэ мэтые абахын аргагүй болошонхой. Тиигээшье һаа, элдэб янзын шалтагаануудые урдаа барингүйгөөр эртэ үглөөгүүр бодожо, бэеэ һорихо гээшэ хүн бүхэнэй уялга болохо еһотой. Өөһэдөө залхуу байһандаал үглөөгүүр гүйлгые хэрэгсээнэгүй ха юмбибди. Харин Зодбоев гансааран гүйхэһөө гадна нютагайнгаа хүн зониие энэ туһатай һорилгодо хабаадуулха, тэдэниие һонирхуулха гэжэ бүхы шадалаараа оролдоно. Манай Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг хүн гэжэ тэрээн тухай бү һанагты. Зодбоев Орлигто — эгээн холын Ахын районой түбтэ ажаһуудаг шуу.

— Таниие шаада баридаггүй гү!

— Ойлгодоггүй гэжэ һанадагби. Ямар бэ нэгэ тэнэг хүн шэнгеэр үзэгдэдэг байхадаашье болохоб. Теэд энэ шухала бэшэ. Хододоо элүүр энхэ ябахын тула иимэ гүйдэл хэрэгтэй гэжэ ойлгоногүй бшуу. Тиигээдшье районойнгоо нэрэ хүндые дээшэлүүлхэ гэһэн зорилго баһал хараада абтаха еһотой.

— Владимир, үглөөгүүр гүйхэдэ, районой нэрэ хүндэ дээшэлхэ гэнэт... Тайлбарилжа үгыт.

— Би гансааран бэшэ, харин һамгантала гүйдэгби. Бултанһаа түрүүн һамгаяал энэ хэрэгээр һонирхуулхые оролдоноб. Тэрэ хаанинарайнгаа дунда идхалгын хүдэлмэри ябуулжа эхилээ. Ажахын хүтэлбэрилэгшэдһөө эхилээд, ямаршье ажалда хабаадажа байһан бүхы хүнүүд спортоор һонирхохо, бэе махабадаа хатуужуулха еһотой. Мүрысөөнүүдтэ ахынхид һүүлэй һууринуудые абадаг болошонхой. Иимэ доройтонги байдалые хайшан гэжэ хамгаалалтайб! Эндэл гансал арга бии гэжэ һанагдана. Ямаршье наһанай хүнүүдые спорттой нүхэсүүлхэ, бэе махабадаа хатуужуулхыень баадхаха хэрэгтэй. Самолетоор ниидэхын аргагүй бүрхэг үдэр байба гэжэ шалтаг бариад лэ мүрысөөнүүдтэ хабаадахагүй ушарнууд али олон болодог. Республиканска хүдөөгэй наадануудта, үбэлэй болон зунай спортын зүйлнүүдээр мүрысөөнүүдтэ Ахын команданууд таблицын һүүлшын мүртэ бэшүүлэгдэжэ һурашанхай. Тобшоор хэлэхэ болоо һаа, район дотор һайн спортивна команда үгы юм.

— Команда гол үүргэ дүүргэнэгүй гэжэ һананаб. Тиигээдшье ганса танай район иимэ байдалтай бэшэ...

— Команда гээшэмнай районой ямар арга боломжотой, ямар бэлэдхэлтэй байһаниие харуулдаг. Тиигээдшье командада түрүү бэрхэ спортсменүүд оруулагдаха еһотой ха юм. Ямар бэ нэгэ командын амжалта туйлахада, район дотор спорт болон физкультура хүгжөөлгэдэ онсо анхарал хандуулагдана гэжэ ойлгохоор байдаг. Харин ондоо районуудые абаад үзэхэ болоо һаамнай... Хурамхаанайхид эндэ һаяхана ямаршье бэлэдхэлгүй командые мүрысөөндэ эльгээгээ. Сана дээрэ хүлөөшье табижа үзөөгүй спортсменүүдые санаар мүрысөөнүүдтэ, харин тамаржа шадахагүй хүнүүдые тамаралгаар мүрысөөнүүдтэ эльгээхэ гээшэмнай ямар юм... Үхибүүдые һургуулида һурежа эхилһэнһээнь хойшо спорттой ханилуулха, элдэб янзын секцинүүдые нээхэ гэхэ мэтэ хэмжээнүүдые абаха шухала. Спортивна кружогуудта ябаха дуратай эдиршүүл олон байдаг лэ. Наһажаал хүнүүдые спорттой ханилагты гэжэ баадхана бэшэбди. Гэбэшье тэдэшье элүүр энхэ бэетэй ябахын тула спортоор һонирхохо еһотой.

— Хүдөө нютагуудта бүхы һуурин тосхоноороо урилдагты, гүйгты гэжэ уряалхада ямар бэ! Үбһэ хуряалга, үбэлжэлгэ гэхэ мэтэ ажал юунһээшье шухала байдаг ха юм.

— Хүдөөгэй ажал барагдаха бэшэ ааб даа. Тиигээшье һаа, сүлөөтэй саг яһала байдаг ха юм. Иимэ сагаа ажалшад ямараар үнгэргэдэг бэ! Архи уухаһаа ондоо юумэн болодоггүй гэжэ хэлээ һаа, зүбтэй байха. Энэмнайл тон аюултай ябадал гээшэ. Иланхаяа залуу хүнүүдэй архидахада, зайгуулахада, хэды һонигүй байдаг бэ! Тиимэһээл спортивна программа залуушуулай дунда сум нэбтэрүүлэгдэхэ, тэдэнэй гол анхарал хандуулха еһотой.

— Энэмнай һайн лэ түсэбүүд гээшэ. Теэд тэдэниие бэелүүлхын тула ехэ мүнгэн хэрэгтэй болохо. Секцинүүд болон кружогуудые ямар мүнгөөр байгуулхаб! Спортивна хэрэгсэлнүүд мүн лэ хэрэгтэй болохо...

— Тиимэһээл би үглөөгүүр эртэ бодожо, урилдаанай зүргэдэ гараял гэжэ уряалха байнаб. Урилдаха дуратайшуулай клубта ехэ юумэн хэрэгтэй болохогүй. Кедэ болон кроссовконууд шухала зүйл мүн. Үшөө тиихэдэ нэгэ тренер хэрэгтэй болохо. Бэлэдхэл хэжэ байнгүйгөөр үглөөдэртөөл бэеэ һорижо эхилхэдэ болохо байна бшуу. Урилдаан гээшэмнай энээгээрээл һайн. Үглөөгүүр эртэ бодожо, бэеэ һориһон хүн үдэрэй туршада солбон хүнгэн ябадаг гэжэ зүб хэлсэдэг байха. Зарим хүнүүдые үглөөгүүр бэеэ һорижо һургаад, спортын бусад зүйлнүүдээр һонирходог байгаа гээшэ һаа, бэедэ баһал туһатай байха һэн. Ахын райондо санаар мүрысөөнүүдэй ямар сагта үнгэргэгдэһэниие һанахань бэрхэтэй. Бүхы район дотор санашадые бэдэрээ һаа, табанһаа дээшэ болохогүй. Барилдаан ахынхидай эгээн дуратай спортын зүйл болодог. Теэд ганса барилдаагаар холо харайхагүй ха юмши. Районой сурхарбаанда спортын элдэб зүйлнүүдээр мүрысөөнүүд үнгэргэгдэдэг һэн. Хүнгэн атлетикэ, футбол, гиир үргэлгэ гэхэ мэтые үни хада мартажархинхайбди. Ингэжэ район дотор спорт хүгжөөлгые урилдаанда дуратайшуулай клуб эмхидхэлгэһээ эхилхэ хүсэл бии.

— Эб найрамдалай уласхоорондын марафон Москвада үнгэргэгдөө һэн. Тэрээн тухай танай хөөрөөе эдиршүүл дуратайгаар шагнаха байха. Тэрээндэ та хабаадаһан байна ха юмта. 42 километр зайда гүйгөө гэжэ дуулаа һэм. Энэмнай нилээд ута зай ха юм.

— Энэ марафондо манай нютагай Дмитрий Алтаевтай (залуушуулай газетын фотокорреспондент) уулзаа һэм. Дмитрий урилдаанай зай эрхим һайн дүнгүүдтэйгээр түгэсхэһэн байна. Марафондо хабаадахын тула элүүр энхэ байһан тухайгаа справка, мэдүүлгэ, 5 түхэриг түлбэри хэрэгтэй болохо байгаа. Ондоо юуншье хэрэггүй. Тэрээндэ 13 мянган спортсменүүд хабаадаа. Минии номер — 4698.

Марафон гээшэмнай ганса урилдаан бэшэ, харин еһотойл ехэ һайндэр мүн. Артистнуудшье олон хабаадаа. Нэгэ хүн 42 километр 195 метр зайе гэдэргээ хараад гүйгөө. Тэрэ нэгэшье дахин эрьелдэжэ хараагүй юм. Иимэ урилдаанда түрүүшынхеэ хабаадаһан спортсменүүд олон байгаа. Харин гүрэнэйхид маанадтай ана-мана урилдажа гараа. Тэдэнэй хубсаһан манайхида орходоо ондоо байгаа ааб даа.

— Гансал хубсаһаарнь илгаруулхаар байгаа гү!

— Хубсаһан гээшэмнай бага бэшэ үүргэ дүүргэнэ ха юм даа. Һэрюусүүлэгдэдэг, үгы гэбэл дулаасуулагдадаг кроссовконуудые үмдэһэн хари оронуудай спортсменүүдые харахадаа, атаархахаар байдаг һэн. Энээнһээ гадна һаруул үнгэтэй майкануудые, түсхай секундомер гэхэ мэтэ зүйлнүүдые түрүүшынхеэ хараабди. Гүрэн хүн зонойнгоо хододоо элүүр энхэ ябахын түлөө спорт хүгжөөдэг гэжэ эндэл ойлгохоор байгаа. Бидэ өөһэдынгөө, оронойнгоо түлөө аянгүйрхөөд абаабди. Тиигээшье һаа, ганса хубсаһан гол үүргэ дүүргэдэг бэшэ ааб даа. Би хүбүүдтээ марафоной эмблемэнүүдые, майка болон бусад зүйлнүүдые асаржа харуулааб.

— Марафондо хабаадаһанайнгаа удаа Аха нютагтаа спорт хүгжөөхэ гэһэн бодолдо эзэлэгдэһэн байжа болоо хат...

— Тиимэшье байжа болоо. Москвада Олимпиин чемпион суута американец Рик Хансен гэгшые харааб. Тэрэ инвалид юм. Иимэл инвалидуудай дунда Рик чемпион болонхой. Марафондо хабаадаһан спортсменүүдые тэрэ холо хойноо орхижо гараа. Хододоо хүхюун зугаатай ябадаг, зориһоноо заатагүй дүүргэдэг тэрээндэ атаархахаар байгаа һэн. Рик Хансен гээшэмнай түрүү бэрхэ спортсмен болоно бшуу. Эрэмдэг бэетэй хүнүүдэй иимээр бэеэ һорижо байхада, юундэ бидэ, элүүр энхэ хүнүүд, спорттой нүхэсэхэеэ зүрхэ алданабибди гэһэн асуудал табиха дуран хүрэнэ.

Манай корр. ИННА РЫЖКОВА бэшэжэ абаба.

«Классигууд» — чемпионууд

Ульяновскда дүлии спортсменүүдэй дунда классическа барилдаагаар СССР-эй чемпионат боложо дүүрэв. Россин суглуулагдамал командын бүридэлдэ манай нютагай хүбүүд оруулагдаһан байна. Эдэмнай хэд бэ гэхэдэ, уран бүтээлнүүдэй заводой хүдэлмэришэн, спортын мастерта кандидат Егор Аюшеев болон Улаан-Үдын ЛВРЗ-гэй дархашан Андрей Захряпин болоно.

Захряпинай нэрэ олондо мэдээжэ болонхой. Харин Егор Аюшеев хэн бэ гэжэ уншагшадтаа ойлгуулая. Энэмнай эдиршүүлэй дунда, мүн ехэшүүлэйшье дунда Россин чемпионой үндэр нэрэ зэргэдэ хэды дахин хүртэһэн, дүрэ буляалдалгын барилдаагаар ороной чемпионадуудта хоер дахин шангай һуури эзэлһэн 23 наһатай спортсмен мүн.

Үнгэрэгшэ жэлдэ Егор түрүүшынхеэ СССР-эй чемпион болоһон байна. Мүнөө энэ амжалтаяа дахяад дабтаба. 57 килограмм шэгнүүртэ тэрэ хоер дахин илажа гараба бшуу.

Андрей Захряпин спортивна коллекцидээ «классикаар» СССР-эй чемпионой «алта» нэмэбэ. Энэ спортсмен 90 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ барилдана.

Эдэ хоер спортсмен дэлхэйн чемпионадта бэлдэжэ эхилхэеэ байһан ороной суглуулагдамал командын бүридэлдэ кандидадуудаар оруулагдаба.

В. СЫДЕЕВ.

Гансал илаха

Сибирьтэ, Алас-Дурнада дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Бүхэсоюзна мүрысөөн ходо үнгэргэгдэжэ, олоной анхарал хандуулдаг болонхой. Ород эрдэмтэн Ерофей Хабаровай дурасхаалда энэ мүрысөөн зорюулагдадаг. Байгша ондо турнирай гол шангуудай түлөө 200 гаран атледүүд ана-мана тулалдаа. Иимэрхүү мүрысөөнүүдтэ түгэсхэлэй тулалдаануудта гараһан бүхы барилдаашад спортын мастернууд болошодог гээшэ ааб даа. Харин энэ мүрысөөндэ гансал чемпион бологшод үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэхэ еһотой.

Улаан-Үдэһөө Хабаровск руу 20 атлет ошожо, гурбаниинь чемпион болоо. Технологическа институдай спортивна клубай тренер Матвей Илюхинов, багшанарай институдай студентнүүд Александр Доржиев болон Эрдэм Ширипов мастернууд болобо.

28 наһатай Илюхинов туйлай ехэ хүсэ шадал, эрмэлзэл гаргажа, чемпионой үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байна. Тэрэ залуу спортсменүүдтэ эрэлхэг зоригой еһотойл жэшээ боложо үгэбэ бшуу.

В. ЦЫДЕНОВ.

Ямар асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээб?

Үнгэрэгшэ средэдэ Улаан-Үдын арадай депутадуудай городской Соведэй 1 сесси хүдэлмэреэ дүүргээ. Регламентын еһоор хараалагдаһан хоер үдэрэй туршада депутадууд ажалаа дүүргэжэ шадаагүй. Иигэжэ сесси гурбадахи үдэрөө хүдэлхэ баатай болоо. Энэ үдэр II сесси үнгэргэгдэһэн байна. Городой ажабайдалай асуудалнуудые шиидхэхэ талаар ямар хэмжээнүүдые абаха тухай хөөрэлдөөн болооб, ямар гол шухала асуудалнууд түбхын түрүүндэ шиидхэгдэхэ байнаб? Бидэ арадай депутадуудта хандажа, һанамжануудаа хубаалдахыень гуйбабди.

Г. Н. Сперанская: Городской Соведэй, городой ажабайдалай зарим тэды асуудалнуудай шиидхэгдэһэндэ урмашанаб. Сесси дээрэ ямар юумэн һанаандамни таараагүйб гэхэдэ, демократиин, олондо мэдээсэлгын үеын ерээд байһаниие һамбаашалан, зарим депутадууд бодолгүй ябадалнуудые гаргаа. Бүхы һанажа байһан юумэеэ нюунгүйгөөр түргэн хэлэхэ гэжэ бодожошье болоо юм бэзэ. Тиигээшье һаа, гансал бэеэ тойруулһан ябадалые ойлгохын аргагүй. Зарим депутадууд нэгэл асуудалаар оло дахин бодожо, саг барга. Олон табые шашалдангүйгөөр табигдаһан асуудалые хайшан гэжэ шиидхэлтэйб гэжэ тоб байса һанамжаяа хэлэхэ депутадууд үсөөн байшоо. Россиин союзна парламентые, Собчагые, тэрэнэй хэлэһэн үгэнүүдые һануулһан халуун хөөрэлдөөн болохоео һанаа. Гэхэ зуура, тодо харюунуудые үгэмөөр асуудалнууд сэхэ табигдаһан байна.

Сесси удаан хүлеэгдээ. Тэрэнэй болохые хүлеэжэ байхадаа, зарим депутадууд хэды олон бодолнуудые сэдьхэл соогуураа хүмэрюулэн гаргаа гээшэб! Гэбэшье декларации тухай түрүүшын асуудалай зүбшэн хэлсэгдэжэ эхилхэдэ, олохон депутадууд һанажа байһан юумэеэ тодоор хэлэжэ шадаагүй. Горсоведэй харюусалга хэды ехэб гэжэ тэмдэглээд, экономическа болон социальна политикые ехэл гүнзэгы бодолтойгоор бэелүүлхые бидэ уряалаабди. Гурбадахи үдэр инвалидуудай бүлгэмэй түлөөлэгшэ депутат Левицкая бодожо, инвалидуудай асуудалнуудые шиидхэхые гуйгаа. Социальна политика инвалидуудта эгээн хабаатай политика мүн. Харин бидэ декларации соогоо налогой болон шэнэ сэнгүүдэй политика бэшээд, социальна политика оруулхаяа мартажархеобди. Городой коммунальна харюусалга тухай асуудал сесси дээрэ мүн лэ зүбшэн хэлсэгдээ. Энэмнай экономическа политика болоно бшуу. Экономическа политикые абаһаар шиидхэжэрхихын аргагүй байдаг гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Экономическа болон социальна политикын асуудалнуудые гол хараадаа абажа, юунһээшье харюусалгатайгаар бэелүүлхэ гэжэ оролдохо еһотойбди.

В. Саганов: Бидэ, депутадууд гол түлэб хүдэлмэриин дүршэлгүй, томоотой хөөрэлдөө үүсхэхэ заншалгүй гэхэ юм гү, али болбосорол культурагүй байхаяа һананабди. Гадна сесси хүтэлжэ шадаха гээшэ баһал шухала. Гүйсэдхэхы комитедэй, үшөө тиихэдэ городской Соведэй байгууламжа тухай асуудалые шухала асуудалнуудай нэгэн гэжэ тоологдоно. Хүдэлмэриин хоердохи үдэрэй түгэсхэлдэ горгүйсэдкомой түрүүлэгшэ Абрамовые тушаалһаань болюулжархихаар забдагдаа. Иимэ ябадал һайшаагданагүй. Мүнгэ Соведтэ үлөөгөө һаа дээрэ гэжэ һанагдана. Хэрбээ таһагые горгүйсэдкомдо орхео һаа, бидэ, депутадууд, гараа дэлгээгээд лэ һүүхэһаа бэшэ ондоо юушье хэхэгүйбди. Харин иимэ таһагтай, бюджет бүридхэхэ экономическа комитедтэй, финансова управленитэй байбал, программануудые бэелүүлхэ талаар хэмжээнүүд абтагдаха байна.

Залуушуулай хэрэгүүдэй талаар комиссиие болюулха тухай дурадхал сесси дээрэ оруулагдаа. Эндэ ямар шалтагаанууд бииб гэжэ хараад үзэе. Комиссиин байгаашье һаа, үгышье һаа, маанадта хамаагүй гэжэ зарим депутадууд хэлэнэ. Тиимэшье байжа болоо. Юуб гэхэдэ, залуу депутадууд манай дунда үсөөн. Анханһаа комиссиин бүридэлдэ залуушуулые оруулаа һаа, иимэ юумэн болохогүй һэн. Сэрэгэй албатан Макаров эгээн һүүлдэ депутадаар һунгагдаа. Бүлэг залуу хүнүүд ажалаа эдэбхитэйгээр ябуулхые оролдоошье һаа, үсөөдэнэ. Манай түрүүлэгшэ Кукшиновай комиссиие байгуулха гэжэ оролдоһондо баярланаб. Энэ хүн мүнөөнэй байдалые тон һайнаар ойлгожо, залуу үетэндэ түшэглэхэ гэжэ зүб лэ оролдоно. Бидэ мүнөө республикын Верховно Соведэй залуу депутадуудтай нягта холбоо барисаа тогтоохо, хүсэ шадалаа элсүүлхэ гэжэ оролдонобди. Депутадуудай бүлэг байгуулха тухай эндэ дурадхал оруулагдаа. Теэд иимэ бүлэг ямар бэ нэгэ шиидхэбэри комиссидал адли абажархиха юридическэ эрхэгүй байшаха гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Горсоведэй счедто өөрын счедтой байха гээшэ саг үргэлжэ хүдэлхэ комиссиин уялга болоно. Тобшоор хэлэбэл, энэ талаар проектнүүд олон бии. Комиссиие үлөөхэ тухай уряалха байнаб.

Түрүүшын сессиин болоһон үдэр олон асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ. Һунгуулиин 19 округуудаар май һарада үнгэргэгдэһэн һунгалтануудта илажа гараһан депутадуудай бүрин этигэмжэтэ уялгануудые баталалга, арадай хиналтын городской комитедые болюулха тухай асуудал хаража үзэлгэ; арадай депутадуудай городской Соведэй декларации тухай; Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй, городской болон районно Соведүүдэй, арадай депутадуудай Соведүүдэй уялганууд тухай городской Соведэй байгууламжа тухай.

Энэ сессиин зүбшэн хэлсэгдэхэ гол асуудалнууд стратегическа удха шанартай байгаа. Политическэ гол документ—арадай депутадуудай Улаан-Үдын городской Соведэй түлөөлэлгэнүүд тухай Декларации батадан абаа. Сессидэ хоер проект дурадхагдаба. Тэдэниие депутадууд В. И. Яковлев болон Р. Н. Сперанская "гэгшэдэй ударидаһан хоер бүлэг зохеогоо. Депутадууд проектнүүдые халуунаар зүбшэн хэлсэһэнэй һүүлээр Яковлевай проектын үндэһөөр Декларации дээрэ үшөөл хүдэлхэ хэрэгтэй гэһэн һанамжануудые хэлэбэ. Редакционно комиссиин хүдэлһэнэй ашаар Сперанскаягай проектһээ зарим пунктнүүдые оруулһан гурбадахи вариант мүндэлбэ. Сесси Декларации баталан абаад, арадай депутадуудай городской Совет иимэ асуудалнуудта анхаралаа хандуулха тухай мэдүүлбэ: газар хэрэглэлгэдэ, байгаали хамгаалгада, байгаалиин баялигуудые гамтайгаар хэрэглэлгэдэ, город барилгада, коммунальна эд зөөриие бүрилдүүлгэ, ээлэлгэ, хэрэглэлгэ болон хубаарилгада, хүн зониие ажалда оруулгада, эдээ хоолой, эд бараанай жасануудые гуримшуулан бүрилдүүлгэдэ, бүхы эмхинүүд, эмхи зургаанууд, предприятинууд, кооперативууд, ниитын бүридэлнүүд ба эрхэтэдэй хуули еһонуудые сахин хамгаалхын түлөө хиналта бэелүүлгэдэ.

Сесси дээдын болон доодын Соведүүдэй хоорондохи түлөөлэлгэнүүдые хубаарилха тухай шиидхэбэри баталан абаа. Горсовет баталан абтаһан Декларациин үндэһөөр городой экономическа ба социальна хүгжэлтын зорилгонуудые бэелүүлхын, БурССР-эй ниислэл хотын үүргые дээшэлүүлхын тула нэрэ хүндэтэй болгохыень республикын Верховно Соведые гуйба. Тиихэдээ городто территориальна өөрын захиргаанай гол (баазова) хэмжээниинь горсовет болодог гэжэ хараада абалсаха. Гансал горсовет городской газарай жасын газарнуудай эзэн байха, хэрэглэхэ, хубаарилха эрхэтэй. БурССР-эй Верховно Соведэй нэрэ хүндэдэ ородог ба городой эрилтэнүүдые дайраһан асуудалнуудые шиидхэлгэ хадаа гансал городской Соведэй зүбшөөлэй еһоор үнгэргэгдэхэ зэргэтэй. Город болон республика хоорондоо харилсан ажаллахын тула хамтын программа зохеожо, бэелүүлхэ, тиигэхын тула хамтын жасанууд байгуулагдана. Тиихэдэ союзно-республиканска ба федеративна бюджедүүдһээ һомологдоһон программанууд хамтын хүсөөр бэелүүлэгдэхэ.

Городые хүтэлхэ арга замууд тухай асуудал тушаа халуунаар хурсаар, удаангаар үгэ буляалдаан болоо. Горсоведэй президиум, горгүйсэдкомой түрүүлэгшэ А. Ф. Абрамов ба депутат В. И. Яковлевай бүлэг тэрэнэй схемые дурадхаа. Нэгэ арга замынь шэлэхэдэ, городто Совет засаг байхагүй, нүгөөдыень хараад үзэхэдэ, депутадай комиссинууд һунгагшадтай уулзажа шадахагүй. Нэгэнииньсэрэгэй подразделениин арга замаар хэгдэжэ, гүйсэдөөр мэдэлдэ абтаха болоно. Энээниие ойлгоногүй гэжэ заримашуул хэлэхээр һэдэбэ. Горсоведые үргэдхэхэ тухай, саг үргэлжэ хүдэлдэг зарим комиссинуудай түрүүлэгшэнэрые һунгаха тухай, штадуудые үргэдхэхэ тухай гэхэ мэтэ олон асуудалнууд табигдаа. Горсоведэй Президиумэй дурадхаһан байгууламжые депутадууд һайшаан дэмжээ.

Городой коммунальна зөөри зөөшэ гэжэ ямар юумэн тоологдоноб гэхэдэ: гүрэнэй гэр байрын фонд (горсоведэй балансда байһан), гүрэнэй гэр байрын фондын байшангуудта байһан таһалганууд, городской болон районно Соведүүдэй управлениин органуудай балансда байһан гэрнүүд, городой коммунальна ажахын предприятинууд болон эмхи зургаануудай гол фонднууд, засагай органуудай, городской болон районно Соведүүдэй бүхы зөөри.

Түрүүшын сесси ажалаа дүүргэбэ. Урдахи суглаануудта орходоо депутатска корпус бата бэхи, эдэбхи үүсхэлтэй болоо гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Бэе бэетэеэ дүтэ танилсажа, ажалда хам орообди гэжэ депутат А. Гармаев хэлээ. Үнэхөөрөөшье депутадууд суглаа үнгэргэлгын дүршэлтэй боложо, саашадаа бүришье туһатай уулзалгануудые үнгэргэдэг болохо бшуу. Зарим депутадууд сессиин хүдэлмэриһөө зугадажа, аягүй байдалда ороод абаа. Энэ асуудалаар мандатна комиссида олохон хүнүүд хандаһан байна. Саашадаа депутадууд иимэ ябадалнуудые гаргахагүй бэзэ гэжэ найдагдана.

II сессиин суглаан дээрэ городской Соведэй олондо мэдээсэлгын орган тушаа асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ. Иигэжэ городской Совет республикын залуушуулай газетын учредитель болоо. Городой санитарна байдал һайжаруулха, болбосон түхэлтэй болгохо талаар хэмжээнүүдые абаха тухай асуудал мүн лэ хаража үзэгдөө.

С. ОЧИРОВА,
манай корр.

Тел. 2-35-74.

Горком хүдэлнэгүй

Октябриин 25-да комсомолой Улаан-Үдын горкомой пленумэй һүүлшын заседани боложо, тэндэ тараха тухай шиидхэбэри абаа. Манай корреспондентын асуудалнуудта комсомолой рескомой секретарь Сергей Подпругин харюусаба.

Корр.: Горком тараха тухай шиидхэбэри абаба. Энээн тухай үнинэй зүбшэн хэлсэгдэдэг болоноой байгаашье һаань, олохон комсомолшуудта энэ шиидхэбэри хүлеэгдээгүй ушар байба. Юундэ гээшэб?—гэһэн асуудал гарана. Яахадаа иимэ шиидхэбэри абааб?

С. Подпругин: Комсомолой горком байха гү, али үгы гү гэһэн асуудал үнинэй гаранхай. Комсомолой реском иимэ байдалые хурсадхаагүй, энэ асуудалда болгоомжотойгоор, нарин нягтаар хандаа. Бидэ яаха байһыень өөһэдынгөө хүсөөр тодоотойлхые городской эдэбхитэдтэ олгоо һэмди. Сентябрь һарада горкомой пленум боложо, энэ асуудалай зүбшэн хэлсэгдэхээр табигдаһан байгаашье һаань, шиидхэбэри абтаагүй һэн. Пленумэй һүүлээр комисси байгуулагдажа, городской эдэбхитэн һанамжые шудалаа, зохёоб арга замуудые бэдэрээ. Тиигээд октябриин 25-да болоһон пленум дээрэ зүбшэн хэлсэнгүйгөөр горкомые тарааха тухай шиидхэбэри абаха дурадхал оруулагдаба. Тиигээд дуугаа үгэлгэн болобо. Мүнөө горком тараагдаа.

Бюрогой бүридэлдэ ороһон хүнүүдтэ горкомой эд зөөриие хубааха талаар асуудал шиидхэхыень даалгаба. Комсомолой предприятинуудаар эндэ һонирхолтой байдал тохеолдоно. Жэшээлхэдэ, «Импульс» нэгэдэл абаад үзэебди. Энэмнай комсомолой предприяти, тэрэниие горком байгуулаа юм. Горкомой хүдэлмэрилэгшэдэй хүсөөр, тэрэнэй нэрэ хүндын ашаар тэрэниие эмхидхээ юм.

Энэмнай бэеэ дааһан предприяти гэжэ минии нүхэд батална. Би энээниие зүбшөөхэгүй байнаб. «Импульс» комсомолой предприяти байһан тула комсомолой ресхомдо үгтэхэ зэргэтэй.

Корр.: Тиихэдээ эд зөөри хубаарилагдаба гээшэ хэ.

Сэхэ замаар

Сүлөө дэлгүүрэй оршондо

Мэдээжэ совет дуунай үгэнүүдые ондоо болгоходо, имэ байха: «Ондоо зам бидэнэртэ үгы, сүлөө дэлгүүртэ тогтохобди»... Үнэхөөрөөшье, тэндэ бидэнэрые юун хүлеэжэ байһа гээшэб? Манай этигэл найдалнай үглөөнэй нираг манан шэнги байхагүй юм аабза? Захиран зонхилолгын эрхэ байдалда тэрэ хүлеэһэн сүлөөмнай ёһотой сүлөө бэшэ байдал байхагүй юм аабза?

Олон удаа эндүүрһэн эрдэмтэдшье ямар нэгэ харюу үгэхэеэ арсана, саг харуулна аабза гээд лэ байна. Нэгэн бүхэли Германи болохо гэжэ эрмэлзэһэн ГДР-эй зон түбһөө хүтэлбэрилэгдэдэг социалис ажахыһаа сүлөө дэлгүүртэ орохо замай горитой хубиие гаталжа гараад байхадаа, хоёр нюуртай энэ Янусай ямар хэрзэгы шэрүүн байһаниие бэе дээрээ мэдэрээд байна.

...Ажал ябуулгаяа һаял эхилһэн Берлинэй коммерсантнууд Йорг Паттке Аксель Хоппе хоёр илалтаяа тэмдэглэбэ. Мэргэжэл шадабари ехэтэй эдэ техникүүд юунэй болохоёо байһаниие саг соогоо ойлгожо, ашаг олзо ехэтэй хубиингаа хэрэг эмхидхэһэн байгаа. Энэ хэрэг нээхын тулада ехэ капитальна һомололгонуудшье, ехэ сагшье хэрэгтэй бэшэ байшоо. ГДР-эй ниислэл хотын ажалшадай эрилтэ хэрэглэмжэ хангалгын албанда хэды олон һула газарнуудай бии байһаниень һайнаар мэдэхэ хадаа урдань худалдаа наймаанай алаабхи байһан газарые копировко хэдэг мастерской болгоһон байха юм. Абаһан урьһаламжаяа хэрэглэжэ, Баруун нэгэ ороной фирмэһээ мүнөө сагай түхеэрэлгэнүүдые худалдажа абаад, витринээ тон гоёор шэмэглээ, шала дээрээ хибэсүүдые дэбдээ. Дүй дүршэл ехэтэй менеджернүүдтэй зүбшэн хэлсээд, Берлинэй 4 мянган шахуу фирмэнүүдтэ өөһэдынгөө үзүүлдэг хангалганүүдые дурадхаһан мэдээсэлнүүдые эльгээгээ һэн. Тэдэнэр бултадаа энэ урядань харюусаагүй юм ааб даа. 30 наһатай эдэ хоёрто этигэгшэд баһал яһала олон байба. Саашадаа тэдэнэртэ хандагшад улам олон болобо. Захилнууд шанар һайнтайгаар, түргэнөөр, үнэгүйгөөр хэгдэнэ гэһэн һураг суу зоной дунда айхабтар түргэнөөр тараа һэн. Мастерскойнгоо нэрэ хүндые унагаахагүйн тулада Йорг Аксель хоёр долоон хоног соогоо 60 час соо хүдэлхэ баатай болоно. Имээр хүдэлжэ байхада, эсэбэритэй юм ааб даа. Зүгөөр мүнгэ олохоёо һанаа һаа, ажаллахал хэрэгтэй бшуу.

Онсолходо, тэдэнэр хармаангаа мүнгөөр дүүргэхээ яранагүй. Олоһон олзынгоо ехэнхи хубиие үйлэдбэриеэ нарижуулан һайжаруулха, хүгжөөхэ хэрэгтэ һомолно. Урдань абаха аргагүй байһан машинануудаа абаха һанаатай. Тэдэнь бүри бүтээсэ ехэтэй юм. Саашадаа ондоо нютагуудта филиалнуудые нээхэ гэжэ хараална. Йорг Паттке Аксель Хоппе хоёр амжалтын «гал шубуунай» үдэ абажа шадаа. Саашадаашье юумэнэй хододоо урагшатай байха гэжэ тэдэнэр огто бодоногүй. Дэлгүүр гээшэ хэзээдэшье дэлгүүр байха бшуу. Тэдэнэртэй мүрысэхэшье зон бии болохо юм бэзэ. Тиигэбэ ябашье амжалта өөһэдһөөшнил дулдыдаха, баялиг гээшые ямаршьеб нүгэлтэй юумэн гэжэ тоолодог байһан, тэрээнтэй тэмсэлдэ хүсэ хэрэглэдэг, ехэ налог татадаг, эд зөөри булян абадаг байһан үе саг хэзээдэшье бусахагүй гэһэн найдал Йорг Аксель хоёрые улам далижуулна.

...Ашаанай автомашинын 32-той жолоошон Йохен Кляйн болон тэрэнэй һамган Ютта (Берлиндэ ажаһуудаг энэ айлайхиин нэрэнүүд хубилгагданхай) сүлөө дэлгүүрэй ерэхэдэ, һайн тээшээ хубилалтанууд заабол болохо аабза гэжэ найдаһан байгаа. ФРГ-тэй хэлсээ баталжа байхадаа, ГДР-эй премьер-министр Лотар де Мэзьер Зүүн Германиин нэгэшье эрхэтэн урданайхиһаа муугаар ажаһуухагүй гэжэ хэлэһэн байгаа. Зүгөөр хэлэһэнэйнь ёһоор бүхы юумэн болохогүй байба. Йохенэй хүдэлдэг байһан коммерсант ондоо фирмэнүүдтэй мүрысэжэ шадангүй хэрэгээ хааха баатай болоо һэн. Тиигэжэ 12 жолоошодынь ажалгүй үлэшоо бэлэй. Удангүй ажалһаа гаргагдаһан тухайнь мэдээсэһэн «хүхэ бэшэг» Ютта һамганиинь абаба.

Йохен, Ютта хоёр үхибүүтэй. Тиимэһээ ажалгүй зондо үгтэдэг мүнгөөр тиимэ һайнаар байхын аргагүй ааб даа. Ажалай биржэнүүдтэ мүнөө ажалгүй 350 мянган хүн бүридхэлдэ абтанхай. Харин профсоюзуудай һанамжын ёһоор тэдэнэй тоо нэгэ миллиондо хүрэнхэй, саашадаа улам олошоржол байха хараатай. Мүнөө дээрээ бүхы юумэеэ гамнаха, амжалта түйлагдаха гэжэ этигэхэһээ ондоо юуншье үлэнэгүй ха юм даа.

Кляйнтнай бүлын ажабайдалай хэды муушье һаань, урдань алба хаагша байһан Эльфа Хинцын байдал бүри муу. Ажалгүй үлэшэһэн 36-тай энэ эхэнэрэй гар дээрэ гурбан үхибүүн, нэгэниинь инвалид үлэнхэй. Хайшан гэжэ тэдэнээ гансаараа тэжээхэ болонобэ? Ажал абаха аргатнай үгы шахуу,—гэжэ ажалай биржэдэ тэрээндэ сэхэ хэлэһэн байха юм. Ондоо харюу абахаб гэжэ тэрэ хүлеэгээгүй. Юуб гэхэдэ, үхибүүдэйнгээ ходо үбшэлһэнһөө боложо, ехэнхи сагаа гэртээ үнгэргэдэг хүдэлмэрилэгшэ хэндэ хэрэгтэй байха һэм?

Баруун Германиин олондо мэдээсэлнүүдые дэлгэрүүлэн тараадаг хэрэгсэлнүүдэй бэшэһэнэй ёһоор ажалшадые социальна талаһаань хамгаалгын ФРГ-дэхи байгууламжа дэлхэй дээрэ эгээл һайнуудай нэгэн юм ха. Эльфа Хинцэ энээниие хэрэглэжэ шадаха гү? «Зай, тоолоод үзэе. Ажалгүй байһанай түлөө тэдхэмжэ— 375 марка. Инвалид үхибүүгээ хаража байһанайнгаа түлөө 90, хоёр ехэ үхибүүдэйнгээ түлөө 180, олон үхибүүтэй байһанайнгаа түлөө 475 марка абанаб. Тиигэжэ һара соо 1120 марка абана гээшэб. Балай бага бэшэ. Мүнөөнэй ГДР-тэхи дунда зэргын салин имэ юм. Зүгөөр 1991 онһоо хойшо байрынгаа түлөө 51 марка бэшэ, харин 600 марка түлэдэг болохомни. Инвалид үхибүүгээ эмшэлүүлхын тулада тэрээн бүхэндэ 400 марка түлэхэ ёһотой болохоб. Харин ГДР-тэ эдэ бүгэдые гүрэн бэе дээрээ даажа абадаг байгаа. Тиигэжэ ажаһуудалдамни оройдоо 120 марка үлэнэ. Мүнөөнэй үнэ сэнгүүдэй оршондо хайшан гээд имэ мүнгөөр ажаһууха болонобиб? Нэгэ бүүлхэ хара хилээмэн гурбан марката байна ха юм».

Энэ эхэнэртэ ямар нэгэ хэрэг бүтээхэ харюу үгэхэ хүн мүнөө олдохогүй ёһотой даа...

Мүнөөнэй ГДР-эй 16 миллион зоной дунда шэнгэшэһэн гурбан лэ хуби заяан тухай эндэ хөөрэбэбди. Нийтын һанамжа шэнжэлһэнэй ёһоор ГДР-тэ ажаһуугшадай 80 процентнь мүнөөнэйнгөө байдалые тон муу гэжэ тоолоно. Сүлөө дэлгүүртэ оролгын бэрхэшээлнүүд гэжэ эдэ бүгэдые тоолоод, саашадаа байдал һайжарха аабза гэжэ эдэнэрэй олонхинь бодоно. Тиимэшье байжа магад. Юуб гэхэдэ, ГДР ори гансаараа шэнэ замда гарана бэшэ, харин нэгэн бүхэли Германиин бүридэл соо дэлхэйн эгээл баян гүрэнүүдэй нэгэнэй дэмжэлгэдэ хүртэжэ гарахань.

Харин бидэнэр хуби заяанай имэ бэлэгтэ хүртэхэ аргагүйбди. Тиимэһээ сүлөө дэлгүүртэ орохоёо бэлдэжэ байхадаа, үлүү гарамаар һайхашааха гү, али халажа ядан зогсохо ёһогүйбди. Аксель Хоппе болон Йорг Паттке мэтын бэрхэ зондо һаалта хэнгүй, Кляйнтнай бүлые болон Хинцэ мэтын хүнүүдые тон ахир байдалда оруулангүй сүлөө дэлгүүртэ орохол байгаабди.

(ТАСС).

ГУМАНИТАРНА ХҮСЭНҮҮД НЭГЭДЭНЭ

Эб найрамдал хамгаалгын совет комитедтэ «Хүнэй олониитые хамгаалга» гэһэн хүдэлөөнүүд болон эмхинүүдэй холбоо эмхидхэн байгуулгын заседани болобо. Тэрээн дээрэ түс холбоон тухай дүрим, мүн тэрэшэлэн бултанда ба хүн бүхэндэ хандаһан хандалгын гол документ баталагдаа.

«Хүнэй гуманитарна хамгаалга» гэһэн хүдэлөөнүүдэй болон эмхинүүдэй холбооной түрүүлэгшэнэрээр СССР-эй арадай депутадууд, СССР-эй Архитекторнүүдэй холбооной правлениин нэгэдэхи секретарь Ю. Платонов болон поэт Р. Гамзатов болон бусад һунгагдаа.

Казимера Прунскене: Литвагай асуудалнууд түригдөө

«Советскэ Союзтай хэлсээ үнгэргэжэ эхилхэ эгээл таарамжатай сагаа бидэнэр алдаа гээшэ хабди»,—гэжэ Литвагай республикын премьер-министр К. Прунскене тоолоно.

Һая Баруун Берлин ошожо, Германиин хүтэлбэрилэгшэдтэй болон ондоо оронуудай политигуудтай уулзажа бусаһан Литвагай правительствые толгойлогшо республикынгаа телевиденеэр үгэ хэлэһэн байна. «Литвагай асуудалнуудые шиидхэлгэ гансал бидэнэрэй эрмэлзэлһээ болон дотоодымнай ажал ябуулгануудһаа дулдыдаха бэшэ, мүн дэлхэй дээрэхи, илангаяа Европодохи байдалай ямар байһанһаа баһал дулдыдаха»,—гэжэ тэрэ мэдүүлһэн байха юм. Дэлхэй дээрэ болон Советскэ Союзда болоһон үйлэ хэрэгүүд Литвагай асуудалнуудые хоердохи ээлжээндэ түрээ гэжэ тэрэ тоолоно. Премьер-министрэй һанамжын ёһоор «июлиин тэн багта түгэс хэмдээ ороогүйшье һаань, хэлсээнүүдые эхилхэ арга боломжо байгаа» юм ха. Эдэ хэлсээнүүдэй бүри эртэ эхилхынь тулада парламенттай эрид шуудаар хөөрэлдэжэ шадаагүй хадаа правительство зэмэтэй гэжэ К. Прунскене онсолоо.

Республика доторхи политическэ болон экономическа эрхэ байдалые улам һужэрөөжэ, байһан олон асуудалнуудые шиидхэхэ хэрэгэй эхи табижа, «Литвагай гүрэнэй бэеэ дааһан байдалые һэргээхэ тухай» актын хүсэндөө оролгые Советскэ Союзтай хэлсээнүүдэй үнгэргэгдэхэ үе соо тогтоохо гэһэн шиидхэбэри Литвагай Верховно Совет зунай эхиндэ баталан абаа һэн. Тэрэл зуура Литвагай хэлсээнүүдые үнгэргэхэ зорилготой гүрэнэй делегаци СССР-эй Президентын Указаар бии болгогдожо, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков тэрэниие толгойлогшоор томилогдоо бэлэй.

Зүгөөр Литвагай тала удаарһан байха юм. Эдэ хэлсээнүүдые үнгэргэхэ зорилготой гүрэнэй комиссиин гол бүридэл Литвагай Верховно Соведэй ээлжээтэ бэшэ хоердохи заседани дээрэ, августын 21-дэ баталагдаа һэн ааб даа. Мүнөөдэршье Советскэ Союзай хүтэлбэриие тоонгүй, өөһэдынгөө асуудалнуудые Россин Федерацитай болон бусад союзна республикануудтай таарамжатай хэлсээнүүдые баталжа шиидхэхэ хараа бодолтой хүсэнүүд Верховно Соведтэ горитой нүлөө үзүүлһэн зандаа байна.

Имэ хараа бодолнууд тухай хэлэхэ зуураа Литвагай правительствые толгойлогшо иигэжэ мэдүүлбэ: «Советскэ Союзтай хэлсээнүүдые үнгэргэнгүй бидэнэр таарамжатай байдалтай болохо аабзабди гэжэ бодоһыемнай имэ бэшэ байшаба». Олонхи асуудалнуудые, тэрэ тоодо политическэ, илангаяа Литвагай гүрэн түрын байгууламжа батадхалгын асуудалнуудые «Советскэ Союзайл засагай зургаануудтай хэлсээнүүдые үнгэргэжэ» шиидхэжэ болохо гээд К. Прунскене хэлэбэ.

(ТАСС).

БОДОТО ЭЗЭНДЭНЬ БУСААХА

Архангельск. (ТАСС-ай корр. В. Ануфриев). Архангельскын арадай депутадуудай областной Соведэй гүйсэдхэхэ комитет Соловецкэ монастыриин гоё һайхан хүшөөнүүдые хуби хубяарь бодото эзэндэнь, ородой православна церковьтэ бусааха гэһэн шиидхэбэри абаба. Дамжуулан үгэлгын түрүүшын шата байгша оной һүүл болотор бэелүүлэгдэхээр хараалагдана.

Соловецкын кремль соо болон Ехэ-Муксалма арал дээрэ байдаг хэдэн сүмэнүүд, часовнинууд болон бусад барилганууд шажан мүргэлэй нэгэдэлдэ дамжуулагдан үгтэхэ хараатай юм. Дэлхэйн удха шанартай соёлой энэ хүшөөгэй бии байлгын эрдэмэй бодомжо зохёоһоной һүүлдэ саашанхи ажал ябуулганууд эрхилэгдэхэ. Соведүүдэй церквиин болон музей-заповедэигэй аша туһанууд нарин нягтаар таараалдуулан холбохо талаар эрдэмтэд ехэ хүдэлмэри ябуулна. Сүмэ һэргээжэ, церковно алба үнгэргэдэг болохо талаар хүдэлмэри эрхилхынгээ хажуугаар туризм хүгжөөхэ, архитектурын хүшөөнүүдые һэльбэн шэнэлхэ хэрэгтэй.

Соловки хадаа зургаан гомонууд болон үгаа олон багахан аралнууд болоно. Эдэ аралнууд дээрэ далайн дүтэ байһанһаа уламжалан, уларилынь дулаан, байгаалинь айхабтар гоё юм. Манай эрын урда тээхи гурбан мянгадахи онуудта эндэ түрүүшын хүн бии болоо гэжэ тоологдодог. XV зуун жэлһээ хойшо ород христианствын түбүүдэй нэгэн боложо, Соловки тодороо.

Соловецкэ кремлиин архитектурна байгууламжа XVI зуун жэлдэ бүрилдэн бии болоо. Хойто зүгтэ оршодог эд аралнуудые монахууд эрид хубилгаа юм. Тэдэнэр ханаабуудые болон даамбануудые татажа, олон тоото нуурнуудые нэгэн болгожо холбоо бэлэй. Ашаг урэ ехэтэй хүдөө ажахые болон загаһа олзоборилгые хүгжөөжэ шадаа. Яблонинууд эндэ яблока үгэдэг байһан юм. Энэ сүмэ хадаа гансашье гэгээн газар байгаа бэшэ, мүн хэрэм, ородой хойто зүгтэхи гүрэнэй байгуулгын ба соёлой найдамтай түшэг тулгуури байгаа.

Соловкинуудай хуби заяан айхабтар муу байшоо. Хаанта Росси үни холын сагһаа хойшо тэрэниие түрмэ болгожо хэрэглэдэг байһан юм. Совет засагай илаһанай һүүлээр үни болонгүй, аралнууд дээрэхи сүмэ усадхагдажа, бүхы газарынь болон эд зөөринь хамтын болгогдоһон байгаа. Гэгээн газар байһан Соловки үгы боложо, түрмэ улам хүгжөөгдөө бэлэй. Бүри хоридохи онуудай эхин багта эндэ түсхай шэглэлэй Соловецкын лагерь (СЛОН) бии болгогдоо һэн. Сталинай аймшагтай ГУЛАГ-ай түрүүшын лагерь, эхин энэ байгаа гээшэ ааб даа.

Политическэ дарлалтын, хамалгын энэ үедэ гансашье зоной хуби заяанууд хосорон хазагайрдаг байгаа бэшэ, мүн архитектурын хүшөөнүүдшье һандаргагдадаг байгаа гээшэ. Хорин таба гаран жэл соо Соловецкэ сүмэнүүд һэльбэн шэнэлэгдэнэ. Энэ һайхан барилгые абархын тулада хэдэн миллион түхэриг гаргашалагдаа. Зүгөөр тэдэнэй нэгэниинь мүнөө болотор хүсэд һайнаар һэргээгдээгүй байһаар.

Олониитэ, засагай зургаанууд болон бүхы зон церьковтэй хамтаржа, Соловкинуудые бүхы һайн һайхан соонь һэргээжэ, шэнэ ажабайдал олгожо шадахабди гэжэ этигэнэ. Соловкинуудые һэргээхэ хэрэгтэ зорюулагдаха мүнгэн зөөри церковь суглуулжа эхилээ. Советскэ Союзда абаһан мүнгэн тулбэриингөө хоёр миллион түхэйе уран зохёолшо, Нобелевско шангай лауреат Александр Солженицын энэ хэрэгтэ үгэхэ һанаатай.

НИИТЫН ҺАНАМЖЫН ҮНДЭҺӨӨР

Цивилизованно общество болохо гэһэн өөһэдымнайл хүсэл эрмэлзэлтэй оройдоо таараагүй Лениндэ харша муу муухай ябуулгануудай һүүлэй үедэ ушардаг болоһоноор һанаагаа зобожо байһанаа, России Компартиие эмхидхэн байгуулгын съезд дээрэ олон делегадууд хэлээ һэн. Ямар нэгэ хүнэй дурасхаалые үлүү гарамаар гоеон шүтэхэ ябадалые би буруушаанаб, тэрэ тоодо эдэ үгэнүүдни Ильичтэ хабаатай гэжэ делегадуудай нэгэ хэлэһэн байна. Тингэхэ зуураа манай түүхын эгээл орео асуудалнуудые һайн һаналтайгаар шэнжэлээ, зүбшэн хэлсэе гэжэ тэрэ уряалһан байха юм.

Хүшөөнүүдые бузарлалгын, элдэб зиндаагай ажал ябуулагшадай зурагуудые зэрлиг муухайгаар үгы хэлгын, политическэ ажал ябуулагшын болон хүнэй нэрэ бузарлалгын бодото дээрээ хуулита байдалай еһо гуримуудта дүтэшье бэшэ байһаниинь КПСС-эй ЦК-гай Ниитын эрдэмэй академиин социальна психологиин болон политикын социологиин кафедрын үнгэргэһэн асуултын дүнгүүдые согсолон шэнжэлээд байхада тодорно.

Хубисхалай вождиин ажал ябуулгые, нэрэ хүндые, тэрэнэй теоретическэ баялигые тон һайнаар, юрэ һайнаар сэгнэлгэһээ арсаха ушарнууд 1988 онһоо хойшо улам олошороо гэжэ дээрэ дурсагдаһан шэнжэлэлгын дүнгүүд харуулна гээд социологууд тоолоно. Тиигэбэ ябашье байгша оной июнь соо асуултада хабаадагшадай хахадынь һайнаар, муугаар 17 лэ процент сэгнэдэг байгаа һэн. «Муу бэшээр, һайнаар сэгнэнэбди» гэжэ асуудалнуудта харюусагшадай 27 процентнь хэлэһэн байна. Юһэн процентнь харюу үгэжэ шаданагүйбди гэжэ мэдүүлээ.

Үндэһэн шухала баллигуудай бата бэхи байһаниие, мүн тэдэнэй бодото үнэ сэнгээ алдажа эхилһэниие шэнжэлэлгэнүүдэй дүнгүүд харуулба. Тиигэбэшье нэгэдэхинь үшөөл гол юумэн байһан зандаа. Олониитын болон тусхай ухаан бодомжын байдал бүхы дээрэнь абаад харахада, социалис шэлэн абалгын болон коммунис ерээдүйн баялигуудай үндэһэн дээрэ обществоео нэгэдхэхэ арга боломжо бии гэжэ элирнэ. Ниитын ухаан бодолой «хөжүү талын дээдэ дабхарнуудые»—олониитын психологиие абахада, хэрэг бүтэшэхэ бэшэ, харин оюун ухаан бодолой талаар гол хубилалтанууд болоо.

Эдэ бүгэдэдэ гансашье мүнөө сагай бодото байдалай үзэгдэлнүүдһээ бэшэ, мүн олондо мэдээсэлнүүдые дэлгэрүүлэн тараадаг хэрэгсэлнүүдэй хүнэй ухаан бодолдо эдэбхитэй нүлөө үзүүлдэг байһанһаань дулдыдана. Тэдэнэй ашаар бүрилдүүлэгдэһэн зоной түхэл маяг, бэеэ абажа ябалгын, социальна ажал ябуулгын гурим ажалшадай эрилтэнүүдһээ болон баримталдаг хараа бодолнуудһаань ондоошог байна. Обществодохи болон хэблэлдэхи олон ондоо бодолтой байлга баһал хоорондоо илгаатай байна гээшэ. Манай түүхэтэ үнгэрһэн сагые, Лениние, партиие, социализмые манай газетэнүүдтэ, журналнуудта, теле-дамжуулгануудта шүүмжэлэлгэдэ ажалшадай хайшаагаар хандадаг байһаниие шэнжэлэлгын дүнгүүдые энэ талаар абаад харахада, ехэ һонирхолтой. Уншагшадай болон харагшадай 18 процентнь шүүмжэлэл зүб гэжэ тоолоно, харин 24 процентнь буруушаана. Шүүмжэлэлдэ гол түлэб һайнаар 21 процентнь, 28 процентнь буруушаан хандана гэжэ элирүүлэгдээ.

Ниитын һанамжа сэгнэлгын талаар абахада, энэ шүүмжэлэлэй хэр зүб байһаниинь иимээр элирнэ: тэрээниие зүб гэжэ асуултада хабаадагшадай 11 процентнь, буруу гэжэ 15 процентнь, бага зэргээр зүб гэжэ гурбанайнь нэгэн тоолоно.

Асуултын дүнгүүдэй еһоор олондо мэдээсэлнүүдые дэлгэрүүлэн тараадаг хэрэгсэлнүүд бодото ажабайдалай, үйлэ хэрэгэй, ушарай залан шууд зарим асуудалнуудай талаар олониитын хараа бодолнуудһаа ондоо, үгы гэбэл, ямар нэгэ политическэ ажал ябуулагшын дан дээрэ үргэһэн гү, али дан ехээр доройтуулһан түхэл маяг байгуулан бүрилдүүлнэ. Зай яахаб, хэблэл ниитын ухаан бодолһоо тээ урда дабшаха зэргэтэй ааб даа. Зүгөөр юумэндэ зүбөөр, бодото байдалһаа үндэһэлэн хандаха еһотой ааб даа.

(ТАСС).

Хододоо бидэнтэй ябахал

В. И. Ленинэй нэрэ бүхы дэлхэйн ажалшадта ехэ дүтөөр, хүндэтэйгөөр үзэгдэдэг юм. В. И. Ленин тухай бэшэһэн эрдэмтэдэй, уран зохеолшодой, композиторнуудай, уран зураашадай болон кинематографистнуудай зохеоһон бүхы юумэн юрын арад зондо үнэтэй сэнтэйгээр һанагдадаг.

Хэдэн арбаад жэлэй туршада В. И. Ленинэй образ совет уран зохеолшодой, поэдүүдэй болон публицистнүүдэй анхарал гүнзэгыгөөр татана. Тэрэшэлэн вождь тухай олон тоото романууд, туужанууд, рассказууд, поэмэнүүд ба шүлэгүүд бэшэгдэнхэй гээшэ. Энэ талаар горитой юумэн хэгдэнхэй. Зүгөөр Ленинэй ами наһан богонихоншье байгаа һаа, зааха хизааргүй үргэн ута байгаа. Тэрэ гүйсэд нэгэ эпохые бэе соогоо багтаагаа. XIX зуун жэлэй һүүлэй ба XX зуун жэлэй эхинэй түүхэтэ үйлэ хэрэгүүд В. И. Ленинэй наһан соо үнгэрөө ха юм. Тиимэһээ бүхы юумэ гүйсэд дүүрэнээр литературада зураглаха гээшэ—хүшэршье, шухалашье хэрэг.

В. И. Ленинэй образые үнэншэмэ зүбөөр харуулхын тула үшөө олон зохеолнууд хэрэгтэй болохо.

Уран зохеолдо ленинскэ темын хоер гол шэглэл тодоронхой юм. Түрүүшын ушарта Ленинэй образ юрэнхыгөөр, агууехэ ухаалагша, КПСС-ые байгуулагша гээд зураглагданхай байдаг. Эндэ жэшээ болгожо, В. Маяковскиин «Владимир Ильич Ленин» гэжэ поэмэ нэрлэмээр.

Тиихэдэ нүгөөдэ ушарта түүхын документнүүдтэ болон вождиин портредтэ түшэглэжэ, Ленинэй образые гаргадаг юм.

Эндэ нэн түрүүн А. М. Горькиин очеркые дурдаха хэрэгтэй.

Арадай аман үгын зохеолдо Ленин тухай олон тоото дуунууд, шүлэгүүд, онтохон, үльгэрнүүд дайралдадаг. Вождиин бүри амиды мэндэ байха үедэ тэрээн тухай элдэб зохеолнууд найруулагдажа эхилһэн юм.

Мүнөө сагта вождиин бүхы ами наһан тухай уран зохеолнууд бэшэгдэнхэй гэхэдэ болохо.

Жэшээ болгон, М. Шагинянай «Ульяновтанай бүлэ», «Бүхэроссин Нэгэдэхи», «Түүхээр билет», «Ленинэй дүрбэн хэшээл» гэһэн үргэн уншагшадта мэдээжэ зохеолнуудые нэрлэе.

А. Коптелов «Большой зачин», «Возгорится пламя», «Точка опоры» гэжэ номууд соогоо Ленинэй агууехэ образ байгуулжа шаданхай. Архивай документнүүдые, Ленинэй бэшэгүүдые шадамараар хэрэглэжэ, автор иимэ номуудые бэшэхэ аргатай байгаа.

Түрүүшын номдо 1894—1897 онуудай үйлэ хэрэгүүд зураглагдана. Волго мүрэнэй эрьеһээ ниислэл хотодо революционно хэрэг эмхидхэхөөр ерэһэн залуу Ленинэй образ гүнзэгыгөөр харуулагданхай. Социал-демократическа газетэ гаргаха талаар бэлэдхэл хэжэ эхилһэн, Н. К. Крупскаяда дурлаһан тухайнь автор номууд соогоо һонирхомоор бэшэнхэй. Романай сюжет айхабтар үргэн: үйлэ хэрэгүүд Ульяновтанай бүлэдэ, марксистска кружогуудта, вагонууд, түрмэ соо удаа дараалан үнгэрнэ. Россида революционно хүдэлөөнэй хайшан гэжэ үргэдэһэн, бэхижэһэн, хүдэлмэришэн ангиин шэнэ шэнэ отрядуудай тэмсэлдэ оролсоһон тухай уран зохеолшо үргэн дэлисэтэйгээр хөөрэнэ.

М. Прилежаева удаан саг соо бодомжолһонойнгоо һүүлээр Ленин тухай бэшэхэ гэжэ зүрхэлһэн тухайгаа хожомынь хэлэһэн байдаг. Автор номоо «Ленинэй ами наһан» гэжэ нэрлэнхэй. Удаань бэшэһэн «Эхин» гэжэ туужа, «Хойто огторгой доро» гэжэ роман хоерoo залуу Ленинэй ажал хэрэгүүдтэ зорюулаа һэн.

«Гурбан неделиин амаралта» гэжэ туужа соонь В. И. Ленинэй хилын саана гарахынгаа урда тээ Уфа ошоһон тухай хэлэгдэдэг.

Совет Ленинианада З. Воскресенскаягай номууд мүн лэ горитой һуури эзэлдэг юм. «Шэмэрүүн шуурган соогуур» гээд нэрлэгдэһэн рассказуудайнь согсолбори дотор ородой түрүүшын революциин үедэ Ленинэй эмхидхэжэ ябуулһан хүдэлмэри тухай һонирхолтойгоор хэлэгдэнхэй. Тиихэдэ «Үглөөгүүр» гэжэ туужань Октябриин революцида зорюулагданхай. «Эхын зүрхэн», «Уулзалга» гэһэн туужанууд соо В. И. Ленинэй эжын гэрэлтэ образ байгуулагдаа. Эдэ туужануудай удхаар уран һайханай фильмүүд буулгагданхай юм.

«Ошохон» газетэ хэблэлдэ бэлдэхэ үедөө В. И. Ленинэй хүдэлмэрилһэн тухай «Бидэ саашаа дабшахабди» гэжэ туужа соогоо Б. Фазин дэлгэрэнгыгээр хөөрэнэ. Шэнэ, социалис оронииe зохеон байгуулагша Ленин тухай С. Виноградскаягай «Ленин тухай рассказууд» ба Б. Галинай «Шэнэ байдал баригша» гэһэн номууд дотор бэшэгдэнхэй юм.

Вождиин Франциda, Польшодо, Швейцарида, Скандинавида байһан тухай олон номууд сооһоо мэдэжэ боломоор. Жэшээнь, В. Катаевай «Ханын багахан түмэр үүдэн» гэһэн туужа дурдая.

Октябриин революциин вождиин образ харуулһан номуудые Э. Казакевич «Хүхэ тетрадь», К. Драпкина «Черные сухари» зохеонхой юм.

Дипломат—Ленин тухай гүнзэгыгөөр, удха түгэлдэрөөр С. Дангулов «Дипломадууд», «Кузнецкэ хүүргэ» гэжэ романууд, «Признание» гэжэ зүжэг соогоо хөөрэжэ үгэнхэй.

Совет литературын бүхы жанрнуудта Ленинэй образ харуулагданхай юм. Дээрэ дурсагдагша зохеолнуудһаа гадна шүлэглэмэл зохеолнуудые нэрлэхэ шухала. Тиихэдээ А. Твардовскиин «Ленин пеэшэншэн хоер», С. Шипачевой «Шушенскэдахи гэрхэн», С. Михалковой «Ленинэй музейдэ», А. Вознесенскиин «Лонжюмо», Н. Дамдиновай «Минии багша Ленин» гэһэн зохеолнуудые түрүүлэн нэрлэхэ байнабди.

Зүжэгүүдтэ агууехэ вождиин гэрэлтэ образ мүн лэ гүнзэгы тодоор харуулагданхай. Эндэ хэдэн зүжэгүүдые тоолохоо болохо. Тиихэдээ нэн түрүүлэн Н. Погодиной «Буутай хүн», «Кремлиин курантнууд», «Гурбадахи, патетическэ» гэһэн трилоги тухай хэлэе. Саашань В. Поповой «Бүлэ», М. Шатровой «Июлиин зургаан», «Августын гушан. Большевигүүд» гэжэ зүжэгүүдые дурдамаар.

И. ЯРНЕВСКИЙ,
Буряадай АССР-эй эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.

ГОСКОМСТАТ ҺЭРГЫЛНЭ

Орон дотор жэлэй түрүүшын хахадта нацинууд хоорондын ба социально-политическэ хөмороо зүришэлдөөнүүдһээ уламжалан болоһон буһалгаанууд ба ажалдаа олоороо гарахагүй ябадалһаа боложо, 10 миллион хүн нэгэ үдэрэйнгөө ажал гээһэн байна гэжэ СССР-эй Госкомитет мэдээсэнэ. Энэмнай 75 мянга тухай хүнүүдэй үдэр бүри ажалдаа байгаагүйн хэмжээтэй адли болоно гээшэ. Энээнэй айхабтар ехэ гээгдэл хохидолынь обществые һанаата болгонгүй байжа шадахагүй. Бүхы юумэнэй дуталдажа байхада, миллиард шахуу түхэригэй продукци абахагүй гээшэ горитой ехэ хохидол болоно ха юм.

Тиихэдэ үшөө «түсэблэгдэһэн» гээлтэнүүд гэжэ байха юм. Үнгэрһэн жэлдэ тэрэмнай 124 миллион хүнэй нэгэ үдэр ажалдаа гараагүйн хэмжээнһээ дээшэ гараа. Хэншье зайжа ябаагүй, хэншье буһалгаа хээгүй, харин үдэр бүри өөрынгөө ажалай һууриида хэдэ мянган хүн хүдэлөөгүй байна бшуу. Тиигэбэшье тэдэмнай юуб даа, заримдаа «ехэ шухала юумэ» энэ үедэ хэһэн хэбэртэй байна. Теэд арадай ажахы тэрэнэй эсэстэ юу олоо гээшэб?

Статистическэ мэдээсэл дотор энэ дүн «гол ажал ябуулгаһаа ажалшадай һамааруулга» гэжэ бэшэгдэдэг байна. Теэд тэдэ ямар хэрэгтэ хабаадуулагдаһан байгааб? Ехэнхинь хүдөө ажахын хүдэлмэридэ, үрэ жэмсэй баазануудта хүдэлһэн байна. Энээниие мүнөө, үзэгдөөгүй ургаса хуряалгада гартаа һабартаараа ороһон илангаяа байгша ондо, ойлгожо боломоор юм. Харин үлэгшэ сагынь хайша гаргагдааб? Хүдэлмэриин сагта объектнүүдые барилгада ба городой үйлсэ, талмайнуудые болбосон түхэлтэй болголгодо ажалшад 20 миллионһоо дээшэ үдэр хүдэлһэн байна. Энэ хэрэгэй туһатай байһаниинь эли ааб даа. Теэд энээниие эдеэ хоол гү, али арадай хэрэглэмжын эд бараа гаргалгые болюулжа хэхэ хэрэгтэй ааб? Үшөө ехэ саг хүнүүдые военкомадуудта, арадай сүүдүүдтэ болон бусад «шанга» эмхи зургаануудта дуудалгада гаргашалагдаһан байна.

Арадай дружинада хабаадалга—2 миллион хүниие, пионернүүдэй лагерьнуудта хүдэлмэрилгэ 7 миллионһоо дээшэ хүнүүдые нэгэ үдэрэй туршада үйлэдбэриһөө холодуулһан байна.

Хүдэлмэриин сагта гансашье бусад ажалда бэшэ, харин амаралтада, зугаа наадануудта хүнүүдые һамааруулжа боломоор байна гээшэ. Тиигэжэ уран һайханай бүлгэмүүдтэ эмхидхэгдэдэг дуу, хатарнууд болон спортивна мүрысөөнүүд нэгэ үдэрэй туршада 1,5 миллионһоо дээшэ хүниие һаатуулһан байна бшуу.

Гол ажал ябуулгатай холбоогүй зүблөөнүүд болон семинарнуудһаа боложо, бүри ехэ гээлтэнүүд үзэгдэнэ. Тэндэ 2,4 миллион хүн нэгэ үдэрөөр һаатаһан байха юм. Гэбэшье статистикын тоолоһоной еһоор, иимэ «шашалдаан» бага боложо байна хэбэртэй. 1985 ондо зүбшэлгэ ба хөөрэлдөөнүүдтэ 3 миллионһоо дээшэ хүн нэгэ үдэрэй хэмжээгээр хабаадаһан байгаа ха. Мэдээсэл соо «гол ажал ябуулгатай холбоогүй бусад һамааралганууд» гэһэн пункт бии юм. Тэрэмнай нилээд ехэ тоо—17 миллион шахуу болоһон байха юм. Эндэ үйлсэнүүд болон талмайнууд дээрэ үнгэрдэг митингнүүд, арсалдаанууд орожо болоо гү? Тэдэнэй ехэнхи хубинь ажалай үедэ болодог ха юм.

СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын асуудалые зүбшэхэ үедэ элдэб ондоо, заримдаа эрид зүришэлдөөтэй үгэнүүд соо хамтын һанаа зоболго соностоо бэлэй. Гурим тогтоонгүйгөөр, ажалай болон гүйсэдхэлгын журам һайжаруулангүйгөөр ямаршье, үнгэрхэдөө, эгээл эрхим һайн программа бидэндэ туһалхагүй байна гэжэ тэндэ хэлэгдээ бэлэй. Энээниие зүбшөөнгүй байжа болохогүй. Өөһэдөө хаража үзыт: үнгэрһэн жэлдэ зүбшөөгдэһэн һамааралгануудһаа боложо үдэр бүри 400 мянган хүн өөрынгөө ажалда гарадаггүй байгаа. Урдахи жэлнүүдтэ тэдэ бүришье ехэ байһан юм. Жэшээнь, 1987 ондо 700 мянган байгаа. Мүнөө бидэ ажалай үедэ элдэб һайрхалгын ба шефскэ хэмжээ ябуулгануудаар багаар дашуурдаг боложо байнабди. Юуб гэхэдэ, ажахын тоосоон олонхидто нигэжэ байха арга олгоногүй бшуу. Тиибэ ябашье һанаагаа амархань үшөөл эртэ, зарим ушарта бараг шэнгеэр һанагдадаг ажалай саг гээлгэ хадаа манай, энээнгүйгөөр муудаһан экономикодо хүсэлдүүлэшэгүй гээлтэ хохидол ушаруулна гэжэ СССР-эй Госкомстат тоо, баримтануудай үсэд хэлээр үшөө дахин һэргылнэ.

Л. ЕРМАКОВА,
ТАСС-ай шэнжэлэгшэ.

Дэлхэй дээрэ хэды хүн зон ажаһуунаб?

ООН. Байгша оной тэн багаар газар дэлхэйн хүн зоной тоо 5,3 миллиардда хүрэһэн байна. Энээн тухай ООН-ой секретариадай экспертнүүдэй бэлдэһэн элидхэл дотор мэдээсэгдэнэ. 1990 ондо бүхы дээрээ хүн зоной тоо 92 миллион хүнөөр олошорхо. 2000 ондо бүмбэрсэг дэлхэйн хүн зоной тоо 6,3 миллиард, үшөө 25 жэл болоод байхада, 8,5 миллиард болохо гэжэ багсаагдана.

Дэлхэйн хүн зоной дүрбэнэйнь нэгэ шахуу хубинь экономическа талаараа хүгжэнги оронуудта ажаһууна. Мүнөө үедэ 10 орондо 100 миллион хүнһөө олон хүн зон ажаһууна, 11 орондо 50-һаа 100 миллион хүрэтэр хүн зон ажаһуудаг.

Дэлхэйн эгээн олон хүн зонтой 25 ороной 12-ынь Азида, 6-ниинь—Европодо, 3-ниинь—Америкэдэ, 3-ниинь Африкада оршодог. Тэдэнэй тоодо Советскэ Союз ородсоно.

ТЭМСЭЛ ҮРГЭЛЖЭЛҺӨӨР

— Үдэр бүри шахуу хүнэй шуһа адхуулжа, алажа, хюдажа байгшадые агууехэ Аллах хэзээхэеэ яана гээшэб,—гээд намтай хөөрэлдэхэдөө, Мулла Абдул Кадыр голхоронгеор мэдүүлнэ. Кабул хотодохи ТАСС-ай отделениһээ холо бэшэ оршодог багахан һүмын дэргэдэ бидэ тэрээнтэй уулзаа бэлэйбди. Хөөрэлдэһөөр байтарнай, манһаа тээ саана нэрьешэбэ. Буһалгаа үүдхэгшэд энэ һүмэ руу ракетэ табиһан байба бшуу. Талаан боложо, эндэ хэншье гэмтэбэгүй. Энэ һарын эхинһээ хойшо ракетэнүүдэй тэһэрэлгэһээ хэдэн зуун хүн гэмтэһэн, жара гаран хүн алуулһан байна. Буһалгаа үүдхэгшэд ракетэнүүдые табихадаа, дэлгүүрнүүдэй талмайе, хүн зоной олоороо суглардаг үйлсэнүүдые сагаалса болгодог байна.

Кабул болон афган бусад томо хотонууд хүндэ хүшэр байдалда оронхой. Сэрэгэй талаар абажа харабал, орон доторхи зүришэлдөөтэ хүсэнүүдэй алинииньшье илалта түйлаха аргагүй юм. Ушар юуб гэхэдэ, нүгөөдэеэ диилэхэ хүсэн болон бусад арга боломжонууд хэндэньшье үгы ха юм. Правительствын сэрэгүүд провинцинуудай захиргаанай түбүүдые гартаа барижа байдаг. Холын нютагуудта тэдэнэр балай үзэгдэдэггүй. Моджахедүүдэй эндэ эдэбхижэеэ һаань, тэдэниие номгоруулдаг юм. Тиимэһээ Пешаварта хоролэ ерэжэ, тэдэниие номгоруулдаг юм. Тиимэһээ Пешаварта хоролэ ерэжэ, бүһон зүришэлдөөтэ хүсэнүүдые толгойлогшод оронойтүб хотые, бусэд городуудые ракетээр буудаха захиралта үгэнэ бшуу. Тиин тэдэнэр өөрыгөө сэрэгэй болон политическэ хүсэн гээшэбди гэжэ харуулхые оролдоно ха юм. Эдэ хүсэнүүдтэ баруунай болон зүүнэй гүрэнүүд мүнгэ тангаар тон ехэ туһаламжа үзүүлнэ, Пакистанай газар дайдые хэрэглэн, буу зэбсэгээр хангана. Гадна Пешаварта хорогшод наркотигуудые худалдадаг байна.

Гэбэшье үзүүлэгдэжэ байһан туһаламжа хэзээ нэгэтэ болюулагдахал юм бээз. Тиимэ гэхээр политическэ ба сэрэгэй амжалтануудые түйлажа шадахагүйшүүлые мүнгэ тангаар, буу зэбсэгээр хангахаяа болихомнай гээд США-гай ЦРУ, Пакистанай армиин тагнуулай орган болохо Ай-эс-Ай занадаг болонхой. Баруунай туһаламжа абажа байгшад шадалаараа оролдохол ушартай болоно бшуу. Һаяхан тэдэнэр Урузган-Таринкат провинциин түб хотые абаабди гэжэ мэдүүлээ юм. Теэд эндэ ажаһуудаг пуштунуудай ба хазарейцэнүүдэй хоорондо ехэ тэмсэл болоно байнхай. Тэдэнэр нютагайнгаа баялигые хоорондоо хубаажа ядашанхай юм. Пешаварта хорогшодой энэ мэдүүлгэ баруунай гүрэнүүдэй түлөөлэгшэдые балайшье баярлуулбагүй. Энээнэй түлөө мүнгэ танга ехээр үгэхэ тухайгаашье тэдэнэр мэдүүлбэгүй.

Тиимэһээ моджахедүүдэй удамаршад томо томо хотонуудые, нэн түрүүн Кабулые ракетэнүүдээр буудаха зорилго табина ха юм. Афганистанай түб хотые үнэһэн тоборог болгохоб гээд Афганистанай исламай партиие хүтэлбэрилэгшэ Хекматиар занаа юм. Тиимэһын тула Кабул шадархи районуудта 40 мянган ракетэ, буу зэбсэг ашаатай 700 автомашина ябуулагдаа юм гээд мэдүүлһэн байна. Моджахедүүд недондо үгтэһэн сохилтын хүсые мартаал хэбэртэй. Энэшье удаа тэдэнэртэ шанга гэгшын сохилто үгтэхэ байһаниинь дамжаггүй.

(ТАСС).

ГАВАНА. Эдеэ хоолой асуудалые шиидхэхэ талаар Кубын правительство хэдэ хэдэн хэмжээнүүдые хараалпанхай. Кубын магазинуудай тагуудай хооһон байһан сагта энэнь ехэ саг.соогоо абтаһан хэмжээнүүд болоно.

ХЭМЖЭЭНҮҮД ХАРААЛАГДАНА

Табан жэлэй болзорто эбэртэ бодо малай 1000 фермэ, жэлдэ 700 миллион үндэгэ магазинуудта эльгээхэ шубуу үсхэбэрилгын 1800 ажахы баригдахаар хараалагдана. Бүри ерэхэ жэлдэ гахай үсхэбэрилгын 50 комплексно түб продукци үгэжэ эхилхэ еһотой. Правительствын тоолон гаргаһанай еһоор, шэнэ нуур сөөрэмүүдые, уһалууриин ханаабуудые барижа, газарай үрэжэл һайжаруулха ашаг үрэтэй түхеэрэлгэнүүдые хэрэглэхэдэ, саахарай улһанай ургасые хоер дахин, цитрусовэ ургамалнуудай —3, банаануудай ургасые 4 дахин дээшэлүүлхэ арга бии болохо юм. Тэрээнһээ гадна овощ, үрэ жэмэс, барайгар үйлэдбэрилгые горитойгоор дээшэлүүлхээр хараалагдана.

Кубын хүтэлбэрилэгшэ Фидель Кастро һүүлэй үедэ орон соогуур ябахадаа, түс пэограммые бэелүүлгын тодорхой арга онъһонуудые найруулһан байгаа. Хото городуудай хэдэн зуугаад мянган хүн зон жэлдээ дунда зэргэнь хоер дахин гурбан долоон хоног соо хүдөө ажахыда хабаадаха гэжэ хараалагдана.

Гадна хүдөө ажахын элдэб объектнүүдэй барилгада һайнаар хүдэлдэг 35 мянган хүдэлмэрилэгшэдые хабаадуулхаар түсэблэгдэнэ.

ХҮШЭР БАЙДАЛ ОРОНХОЙ

— Ирак солдадууд партизануудһаа айна. Сэрэгэй объектдэ али бүлэг солдадуудта дүтэлхөө һанаа һаашни, сэрэгшэд түргэхэлэ буугаа урдаһаашни залаха. Гэнтэ добтолжо болохо гээд тэдэнэ айдаг бэб даа,—гэжэ ирак булимтарагшадта эсэргүү тэмсэлдэ бодогшодой нэгэн хөөрэнэ. Тэрэ гэр бүлынхидтэеэ уулзахаяа Египедтэ хэдэн үдэрөөр ерээ юм. Тэрэнэй хэлэһэнэй еһоор, Кувейт орониие эзэмдэгшэдтэй тэмсэлдэ бодогшод ехэл хүндэ хүшэр эрхэ байдалда сэрэглэнэд. Гэбэшье тэдэниие дэмжэгшэд үдэрһөө үдэртэ олошорно.

Мүнөө үедэ Кувейдэй экономико ехэл хүндэ хүшэр байдалда оронхой. Ороной олохон районуудта эдеэ хоол, эм дом хубаарилга хэрэгые эрхэтэдэй комитедүүд эрхилнэ.

Ороной түб хотодо ирак солдадууд бүрин эрхэтэ ээзд болонхой. Хүн зониие тэдэнэр айлгана, һүрдөөнэ, дээрмэдэлгэ хэнэ. Кувейдһээ һаяхан бусажа ерэһэн Египедэй врачнууд Каир хотодо үнгэргэгдэһэн пресс-конференци дээрэ үгэ хэлэхэдээ, хотын больницые ирак сэрэгшэдэй яажа хинаһта дороо абаһан тухай тоггоһон байха юм. Түрүүшээр сэрэгшэд больницын үнэтэй, сэнтэй түхеэрэлгэнүүдые нэгэ газарта суглуулһан, хожомынь Багдад хото руу эльгээһэн байна. Больницада эмшэлүүлжэ байһан хүнүүдтэ ирак сэрэгшэд хатуу хэрээгыгээр хандаа, үхибүүдые, эхэнэрнүүдые газаа хаяа, наһатай хүнүүдэй эмшэлүүлжэ байһан больницада казарма түхеэрээ юм. Эмшэлэлгэдэ байһан үбгэд, хүгшэд тухай һураг суу мүнөөшье болотор үгы...

Ирак эзэмдэгшэдэй урдаһаа ябуулагдажа байһан тэмсэлые Кувейдэй зэбсэгтэ хүсэнүүдэй верховно командовани хүтэлбэрилдэг юм. Тэрэ Саудовска Аравида байрладаг. Партизануудай олонхинь кадрова сэрэгшэд гү, али албанһаа табигдаад байгшад болоно. Тэдэнэр буу зэбсэгээр дуталдана. Тиимэһээ буу зэбсэгүүдые ирак сэрэгшэдһээл буляан абаха хэрэгтэй болоно бшуу.

Кувейдтэ оруулагдаад байһан 150 мянган ирак сэрэгшэд хилые бүхы зайдань хинажа шадахагүй байна. Юуб гэхэдэ, ирак сэрэгшэд Кувейдэй баруун-урдахи зүг руу татагданхай ха юм. Тиимэһээ партизанууд ядамаргүйгөөр хилэ дабадаг байна бшуу.

— Ирагай сэрэгүүдые балай тиимэ хүсэтэйшье гэжэ тоолодоггүйбди. Түрүүшын үдэрнүүдтэ 30—40 солдадуудые үгы хэгшэ бэлэйбди, —мүнөө 70-да хүргэнхэйбди. Ирак сэрэгшэдэй зоригынь хараа байса мохонхой. Албаяа орхижо, тэрьедээшэдшье бии болонхой. Тэдэниинь бидэ Саудовска Арави руу эльгээнэбди,—гэжэ эзэмдэгшэдэй урдаһаа тэмсэлдэ бодоһон майор Сам хөөрэнэ.—Һүүлэй хоер һарын туршада 418 дахин добтолго хээбди. Эзэмдэгшэдэй мянга гаран сэрэгшэдые хорооһон байхабди.

Палестин зарим эмхинүүдэй боевигууд ирак эзэмдэгшэдые дэмжэжэ, Кувейдэй газар дайда дээрэ хэгдэжэ байһан шуһата үйлэ хэрэгүүдтэ оролсоһон байха юм. Ирагай командованиин захиралта дүүргэжэ, тэдэнэр ороной олохон районуудые хинаха, харин тиихэдэ ирак сэрэгшэд Саудовска Аравиин хилэ шадархи, мүн стратегическэ шухала объектнүүд дээрэхи байдалые хинана бшуу. Эрхэ сүлөөгэйнгөө түлөө тэмсэдэг палестинынхидые Кувейдэй арад ходоодоо дэмжэдэг юм. Харин палестин зарим боевигуудэй ашые арад зон эрид буруушаана.

(ТАСС).

Украинын ССР. Киевэй А. Довженкын нэрэмжэтэ киностудида «Дрянь» гэһэн уран һайханай фильм буулгагдана. Тэрэ наркомафитай тэмсэл тухай хөөрэнэ. Сценариин автор Сергей Устинов, режиссер-найруулан табигша Анатолий Иванов.

Зураг дээрэ: режиссер-найруулан табигша Анатолий Иванов (зүүн гарта) артистнууд Эрнст Романов болон Александр Мартынов (баруун гарта) гэлшэдтэй репетициин үедэ.

ТАСС-ай ФОТОХРОНИКО.

Түргэн туһаламжа хэрэгтэй

Бидэ городой, республикын айлшадта этнографическа музей харуулха дуратай байдагбди. Тэндэ хэн ябаагүй гэжэ һананабта. Энэмнай гоё юм бэзэ, гэбэшье ондоо тээ иимэ һайхан үзэгдэлнүүдые харахагүйт. «Хэдэн зуун жэлнүүдтэ хадагалжа ябаха, арадай ажаһуудалай, архитектурын ба прикладной искусствын дбтагдашагүй түхэл шэнжэнүүдые нягтаар сахин хамгаалха»,—гээшэ музейн зорилго болоно. Бидэ музей хаража, зүрхэ сэдьхэлээ хүдэлгэнэбди. Музей тухай агаарай долгиндо ходо ходо зэдэлжэл байдаг, хэблэлнүүдтэ бэшэдэг, телевиденеэр харуулдаг. Энэ музейн дбтагдашагүй зүйлнүүдые нарин нягтаар сахин хамгаалха гэжэ дабтан хэлэдэг.

Музейн зүйлнүүдые гоёшоон хаража байгаарнай, гэнтэ иимэ үгэнүүд соностобо: «Музей хамгаалыт! Хэйша хэрэгээр хандаха ябадалнуудһаа абарагты! Юушье мэдэхэгүй аад, дура зоргоороо аашалдаг хүнүүдһээ абарагты! Процентын түлөө оролдодог хүйхэршүүлһээ хамгаалыт!» Эгээлэй юрын дархашан тон ехээр һанаагаа зобожо, сүхэрһэн бэшэг эльгээгээ (тэрэнэй тушаал дархашан гэжэ нэрлэдэг юм байна, тэрээндэ дээрэлхүүгээр бү хандаһай гэжэ би хүсэнэб, тэрэмнай модон дээгүүр угалзатуулан һиилэдэг, мебель дархалдаг, хулһа шанадаг, шабар пээшэн баридаг, уһан тээрмэ бариха, морин молотилка һэргээхэ аргатай уран гартай мастер юм). Тэрэ энэ бэшэг Буряадай АССР-эй соелой министрэй орлогшо Энгельсина Николаевна Петровада эльгээгээ. Зунай эхиндэ энэ бэшэг эльгээһэн байгаашье һаа, тэрэ мүнөө хүрэтэрөө харюу абаагүй.

Ким Владимирович Питоновтой сентябриин эсэстэ уулзаабди. Тиихэдэ наратай сэлмэг, дулаахан үдэр байгаа һэн. Тэрэ намайе юрэ бусын экскурсида дахуулан ябаба. Бидэ бүхы юумые шүүмжэлхы еһоор адаглан харабабди. Эдэмнай музейн экспонадууд—гэрнүүд, һэеы гэрнүүд, амбаарнууд, харшанууд, сарайнууд, шарганууд, тэрэгэнүүд, бэрнойнууд гэхэ мэтэ болоно. Эдэ бүгэдэн манай эсэгэнэр болон үбгэ эсэгэнэрэй ажабайдал болоно ха юм. Харин мүнөө эдэмнай манай хүүгэдтэ, ашанарта, гушанарта үлөөһэн эрдэмэй объектнүүд болонол. Хэрбээ мүнөө бидэ эдэ бүгэдые наһа бараһан урданай дархашуул мэтэ зохидоор һэргээгээгүй, барһагүй һаа, тэдэнэй, уг гарбалайнгаа дурасхаалай урда моральна талаар гэмтэ ябадал гарғаһан болохобди». Эдэмнай бэшэгүүдһээ абтаһан мүрнүүд.

Энээниие гэршэлһэн мэтэ һуурииень шудхажа табиһан буряадай гэр харабабди. Заншалта барилгын материал болодог шэнэһэнэй орондо хаа хаанагүй нарһа модоор барилганууд бодхоогдонхой. Урдандаа барилгын оройе дараансаар хушадаг байгаа юм. Харин мүнөө дараансаар хушаһан барилга олохогүй еһотойт даа. Эртэ урдын сэсэ мэргэн дархашуул модонуудые, модоор баригдаһан зүйлнүүдые хадааһа хэрэглэнгүйгөөр холбодог һэн. Харин мүнөө хаа хаанагүй бодхоогдоһон барилгануудта жэбэршэһэн хадааһануудыел харахат.供 Ородой таряашад огородоо бургааһаар бүрижэ хоройлдог байһан, харин мүнөө харагшад эгээлэй юрын модоор бариһан харшануудые хаража гоёшоохо баатай болоно. Годирхой нарһа модоор хэгдэһэн оглеоботой шарга. Иимэ шарга дээрэ һуугаад ябаад туршагты даа. Хэрбээ мориной хайран үдьхэлжэрхёо һаань, иимэ оглеобо хухаршахал даа. Тэргэ харахадамнай, нэгэ голдо хоёр ондоо мөөрнүүд һуулгагдаһан байба. Качугай һэеы гэрэй орой ханануудтаа арай гэжэ хүргэгдэнхэй. Манай уг гарбалнууд иимээр баридаггүй байгаа еһотой. Бороогой уһан иимэ ханануудаар доошоо шурьяса урданал. Палаахань ямар байлтайб даа. һэеы гэрэй хажууда хилээжэ бариха зунай пээшэн баригданхай. Пээшэн кирпиисээр баринхай, харин урдандаа шабарһаар пээшэн баридаг байгаа гэжэ хэлсэнэ.

Минии гид мүнөөнэй байдалда таарадаггүй нилээд олон юумэ харуулха аргатайл байгаа ха. Музейн дэбисхэр дээрэ бодото һууринуудаа эзэлхэ урданай ажахын элдэб хэрэгсэлнүүд тухай—уһан тээрмэ болон бусад зөөри зөөшэ, хэрэгсэлнүүд тухай — тэрэ дурдан һанахаяа мартаагүй. Музейдэ табигдаһан бүхы хэрэгсэлнүүдэй, ядахын сагта жэлдээ нэгэ дахин, музейдэ һайндэрнүүдые үнгэргэхэ үедэ өөрынгөө гол үүргые дүүргэдэг байгаа һаань, хэды гоё, зохид байха һэм. Хүүдинсэ хүдэлжэ, эндэ ерэһэн хүнүүдтэ гарай бэлэгүүдые барюулха, эхэнэрнүүд хэдэргээр арһа элдэхэ байгаа бшуу. Эдэ бүгэдые мүнөө үдэр бүриингөө ажабайдалда огтошье харахаяа болинхойбди, мартанхайбди, гансал музейдэ ошожо, эсэгэнэрэйнгээ, үбгэ эсэгэнэрэйнгээ ямараар ажаһуудаг байһыень хараһан нэрэ зүүнэ гээшэбди.

Ким Владимирович хэды зободог, түлидаг байһан тухайгаа хөөрэжэ үгэбэ. Эндэ проектировщигууд хэды зэмэтэйб даа. Трудовая үйлсэһөө асарагдаһан гэр музей газар дээрэ табяа. Алталмал модон угалзанууд тэрэниие шэмэглэн гоёоно. «Эдэ бүгэдэн минии дархалһан ажал гээшэ,—гэжэ тэрэ хөөрэбэ.—Проектносметнэ документаци дутагдалнуудтайгаар гээгдэжэ эльгээгдэдэг гэхэ гү, али огтошье үгы байдаг. Жэшээлхэдэ, шэмэглэгдэһэн харша бариха тухай юуншьегүй байгаа. Энэ гэрэй карнизаар табан зүйлэй һиилүүр хэрэглэгдээ. Түрүүшээр дорохи зэргэнь һиилэгдэдэг, периметрээр тэрэниие эхилһэмнай, һиилүүр хэдэн метрээр дуталдашоо. Иимэрхүүгээр хэмжээ һэмди. Энээнһээ боложо, бусад зэргэнүүдые нэмэхэгүй бшууш, тиихэдээ манай хэһэн бүхы ажалнай тогтошобо гээшэ. Хайшан гэжэ һиилэгдэхэ еһотойб гэжэ зарим газарнуудта ойлгохын аргагүй». Харин проектировщигууд объект дээрэ хүдэлжэ байха үедэмнай, нэгэтэшье ерэжэ харадаггүй. Тиихэдэнь тэдэнэртэ ошохо, хаража боломоор фотозурагуудые бэдэржэ, танилсаха баатай болодогбди. «Эндэ объект һайнаар ойлгодог, модон дээрэ һиилэгдэхэ зүйлнүүдые мэдэдэг, ямар холбоонууд, һуури хэрэгтэйб гэжэ һайнаар мэдэхэ элсүүлхы хүсэтэй бригада хэрэгтэй. һүүлдэнь тэрэл бригада музейн дэбисхэр дээрэ барилга бодхооха зэргэтэй».

«Хаа хаанагүй харюусалгагүй байдал, хайхарамжагүй ябадал ушарна. Хэнһээшье шангаар асуухын аргагүй,»—гэжэ Ким Владимирович гэмэрнэ. Ингэжэ бидэ тэрээнтэй бүхы юумэнэй ушар шалтагаание мэдэхэ гэжэ оролдобобди. Еһотойл бэрхэ мэргэжэлтэд, уран гартай мастернуудай хомор болоһон ушарһаа иимэ байдалтай дайралданабди гэжэ тобшолол хэмээр ха. һэльбэн шэнэлэлгын бэлэн бэшэ хэрэгтэ үнэн зүрхэнһөө оролдон хүдэлхэ бэрхэ мастернууд шухала хэрэгтэй. Иимэ мастер хаана бэлдэгдэнэб?

һэльбэн шэнэлэгшын мэргэжэлдэ һургаха газарые нэрлэхэ гэбэл, нилээд толгойгоо зобооха, олон тоото адресүүдые нэрлэхэ байхат. Теэд реставратор гэхэ гү, али һэльбэн шэнэлэгшэ гэһэн мэргэжэлтэдые бэлдэжэ гаргаха тусхай мастерской хомор байха. Тусхай научно-реставрационно үйлэдбэриин мастерскойнууд гэжэ нэрлэгдэдэг газарнуудые тусхай кадрнуудгүй юрын лэ барилгын организаци гэжэ нэрлэбэл дээрэ байдаг. Бүри 1988 оной эхин багта Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет «Республика дотор түүхын, соел культурын хүшөө-памятнигуудые хамгаалха хэрэгые һайжаруулха, дэмжэхэ талаар хэмжээнүүд тухай» гэһэн тогтоол абаһан байна. Энэ тогтоол дотор улаан шугамаар зааглаһан нэгэ пункт дурдаябди: «Республикын соелой министерство (нүхэр Цыремпилов), Буряадай АССР-эй Госпрофобр (нүхэр Ефимов) 1988—1989 һуралсалай жэлнүүдтэ һэльбэн шэнэлэлгын хүдэлмэридэ хабаадаха мэргэжэлтэдые бэлдэлгэдэ онсо анхаржа, 7-дохи СПТУ-гай дэргэдэ штукатур-реставратор, шулуушан-реставратор, дархашан-реставратор гэһэн мэргэжэлнүүдтэ һургаха курсануудые нээхэ. Үшөө тиихэдэ Хяагтын хүгжэмэй-уран һайханай училищиин дэргэдэ иимэ курсануудые нээхэ шухала». һуралсалай жэлэй эхиндэ эдэ мэргэжэлнүүдтэ залуушуулые һургаха талаар курсанууд нээгдэхэнь гэжэ соносходог заншалтай. Теэд эдэ мэргэжэлнүүдтэ һураха дуратайшуул үсөөн байдаг.

Иимэ байдалда ямар хэмжээнүүдые абалтайб? Этнографическа музейдэ элинсэгүүдэймнай бүтээһэн бүхы экспонадуудые табижа, залуушуулай анхарал хандуулха, бүхы хуушанай юумэ һэргээхэ хэрэгтэ тэдэниие хабаадуулха гэжэ оролдохо хэрэгтэй гээд Ким Владимирович тэмдэглээ. СНРПМ-гэй, этнографическа музейн хүшөө-памятнигуудые хамгаалгын бүлгэмэй, уран зураашадай холбоогой, научно-реставрационно проектно-конструкторска бюрогой түлөөлэгшэдһөө бүридэһэн тусхай комисси дары түргэн байгуулха саг тулажа ерээ. Иимэ комисси бүхы объектнүүдтэ саг үргэлжэ анхаржа, хүшөө-памятнигуудые хамгаалха хэрэгые эдэбхитэй болгожо, музейн хүдэлмэри шалгажа байха һэн. Харин мүнөө дээрээ гансал директор бүхы хүдэлмэриин хойноһоо һаналаа табина, анхарна ха юм. Теэд ганса хүн бүхы юумэ хэжэ үрдихэгүй гэжэ хэндэшье мэдээжэ.

Комисси байгуулаад лэ һанаагаа амаржа болохогүй. Дээрэ дурсагдаһан эрилтэнүүдые дүүргэхын тула үнэн зүрхэнһөө оролдолго шухала хэрэгтэй. Гансал мүнгэнэй түлөө һэльбэн шэнэлэлгын хүдэлмэридэ хабаадаха дуратайшуул һүүлэй үедэ олон болошоо. Иимэ хүнүүд эрхим шанартайгаар хүдэлхэ гэжэ оролдодоггүй, юрэл нюдэ делдалһан ажал бүтээдэг байха юм. Зарим ушарта проектировщигуудшье гансал мүнгэнэй түлөө оролдошохоёо һанадаг. Энэ талаар Эвенкийскэ комплекс дурдамаар байна. Тэндэ бүхы юумэн хайша хэрэгээр дүүргэгдэнхэй. Мүнөө хэдэн һарын туршада дутагдалнууд усадхагдана байна гэжэ Ким Владимирович бэшээ һэн.

Уран гартай мастерай һанаагаа зобоһон ушарта анхаржа, хэрэг байдал хайшан гэжэ һайжаруулха тухайгаа суг хамта бодожо үзэебди.

Серафима ОЧИРОВА,
манай корр.

ТЕЛ: 2-35-74

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

Арбан хоёр эрдэни шэмэгни

Африкан БАЛЬБУРОВ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 22—43-дахи номернуудта).

— Мэдэжэл байгаа һэм,—гэжэ тэрэ хэлээ бэлэй.—Очерк бэшэхэ хэрэгтэ та тон хүнгэхэнөөр хандаа һэнта. Энэ асуудалаар нэн түрүүн хамаг хэрэг ажалые шудалха, номуудые уншаха, сабшалан һайжаруулха хэрэг мэдэхэ хүнүүдтэй түрүүн хөөрэлдэхэ, тииһэн хойноол, нилээд юумэ мэдэхэ хүн Герасимовта ошохо байгаа бшуут. Энээн тухай уридшалан би танда хэлэхэ гэһэн аад, өөрөө ойлгожо, мэдэжэ абаг даа, эгээн түрүүшынгээ ажал хэрэгтэ һэбхихэнээр хандаһан ябадалһаа һургаал абаг даа гэжэ һанаа һэм. Өөрынгөө хүсэндэ этигэхэ гээшэмнай һайн юумэн гээшэ, зүгөөр юумэн болгондо һэбхи хүнгэнөөр хандажа яашье болохогүй, энээниие ойлгожо абаарайгты.

Креславский бидэ хоёрой харгы үни таһаранхай юм, гэбэшье тэрэнэй хэлэһэн, зааһан үгэнүүд оройдоо мартагдадаггүй.

Хожомынь дайнай дүүрэһэнэй һүүлээр «Правдын» корреспондентээр хүдэлмэрилжэ байхадаа, XVIII партсъездын нэрэмжэтэ хүдөө ажахын артелиин эрдэмгүй тэрэ колхознигой дурадхаһан сабшалан һайжаруулха онол аргые гэхэ гү, ондоогоор хэлэхэдэ, Герасимовай хүдэлөөниие тон анхаралтайгаар шудалһан хүм. Тэрэ үедэ энэ хүдэлөөн тухай хөөрэлдэхөө болишонхой, сабшалан һайжаруулха тухай асуудал мартагданхай байгаа бэлэй. Герасимов гээшэ ямаршье түрүү онол арга бии болгоогүй юм, тэрэнэй хэһэн бүтээһэн юумэ гээшэ—эртэ урданай буряадуудай шэбхээр үтэгжүүлһэн нуга сабшалан юм гэжэ байжа ендэр дээрэһээ Герасимовай хүдэлөөниие элдэбээр муушалһан, тоомжогүйгөөр хандаһан элдэбын «сэсэшүүл» бии болоо һэн. Манай республикын эрхэ байдалда иимэ үгэ хүүр шагнажа байха гээшэ даншье һаа жэгтэй һэн даа. Юуб гэхэдэ, манай Байгалай үмэнэхи ута унжагай үбэлэй сагта адууһа малдаа гүйсэд хүрэхэ үбһэ тэжээл бэлдэхэһээ байха, республикын оршоһон бүхы жэлнүүд соо хахад хухадыеньшье хуряажа абадаггүй байһан байгаа бшуубди. Энэ хэсүү байдалые гол таһа мартажархеод, сабшалан һайжаруулха, үбһэ ногооной ургаса дээшэлүүлхэ хэрэгые зүн дагаан табиха эрхэ хэндэ үгтөө юм?

Герасимов гээшэ өөрын онол аргатай байгаа. Тэрэ онол аргань юун бэ гэхэдэ, тэрэнэй звеногой гэшүүд, Серапион Киселевой звенодол адли, бүхэли үбэлдөө тошон халяаха хүдэлмэри хэдэг һэн. Энэ хүдэлмэринь хүшэр хүндэшье, эсэбэритэйшье һаа, нилээд һонин хүдэлмэри бэлэй. Манай нютагуудта хада хабсагайһаа, хүбшэ ойһоо эхи абадаг олон тоото булагууд бии ха юм. Тэдэ булагууд горхон боложо, хадаһаа уруу шаг шууятайгаар харьялан урдахал даа. Үбэлдөө нэн түрүүн багахан лэ булагууд хүрэдэг гээшэ. Һүүлээрнь хадын гол горхонууд шанга хүйтэнтэй үхэлэй тэмсэл хээд, эсэстээ булигдажа, мүльһөөр хушагдадаг. Булагай эхиниие таһа хүргэжэрхингүй, хушаад байһан мүльһыень сүмэлөөд лэ байхада, бүхэли үбэлдөө тэрэ булаг дэбэржэ, мүльһэн дээгүүр уһаяа урадхуулжал байдаг юм гэжэ Байгалай үмэнэхи таряашад үни холоһоо нааша мэдэхэ болонхой юм. Ингэжэ тошон халяажа, нуга сабшалан дээгүүр айхабтар зузаан мүльһэ хүргэжэрхидэг байна бшуу. Иимэ зузаан мүльһэн аяар зун болотор хайлажа үгэдэггүй. Хайлаһан мүльһэнэй уһан хабарһаа эхилээд, зун болотор һүбаг ханаабаар урдажа, бороогой оротор сабшалангые уһалжа байдаг байна.

Герасимов гээшэ нуга сабшалангые саг үргэлжэ хубилжа байдаг юм гэжэ хэлэдэг. Энэ юун гээшэб гэхэдэ, хабарай хара һалхинда сабшалан дээгүүр элһэ шорой хаяжархихадаашье болохо. Үгы һаа, үерэй болоходо, хадын шулуу гү, али лай шэдэжэрхихэ. Заримдаа ой модоной ажахын тракторнууд гэнжэн мөөрөөрөө сабшаланиие һэндээхэ байха. Эдэ бүгэдын хойноһоо саг үргэлжэ адаглажа, химгадажа, хаража бэйха ёһотой. Сабшалангай хойноһоо тон ехэ анхаралтайгаар харууһалха, янза бүриин доботолгоһоо хамгаалха зэргэтэй.

Гэбэшье Герасимов ондоо юумые шухалада бододог байгаа.

Манай газар дайдые гандадаг нютаг гэжэ хэлсэнэбди. Энэмнай зүб. Тиимэһээ сабшалангые һайжаруулхын тулада нэн түрүүн уһалха зэргэтэй. Сабшалан уһалха хүдэлмэридэ тон бодолтойгоор хандаха ёһотой юм. Урасхуул уһамнай бороогой уһан бэшэ бшуу даа. Урасхуул уһанда дабһан ехэ байдаг. Тэрэ дабһан газарай хүрьһые муудхадаг. Хэмжээ абангүй, имагтал газараа уһалха гэһэн зорилго урдаа тэбяад лэ, уһа адхажал мэдээ һаа, нуга сабшалан дабһанда эдигдэн, ногоон бүри муугаар ургадаг болохол даа. Тиигээд лэ газарай хүрьһэнэй дабһалиг болоһоной шэнжэ тэмдэг — хүхэ сэнхир сэсэгтэй сахилза ургашаха. Иимэ һайхан сэсэгтэй ургамалай ямар аюул хүн зондо ушаруулхаа байһыень мэдэхэгүй аяншад энэ сэсэгтэ ехэ дуратай юм. Саашадаа нуга сабшалан бүри муудажал байха, шэмэтэ ургамал оройдоо гарахаа болижо, орондонь үлэн үбһэн, нарһан үбһэн нэлэнхыгээр ургажа эхилхэл даа. Һүүлээрнь бүришье аюултай юумэн болохо—эндэ тэндэ ямаршье ургамалай ургадаггүй ялсан газар бии болоод, шорой дороһоо бурзан сагаан хужэр гаража ерэхэ.

Герасимовай звено жэл бүри бүхэли үбэлдөө сабшалан дээрэ наг шэбхэ гаргадаг байгаа. Тиихэ үедэ наг шэбхэһээ бэшэ үтэгжүүлгэ байгаашьегүй ха юм даа. Минеральна үтэгжүүлгэ гэжэ тэрэ сагта хүн мэдэхэшьегүй байгаа. Тиин сабшалан дээрэ шэбхэ гаргажа, тарааха талаар Герасимов өөрөө амар заяа үзэнгүй хүдэлмэрилдэг, мүн звеногойнгоошье гэшүүдтэ һууха байха арга олгодоггүй һэн. Наг шэбхэ гээшэ азотно үтэгжүүлгэ байхынгаа хажуугаар нуга сабшалангые дабһанһаа хамгаалха гол харуулшан болодог юм. Даажа абаһан сабшалангайнгаа газар дээрэ наг шэбхэ тараагаад, Герасимовай звеногойхидой тэрэнээ хүрьһэнтэй холижо, борнойлжо байхыень оло дахин хараһан байнаб. Ингэжэ ногооной үндэһэнэй наг шэбхын ашада хүртэхэ арга боломжо олгоно гээшэ бшуу. Одоол тиихэдээ үбһэ ногоон хүйһэсөө ургана ха юм.

XVIII партсъездын нэрэмжэтэ колхозой үбгэн луговод сабшалан һайжаруулха хэрэгээ энээгээршье хизаарладаггүй байһан юм. Тэрэ сабшалан соогуураа ябажа, элдэб ногоо шэншэжэ харадаг, тиихэдээ тэрэнэй шэг шарай нэгэн үе барайжа, өөрөө һанаа үнөөндэ абтадаг, нэгэн үе доторһоо һаруултан, шарайнь омог баяраар гэрэлтэдэг юм. Герасимов даажа абаһан сабшалангайнгаа газар дээрэ ямар үбһэ ногооной ургажа байһые саг үргэлжэ анхаралтайгаар адаглан харадаг, тиин янза бүриин ногооной баглаа болон ургахынь хойноһоо оролдодог һэн. Тиимэһээ тэрэ колхозойнгоо үхибүүдтэй нүхэсэдэг, эдэнээр хамта юушьеб даа хэжэ, «эди шэди» гаргадаг, энэ тэрэ юумэ һанадаг, ургаса ехэтэй үбһэ ногооной үрэһэ суглуулжа, сабшалангайнгаа алибаа участогуудта таридаг байгаа. Һүүлээрнь Герасимовай звеногой ургуулһан сабшалангые хаража, хүнүүд гайхахын ехээр гайхадаг һэн—үбһэ ногоонойнь үсхэн гээшэ, үндэр гээшэ, янза бүриин ургамалай олон гээшэ аргагүй байдаг бэлэй! Герасимов өөрынгөө звеногой даадаг сабшалан дээрэһээ жэл бүри гектарай 30—40 центнер үбһэ ургуулдаг байгаа. Тиихэдэ зарим ургасата жэлнүүдтэ Герасимов гектарай 50 центнер хүрэтэр үбһэ абадаг бэлэй.

Тиин Герасимов тухай, тэрэнэй сабшалан һайжаруулха хэрэг ажал тухай очерк бэшээ һэм. Теэд тэрэ очеркмни хэблэгдээгүй юм. Би ехэтэ халаглаһан хүм. Юун болооб гэхэдэ, эгээл тэрэ үедэ сабшалан тухай асуудал гол шухала бэшэ, харин орооһо таряан тухай асуудал гол шухала болоод байба. Дайнай һүүлэй үлэсхэлэн жэлнүүдтэ гүрэндэмнай нэн түрүүн орооһо таряан хэрэгтэй болоо. Үнэгүй, һайн шанартай, ехэ хэмжээнэй орооһо таряан хэрэгтэй бэлэй. Энэ асуудалые амжалтатайгаар шиидхэхын тулада тон богонихон болзор соо дайнай үедэ хазагайруулагдаһан севооборотые һэргээн байгуулха, орооһото ургамалнуудай ургасые дээшэлүүлхэ, эрдэм ухаанай шэнжэлгын хүдэлмэри һайжаруулха, ажахы бүхэндэ үрэһэнэй һайн участогуудые байгуулха, таряанай талмайе үргэн ехээр, аша туһатайгаар үтэгжүүлхэ эрхэ байдал байгуулха талаар агрономуудай анхарал хандуулха ёһотой байбэ. Иимэ эрхэ байдалда «Правда» газетэ бүхы ороной анхаралые Герасимовай сабшалангай багахан участогта хандуулха, эгээл энэ үедэ наг шэбхэ таряанай талмай дээрэ бэшэ, харин сабшалан дээрэ гаргахые уряалха аргагүй ха юм даа. Би Герасимовай хүдэлөөн тухай асуудал сагһаань урид табиһан байгаа бшууб. «Саг сагтаа, сахилза хүхэдөө» гэжэ манай буряадууд дэмы хэлэдэггүй бшуу.

Гэбэшье манай Буряадай эрхэ байдал мэдээжэ ха юм даа—хүдэлмэришэд үсөөн, адууһа мал олон ха юм. Тиимэһээ энэ олон малые үбһэ тэжээлээр хангаха саг үргэлжын хүшэр хүндэ асуудалай хододоо табигдажа байһан энэ эрхэ байдалда үбһэ ногооной үндэр ургаса абаха герасимовска хүдэлөөнһөө, арадай тогтонижоһон дүй дүршэлһөө арсаха ёһогүй байгаалди даа. Гектарай 30—40—50 центнер эрхим шанартай үбһэ тэжээл абажа байгаашань дээрэ гү, али мүнөөнэйхидэл 7—8 центнер абаашань баринштай гү? Энэмнай мэдээжэ юм ааб даа.

Мүнөө манай республика дотор нуга сабшалангай ургасые дээшэлүүлхэ ехэхэн хүдэлмэри ябуулагдана, энэ шухала хэрэгые урагшалуулха шэнэ дурадхалнууд болон захяа заабаринууд оруулагдана. Эдэ дурадхалнуудай дунда нилээд һонирхолтойшье, тон шухалашье зүйлнүүд бии. Зарим дурадхалнуудые уншажа, танилсаад байхадаа, олон жэлэй урдатээ болоһон хэдынэйшье сагта хуушардаггүй сэсэн хурса үгэнүүдые би заатагүй һанаандаа оруулагшаб. Иимэ үгэнүүд юм: «Шэнэ юумэн гэнэ гүт? Орхиит даа, ганай шэнэ юумэн гээшэ үнинэй мартагдаһан хуушан юумэн ха юм!» Үгы даа, Герасимовай хүдэлөөниие дахин һэргээхэ ёһотой. Тиихэдээ тон шэнэ ёһоор һэргээхэ шухала. Ганса үбгэн луговод нэгэ багахан газар дээрэ хүдэлмэрилхэ бэшэ, харин сабшалан һайжаруулха, уһалууриин хүдэлмэри ябуулха хүсэ ехэтэй отрядууд мүнөөнэй оньһон техникын, мүнөөнэй үтэгжүүлгын аша туһаар, мүнөө үеын эрдэм наукын үндэһэн дээрэ сабшалангай ургаса дээшэлүүлхэ хамаг бүхы хэмжээ ябуулгануудые үргэн далайсатайгаар хэхэ ёһотой гэжэ нэгэ пленум дээрэ КПСС-эй Буряадай обком заагаа һэмнай. Сабшалангые багахан участогууд дээрэ бэшэ, харин айхабтар нэлэнхы үргэн талмай дээрэ үндэһөөрнь һайжаруулха ашагүй ехэ хүдэлмэри манай республикада ябуулагдана. Энэ хүдэлмэри һайн аша үрэ үгэхэ байха гэжэ этигэнэб, юундэб гэхэдэ, үбгэн луговод Герасимовай эдэбхи үүсхэл, дүй дүршэл гээшэ ямар нэгэн ээлжээтэ диссертациин темэ болоод лэ үнгэршэхэгүй, харин өөрын һайн һайхан нүлөө үзүүлхэл байха гэжэ би үнэн зүрхэнһөө этигэнэб.

Август һарые эртэ урдын буряадууд өөлжэ һара гэжэ нэрлэдэг. Урданай малша буряадууд сабшалангаа үтэгжүүлхын түлөө айхабтар ехэ хүдэлмэри хэдэг, хүлһэ гаргадаг байгаа. Тиигэжэ тэрэ сабшалан дээрэ үсхэн үндэр ногоо ургуулдаг һэн. Харин тэрэ хүлһөө гаргажа ургуулһан сабшалангаа ямар наринаар хуряадаг гээшэ һэм. Толгойн үһэ хурса хутагаар абаһан шэнги сэбэрээр хажуураар сабшадаг байгаал. Хажуураар сабшаһан нуга сабшалан дээгүүр ябахада, гуталайш ула доро ногооной үзүүрай хухаржа, хүрд-хүрд гэхэнь лэ дуулдахал даа.

Манай мүнөө үедэ нуга сабшалангаа машинаар хуряадагнай ехэл һайн гээшэ. Үбһэ сабшаха машинанууд саг үргэлжэ шэнэдхэгдэжэ, һайжаруулагдажа байдаг. Дүй дүршэлтэй хүнэй хажуураар сабшадагһаа дутуугүй һайнаар үбһэ ногооной үзүүраар хиргаха шэнэ оньһон машинанууд заатагүй бии болохо. Одоо тиихэдэ тэрэ саанаа набтараар ургаһан ногоое мүнөө үеын дээгүүр сабшадаг сенокосилкануудаар хуряажа, айхабтар ехэ хэмжээнэй үбһэ тэжээлээ миил гэдэг ушарнай бүтэхэгүй, тэнэг ябадал шэнгеэр һанагдахал...

Һаяхан бидэ Улаан-Үдын туршалгын станциин директор Константин Лаврентьевич Барьядаевта хүрөө һэмди. Манай Буряадта үбһэ тэжээл үйлэдбэрилхэ талаар ямар шэнэ юумэн хэгдэжэ байна гээшэб, үбһэ ногооной ургаса дээшэлүүлхэ талаар, бэлшээриин шанар һайжаруулха талаар манай эрдэмтэд ямар түсэб хараатай гээшэб гэжэ асуугаа һэм.

Константин Лаврентьевич бодолгото болон, кабинет соогуураа ябасагаагаад, сонходоо ошобо гээшэ. Гадаа саһанда хушагдаһан үргэн тэгшэ тала дайда алас холо руу нэмжынэ.

— Үбһэ тэжээл элбэг дэлбэгээр бэлэдхэхэ зорилго мүнөө тэд ондоогоор табигдадаг болонхой,—гэжэ Барьядаев хэлэбэ.—Эрдэм ухаанай болон оньһон техникын дэбжэлтэ гээшэ энэшье асуудалые алад гараха ёһогүй байһаниинь мэдээжэ. Худөө ажахые хүгжөөхэ энэ шухала асуудалаар хэхад хэмжээн байха ёһогүй. Эрхим шанартай элбэг дэлбэг гэжээл, сенаж, витаминта гурил гэхэ мэтэ манай мал ажалда айхабтар хэрэгтэй. Тиихэдэ багахан талмай дээрэ бэлшээжэ, олон тоото малые садатарнь эдеэлүүлхэ бэлшээри хэрэгтэй. Уг зорилгын үндэһөөрөө хубилаа хада, тэрэ уг зорилгын шиидхэхэ онол аргашье хубилха зэргэтэй бшуу. Сабшалан һайжаруулха талаар манай үбгэ эсэгэнэрэй дүй дүршэлэй баялигһаа юуеньшье алдаха, гээхэ, мартаха ёһогүйбди. Гэхэтэй хамта, бидэнэр энэ хэрэгые эрдэм ухаанай болон техникын мүнөө үеын хэмжээнтэй зохилдуулха зэргэтэйбди. Энээнгүйгөөр аргагүй. Тэрэгүй һаа, бааза бүдүүлиг аргаар ажалаа хүтэлхэ гэһэн удхатай болохо байна бшуубди.

— Туршалгын станци энэ талаар юу дурадханаб?

— Бидэ туршалга шэнжэлгэ хэжэ байнабди. Нэн түрүүн таримал ногоотой бэлшээри байгуулха хүдэлмэри хэгдэхэ ёһотой гэжэ тоолонобди. Энэмнай юуб гэхэдэ, ехэхэн хэмжээнэй бэлшээриие түхэрөөлэн хореолхо ёһотой. Тэндэ агротехническэ болон уһалууриин хамаг бүхы хэмжээ ябуулгануудые заатагүй бэелүүлхэ хэрэгтэй. Ямар юумэн хэгдэхэ ёһотойб? Нэн түрүүн газарай хүрьһэ һайжаруулха хүдэлмэри ябуулха шухала. Үрэжэл баянтай сабшалангые тон болгоомжотойгоор хахалха хэрэгтэй гэжэ һанадаг хүм. Юундэб гэхэдэ, урдань һайнаар ургадаг сабшалангые харууһалхаяа, тэрээндэ анхарал хандуулхаяа болижо, өөһэдөөл үбһэ ногоо муугаар ургадаг газар болгожорхино бшуубди. Он жэлнүүдэй ошохо бүри нуга газарай хүрьһэн гэшхэгдэжэ, улам хатуу болошодог гээшэ. Тиимэһээ тэрэ газарые үе үедэ зөөлэрүүлжэ, наг шэбхэ адхажа байха зэргэтэй. Буряадууд урдань хабар бүхэндэ сабшалан дээрэ шэбхэ адхажа, үтэгжүүлдэг байгаа. Тиихэдэ сабшалангай газарые уһалха гээшэ тон шухала ха юм даа—тэрэ мэдээжэ. Хореолһон, үбһэ ногоо тариһан бэлшээриие уһалаагүй һаа, эройдоо дэмы газарта хүсэ шадалаа болон мүнгэ зөөриеэ гаргаад лэ һалаһантай адли ха юм. Тиимэ газарай хүрьһэ зөөлэрүүлхэ хүдэлмэриеэ хэхэдээ, үбһэ ногоо заатагүй тарилсаха ёһотой. Тиихэдээ энэ хэрэг гээшэ эрдэм ухаанай үндэһэн дээрэ тон наринаар хэгдэхэ зэргэтэй. Энэмнай юуб гэхэдэ, хүрьһэнэй шанар, ургадаг үбһэ ногооной шэнжые, анханай ургажа байһан ургамалай шанарые һайжаруулха, янза бүриин ногоо ургуулха гэхэ мэтые хүү хараадаа абаха ёһотой юм. Үбһэ ногоо тарилгые бүхы талмай дээрэ бэшэ, хэһэг хэһэг газар дээрэ удаа дараалуулан ябуулха шухала. Энэ хүдэлмэриие эхинһээ һүүл хүрэтэр анханай түсэблэһэн ёһоор бэелүүлхэ зэргэтэй. Муу бэлшээри гэжэ байдаггүй юм. Имагтал тус бэлшээриие хэрэглэжэ шадахагүй гү, али тэрэ бэлшээриие ябан ошон сүл газаршуу болгожорихо муу хандалга, муу эрхэ байдал гэжэл бии ха юм даа.

— Сабшалан һайжаруулха талаар юун хэгдэхэ ёһотойб?

— Мүнөө үеын эрдэм ухаанай болон сабшалан һайжаруулха ба уһалха оньһон техникын үндэһэн дээрэ тогтоһон Герасимовай онол аргые һэргээхэ шухала. Сабшалан һайжаруулха отрядууд гээшэ өөрынгөө бүхы хүдэлмэриие нуга сабшалангай хүрьһые тус тустань шудалха үндэһэн дээрэ хаа хаанагүй ябуулха зэргэтэй гэжэ бидэ тоолонобди. Сабшалан һайжаруулха хүдэлмэри хэхэдээ, хүрьһэнэйнь ямар шанартай байһые хараадаа абангүйгөөр яажа болохо гээшэб. Тиимэһээ сабшалангай хүрьһэнэй карта зохеохо, тэрэнэйнгээ һүүлээр сабшалан һайжаруулха хүдэлмэри түсэбтэ ёһоор ябуулжа эхилхэ ёһотой бшуу. Тиимэ картанууд бүхы ажахынуудта байха зэргэтэй. Имагтал тиимэ картатай байхадаа, элдэб янзын «зоргоороо шиидхэхэ» ябадалые усадхажа болоно. Үбһэ ногооной муугаар ургадаг газарые нюдэ нюургүй хахалжархиха гээшэмнай баһа һайтай зүйл бэшэ байха. Тиимэ сабшалангые заатагүй хахалһашай хэрэггүй юм. Сабшалангые хахалхада, дороһоо хужартай хүрьһэн дээшээ гаража, газарые үрэжэлгүй болгохо аюул ушаруулжа магад. Минии һанахада, нуга сабшалангай хүрьһые хангамжатайгаар шудалангүйгөөр хахалжа яашье болохогүй. Нюдэ нюургүй хахалха гээшэ—зэмэтэй ябадал болоно. Газар һэндэжэ, дороһоо элһэ шорой гү, али хужар өөдэнь гаргаад, нуга сабшалангые үрэжэлгүй болгожорхиходо бэлэн байдаг. Харин ингэжэ гэмтээгдэһэн газарые һайжаруулха гээшэ хэлэшэгүй хүндэ ха юм даа. Газарай хүрьһэнэй дээдэ талые һайжаруулхын тулада химическэ үтэгжүүлгэ хэрэглэхэ, үбһэ ногоо тариха, уһалууриин хүдэлмэри бодомжотойгоор ябуулха шухала. Тиигээд лэ байхада, нуга сабшалангай шанар һайжаруулжа, урдань үбһэ ногооной мүртэй ургадаггүй газарые үрэжэл ехэтэй сабшалан болгожо болохо гэжэ һанагдана.

(Үргэлжэлэлынь удаадахи номерто).

АКЦИ ХУДАЛДАЖА АБАГТЫ!

«Байгалай биржэ» гэһэн акционернэ бүлгэмэй эмхидхэлэй комитет акцида захилгын эхилһэн тухай соносхобо. Бүлгэмэй уставай жаса 10 миллион түхэриг болоно. Нэгэ акциин сэн 100 мянган түхэриг. Акцида захил хэлгэ декабриин 1-дэ дүүрэхэ. «ББ»-гэй акцида захил хэхэ дуратай хүнүүд заагдаһан болзор соо эмхидхэлэй комитедтэ мэдүүлгэ үгөөд, акциин сэнгэй 30 процентыень түлэхэ аргатай байха. Акционернэ бүлгэмэй бүридхэлдэ абтаһан сагһаа хойшо нэгэ жэлэй туршада акци гүйсэдөөр худалдан абтаха.

«Байгалай биржа» Эрхүүгэй, Шэтын областьнуудай, Буряадай ССР-эй эмхинүүдые, арадай депутадуудай Эрхүүгэй, Шэтын областной Соведүүдэй гүйсэдкомуудые компьютернэ сетиин туһаламжаар нэгэдүүлхэ, «Байгалай биржын» Попечительскэ сове. бүридүүлхэ.

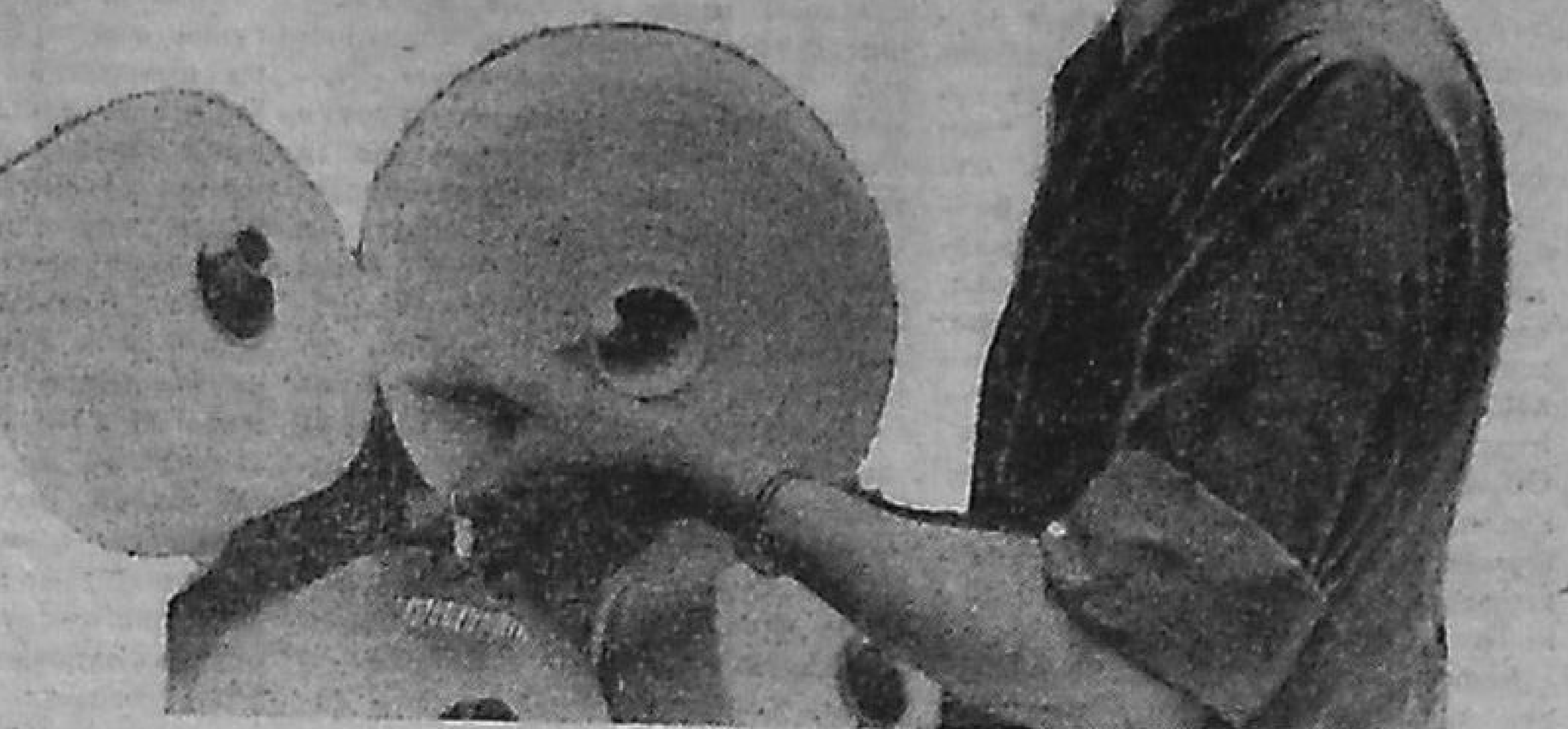
Эмхидхэлэй комитет «Байгалай биржын» мэдээсэлэй түбтэ хүдэлхын тула экономистнуудые, бухгалтернуудые, тоолон тодорхойлдог техникын талаар мэргэжэлтэдые, юрэл бэлигтэй бэрхэ хүнүүдые урина.

Асуудалнуудтайгаар ниимэ телефоноор хандахада болохо: 2-26-81, үгы гэбэл, иимэ адресаар хандагты: 670000, Улаан-Үдэ хото, Советская үйлсэ, 23, МПО-гой «Шэнэ саг».

Ажалда оруулха, ондоо мэргэжэлдэ һургаха талаар

ТУБ

хүн зониие урина гэбэл:

АЖАЛДА ОРУУЛХА, ОНДОО МЭРГЭЖЭЛДЭ ҺУРГАХА ТАЛААР ТУБ ХҮН ЗОНИИЕ УРИНА ГЭБЭЛ:

ГАДАР ТРИКОТАЖ ХУБСАҺАНАЙ ФАБРИКАДА ХҮДЭЛХӨӨР—ОЕДОЛШОДЫЕ, ОЕДОЛШОДОЙ ҺУРАГШАДЫЕ, ТРАНСПОРТИРОВЩИГЫЕ, БУДАГШЫЕ, СЛЕСАРЬ-САНТЕХНИГҮҮДЫЕ, ГАЗОЭЛЕКТРОГАГНУУРШАДЫЕ, ТОГООШОДЫЕ, САН-НЯНИНУУДЫЕ, ТҮХЕЭРЭЛГЭНҮҮДЫЕ ЗАҺАБАРИЛГА ТАЛААР СЛЕСАРЬ-НАЛАДЧИГЫЕ, ГАРДЕРОБЩИЦАНУУДЫЕ;

БАРИГДАЖА БАЙҺАН 2-дохи ТЭЦ-эй ДИРЕКЦИДЭ:

ТҮЛИШЫН-ТРАНСПОРТНА ЦЕХТЭ—ХАЛААНАЙ НАЧАЛЬНИГЫЕ, БУЛЬДОЗЕРОЙ МАШИНИСТЫЕ, ЭЛЕКТРОСТАНЦИНУУДАЙ ТҮХЕЭРЭЛГЭНҮҮДЫЕ ХАНГАХА ТАЛААР ГУРБАДАХИ РАЗРЯДАЙ СЛЕСАРЬ;

ЭЛЕКТРИЧЕСКЭ ЦЕХТЭ—4—5 РАЗРЯДАЙ ДЕЖУРНА ЭЛЕКТРОМОНТЕРНУУДЫЕ;

ЦЕНТРАЛИЗОВАННО ЗАҺАБАРИЛГЫН ЦЕХТЭ—КОТЕЛЬНЭ БОЛОН БЭЛЭДХЭЛЭЙ ЦЕХҮҮДЭЙ ТҮХЕЭРЭЛГЭНҮҮДЫЕ ЗАҺАБАРИЛХА ТАЛААР 4—5 РАЗРЯДТАЙ СЛЕСАРИИЕ; ГИДРОТЕХНИЧЕСКЭ ТҮХЕЭРЭЛГЭНҮҮДЫЕ ЗАҺАБАРИЛХА 4—5 РАЗРЯДТАЙ СЛЕСАРЬНҮҮДЫЕ;

ХИМИЧЕСКЭ ЦЕХТЭ — ТҮХЕЭРЭЛГЭНҮҮДЫЕ ЗАҺАБАРИЛХА ТАЛААР 3—4 РАЗРЯДТАЙ СЛЕСАРИИЕ.

20 ПРОЦЕНТ РАЙОННО КОЭФФИЦИЕНТ, ТАҺАЛГАРЯАГҮЙ ХҮДЭЛМЭРИИН СТАЖАЙ ТҮЛӨӨ 20 ПРОЦЕНТ, АШАГЛАҺАНАЙ ҺҮҮЛЭЭР САЛИН ХҮЛЬЭНҺӨӨ ДУЛДЫДАН 40 ПРОЦЕНТ ХҮРЭТЭР ШАГНАЛ ТҮЛЭГДЭХЭ. ГАНСА БЭЕ ХҮНҮҮДТЭ ГҮЙСЭД ТҮХЕЭРЭЛГЭТЭЙ ХАМТЫН БАЙРА, БҮЛЭТЭЙ ХҮНҮҮДТЭ ЖЭЛ ҮНГЭРҺЭН ХОЙНО ХАМТЫН БАЙРАДА КОМНАТО, ГУРБАН ЖЭЛЭЙ ҮНГЭРХЭДЭ КВАРТИРА ҮГТЭХЭ.

ИИМЭ АДРЕСААР ХАНДАХА: УЛААН-ҮДЭ ХОТО, ФРУНЗИИН ҮЙЛСЭ, 11.

«СПОРТДО» ДУРАТАЙШУУЛАЙ АНХАРАЛДА

Буряадай ССР-эй физкультура болон спортын талаар гүрэнэй комитедэй «Фортуна» гэһэн спортивна лотерейн мэдээсэлэй болон идхалгын клуб 36-һаа 5 гэһэн 12 номернуудай 38 түхэриг үнэ сэнтэй гуримай ёһоор 42-дохи тиражда наадагшадта иигэжэ мэдээсэнэ: 1, 5, 6, 7, 13, 14, 18, 20, 21, 22, 35, 36 номернуудһаа нэгэ хүн табан номер, табан хүн дүрбэ, гушан гурбан хүн гурбан номер таагаа.

50 процент шүүбэридэ «Спортлотогой» гү, али «Спортпрогнозой» биледүүд, «Фортуна» клубай гэшүүнэй билет харуулбал, 50 процент мүнгэн шагнал үгтэхэ. Бүхы шүүбэриин 15 процентнь клубай счедто үлэхэ. Шэнэ гуримаар спортивна лотерейнүүдые наадажа һураха хүсэлтэй ямаршье хүн клубай гэшүүн болохо аргатай гэжэ «Фортуна» клубай совет һануулна. Тиигэхын тула Улаан-Үдэ хотын Жилсоцбанкын Октябрьска отделениин № 0060809 расчетно счедто почтын ямаршье отделенидэ «Фортуна» клубай гэшүүнэй түлбэри 3 түхэриг эльгээхэ. «Буряадай залуушуул» газетэдэ толилһон үдэрһөө хойшо һарын туршада гэшүүнэй түлбэринүүд абтаха.

Танай түлбэри абаһанай һүүлээр танда гэшүүнэй биледэй карточка, спортивна лотерейдэ дуратайшуулай справочник эльгээгдэхэ. Клубай хожомшог соносхоһон турнуудай нэгэндэ шүүбэритэ биледүүдээр «Жигули», «Волга» автомобильнуудые ээлжээнһээ гадуур абаха эрхэ олгогдохо. Зүгөөр энэ болон удаадахи турнуудта газетэдэ толилһон үдэрһөө хойшо һарын туршада «Фортуна» клубай гэшүүд хабаадалсаха аргатай байха.

Долоон хоног соо нэгэ удаа гарадаг «Буряадай залуушуул» газетэдэ манай клуб тухай мэдээсэл хаража байгты.

Иимэ телефоноор 3-80-45, 9-һөө 16 болотор, суббото болон воскресениһээ бэшэ үдэрнүүдтэ хандахада болохо.

ГАЗЕТЭДЭ ЗАХИЛ ХЭЛГЭ ҮРГЭЛЖЭЛҺӨӨР

КИНО

«ДРУЖБА»

Иван Васильевич меняет профессию—в 9-40. Обреченный на одиночество — в 11-30, 13-20, 15-10, 17, 18-50, 20-40.

«РОДИНА»

Короткое замыкание—в 10, 16, Обретенный на одиночество—в 12, 14, 18-10, 20, 21-40.

«ПРОГРЕСС»

Красный зал—Житие иисуса христа (2 серии)—в 9-30, 11-40, 16-20, 18-40, 20-50.

Зеленый зал —Потрясающие приключения мушкетеров—в 9-40. Голубая бездна—в 11-30, 13-40, 16, 18-20, 20-40.

«ОКТЯБРЬ»

Принцесса павлин—в 9-40, 14, Рам и Лакхан—в 11-20, 15-30, 18-10, 20-30. Храм любви (2 серии,—в 15, 18, 21.

«ВОСТОК»

Пугало из чердачного окна—в 16-30, Сувенир для прокурора —в 18-30, 20-30.

ГАЗЕТЫМНАЙ УДААДАХИ НОМЕР НОЯБРИИН 13-да ГАРАХА.

Хоер дабхар хирпиисэ гэртэй комнатонуудынь амяарлагдаһан хоер комнатно гүйсэд түхеэрэлгэтэй квартира болон капитальна ехэ гаражтай, бассейнтэй, 25 мянган түхэриг сэнтэй хоер дабхар дача 4—5 комнатно квартираар һэлгэгдэнэ.

78 дүрбэлжэн метр талмайтай, уһатай, ууралаар дулаасуулагдадаг, ваннатай, ехэ участогтай, гүйсэд түхеэрэлгэтэй коттедж гурбан комнатно квартираар һэлгэгдэнэ.

Абн. № 171.

Иимэ адресаар хандагты: Тулаевай үйлсэ, 150, ажаһуудалай эрилтэнүүдые хангадаг байшан, Мелькомбинат поселок, 9-һөө 18 саг болотор.

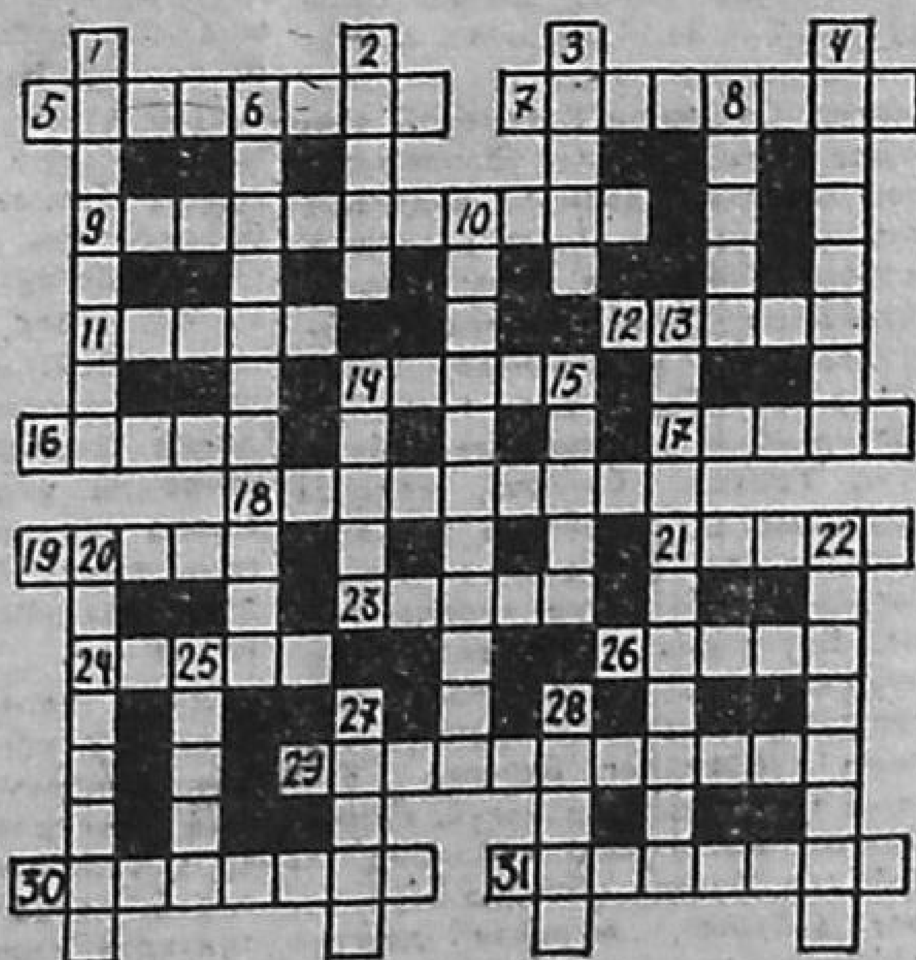
Восточный поселогто нэгэдэхи дабхарай 2 комнатно гүйсэд түхеэрэлгэтэй квартирые 4 мянган түхэриг нэмэжэ түлөөд, гурбан комнатно гү, али 1000 түхэриг нэмэжэ түлөөд, хоер комнатно квартираар һэлгэнэбди.

Иимэ адресаар хандаха: Ключевская үйлсэ, 06—63.

КРОССВОРД

По горизонтали: Одно из средств маскировки. 7. Наука, изучающая химические процессы живой материи. 9. Просвещение, обучение. 11. Оптический квантовый генератор. 12. Плоскость проекции изображения в кинотеатре. 14. Композитор и дирижер, народный артист СССР. 16. Спешная работа на корабле. 17. Вид театрального искусства. 18. Основная реакция, обеспечивающая организм энергией. 19. Рукав или гибкая труба из водонепроницаемой ткани или резины. 21. Форма музыкального произведения. 23. Стойкое отравляющее вещество. 24. Стая рыб, птиц. 26. Рыхлая осадочная порода, стройматериал. 29. Невмешательство в чужие споры. 30. Произведение близкое к оде. 31. Организационно-тактическая единица в коннице.

По вертикали: 1. Народный артист СССР, актер Малого театра. 2. Советский космонавт. 3. Воин в Монголии. 4. Человекообразная обезьяна. 6. Набор бессодержательных фраз, пустословие. 8. Вид оленя, обитающего на Дальнем Востоке. 10. Военнослужащий. 13. Наука об управлении, связи, переработке информации. 14. Государство на одном из больших Антильских островов. 15. Сорт яблок. 20. Помещение для публичных докладов. 22. Фазоразрядная лампа, применяемая в вычислительной технике. 25. Единица времени. 27. Областной центр РСФСР. 28. Одна из основных физических характеристик материи.

НОЯБРИИН 27-до ТОЛИЛОГДОҺОН КРОССВОРДЫН ХАРЮУНУУД

По горизонтали: 7. Фокино. 9. Осеван. 10. Навес. 11. Лигнит. 12. Танкер. 13. Опора. 14. «Циклон». 17. Вектор. 20. Балластировка. 21. Кварта. 25. Шапито. 28. Драма. 29. Инесса. 30. Рудник. 31. «Жница». 32. «Эрнани». 33. Дракон.

По вертикали: 1. Ходики. 2. Сигнал. 3. Понтон. 4. Состав. 5. Мерник. 6. Зарево. 8. Автоматизация. 15. «Кража». 16. Оплот. 18. Егоза. 19. Такси. 22. Венера. 23. «Руслан». 24. Адажио. 25. Шарада. 26. Подвал. 27. Тритон.

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000. г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретариата—2-34-41; отделов: идеологический —2-43-23, социально-экономических проблем — 2-43-23, писем и образования, переводов—2-40-57, корректорская—2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮДТЭ ГАРАДАГ.

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35.

Редактор Александр ДРУЖИНИН.